

III RIIGIKOGU

8. istungjärk. Protokoll nr. 217 (18).

1929.

III Riigikogu koosolek 15./16. veebruaril
1929 kell 18.55 min.

Kokku on tulnud 83 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **A. Rei**, sise- ja kohtuminister **T. Kalbus**, välisminister **J. Lattik**, sõjaminister **M. Juhkam**, raha- ja kaubandus-tööstusminister **A. Oinas**, põllutöominister **K. Soonberg**, teedeminister **O. Köster**, töö-hoolekande- ja haridusminister **L. Johanson**.

Päevakord:

1. Riigi 1928./29. a. lisaelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**, vahepeal abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**, pärast sekretär **A. Tammann** ja abisekretär **O. Liigand**.

Koosolek algab kell 19.

1. Päevakorra Juhataja **K. Ein-**
täiendamine. **bund**: Riigikogu koos-
olek on avatud.

J. Voiman (stp): Teen ettepaneku, Riigikogu koosoleku päevakorda täiendada. Meil on kiireid seaduseelnõusid, mis eelarvega ühenduses ja mis peaks ilmtingimata kiires korras vastu võtma. Kuna täna on otsustatud pidada kolm koosolekut, siis oleks hea, kui need seaduseelnõud täna vastu võetaks. Teen ettepaneku,

võtta 2. päevakorra-punktiks — riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus — II lugemisel.

On raske riigi eelarvet arutada, kui see seaduseelnõu vastu võtmata. Sellekohased summad on eelarvesse võetud, kuid neil puudub seaduslik alus. Kas võetakse see seaduseelnõu vastu või lükatakse tagasi, see on Riigikogu otsustada, kuid eelarve arutamisel peab selge olema, kas jäetakse need summad sisse või kustutatakse.

3. punktiks panen ette, võtta talumajandusnõuande korraldamise seadus — I lugemisel.

Ka sellele antakse eelarve korras summasid. Kuid kuidas neid summasid anda, kui ei ole seadus vastu võetud? Edasi panen ette, võtta 4. päevakorra-punktiks asundus-

kapitali seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

Ka see on väga tarvilik seadus, mis vaja kiires korras vastu võtta.

A. Jürman (põl): Päevakorra täiendamise juures võiksin nõus olla 1. täiendava päevakorra-punktiga ja ka kolmandaga, kuid täiesti vastu vaielda tuleb 2. täiendavale päevakorra-punktile, nimelt mis puudutab talumajandusnõuande korraldamise seaduseelnõu. Et selle mittevastuvõtmise takistaks eelarve arutamist, seda ei saa öelda. Need summad, mis selleks eelarvesse võetud, on abirahad ja võivad eelarvesse jääda. Kuidas need pärast välja antakse, selle otsustamiseks on küllalt aega. Sellel seadusel eelarve kohta mingit tähtsust ei ole, kas me selle vastu võtame või mitte. See päevakorra-punkt nõuaks õige pikki läbirääkimisi, ja sellega meie täna lõpule ei jõua. Kui tahate eelmised küsimused täna otsustada, siis on võimalus selleks ainult, kui välja jätate selle päevakorra-punkti.

Teen ettepaneku, see punkt lahus hääletada.

J. Vain (stp): Eelkõneleja oli esimese ja kolmanda täiendava päevakorra-punktiga nõus, kuid asus teise kohta täiesti eitavale seisukohale, seepärast puudutan ka ainult teist punkti. Võib olla õige, et see punkt vajab küllalt pikki läbirääkimisi, aga selleks on juba terve koosolek tarvitatud. Nelja tunni kestel oli küllalt võimalust selles asjas öelda, mis tarvis öelda oli. Kui mõnel veel midagi öelda, siis võib seda täna teha. Seaduseelnõu vastuvõtmine on väga tarvilik, sest agronoomiline nõuandmine kohtadel peaks algama kevadel, ja selleks ajaks peaks seisukoht selge olema. Kui see seadus aga vastu võtmata jääb, siis võiksid mõned Riigikogu liikmed etteheidetega tulla, et ei ole seda tehtud õigel ajal. Nii on töö enese pärast tarvilik, et see seaduseelnõu täna ühes teistega otsustatakse.

J. Hünerson (põl): Ma pean lugupeetud Riigikogu liikmete tähelepanu juhtima sellele, et põllumajanduse nõuande organisatsioon olemas. Kavatsatud seadus ei muuda seda nõuande korraldust kuigi palju. Need muudatused, mis kavatsusel, ei ole olulised. Sellele organisatsioonile, mis olemas, saab eelarve põhjal teatud summasid täiel määral anda niipalju, kui seda soovitakse ja kui jõutakse.

Nõnda et asja pärast ei ole mingisugust tarvidust seda eelnõu praegu päevakorda võtta. Kui Teie aga tahate selle võtta, siis saan sellest seda järeldada, et sellega tahetakse tõesti meie põllumajandusele nii tähtsat seemneviljalaenu määramise seadust takistada. (Vahelhüüded.) See olgu ettepanijaile teada. Seepärast, kui tahetakse see seadus seada teise seaduse taha, mille arutamine aega võtab, siis on see täielik takistamine. (A. Jürman, põl: See on töötakistus sealtpoolt!) Niisugusel korral rkl. Voiman takistab, see on absoluutselt selge ja kindel. (J. Voiman, stp: Kumb takistab, kas Teie või mina? — Vahelhüüded.)

Juhataja **K. Einbund**: Hääletamisele tuleb rkl. Voiman'i ettepanek päevakorra 2. ja 4. punkti kohta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Hääletamisele tuleb rkl. Voiman'i ettepanek päevakorra 3. punkti kohta. (Hääletatakse.) Poolt on 38 häält, vastu 16, seega ettepanek vastu võetud.

2. Riigi 1928./29. a. lisaelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus — II lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Fuks**. Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

Riigi 1928./29. a. lisaelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus.

§ 1. Käesoleva seadusega määratakse eelkrediit:

I.

Põllutööministeerium.

Operatsiooni fondid.

Ptk. III.

Põllumajanduse peavalitsus.

A. Keskasutis.

§ 1. Laen põllupidajatele seemnevilja muretsemiseks 750.000 kr.

§ 2. Eelmises paragrahvis tähendatud krediit kaetakse riigi 1928./29. a. lisaelarve nr. 2 korras.

§ 3. Vabariigi Valitsusel on õigus välja anda määrusi seemnevilja laenude kestuse, protsendimäära, kindlustuse, väljaandmise ja tasumise korra kohta.

§ 4. Käesolev seadus hakkab maksma tema avaldamisega.

3. Riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus — II lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Klesment**.

Pealkiri, § 1 ühes lisaaga, § 2 ja § 3 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

Riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus.

§ 1. Käesoleva seaduse põhjal makstakse teenistusvanuse tasu riigiteenijatele, samuti kaitseväge ohvitseridele, ametnikkudele ja nende asetäitjatele.

Teenistusvanuse tasu makstakse käesoleva paragrahvi juurde lisatud tabelis tähendatud määral.

L i s a § 1. juurde.

Teenistusvanuse tasu normid kuus.

Tabel.

Palga-aste	4—6	7—9	10—12	13—15	Peale 15.	M ä r k u s i.
	teenistus-aastatel Kr.	teenistus-aastatel Kr.	teenistus-aastatel Kr.	teenistus-aastatel Kr.	teenistus-aastatel Kr.	
I	10,50	21,00	31,50	42,00	52,50	<p>1. Kui vastava palgatabeli järgi riigiteenija saab palka esimesest palgaastmest kõrgemal määral, siis temale teenistusvanuse tasu ei maksta.</p> <p>2. Kui riigiteenija asub palga suuruse poolest vahepealsel astmel, siis saab ta teenistusvanuse tasu järgmisele alamale palgaastmele vastavate normide järgi.</p> <p>3. Kahekümneteisest astmest alamatel palgaastmetel asuvatel riigiteenijatel ei võeta arvesse teenistusvanuse tasu väljaarvamisel mingisuguseid kõrvaltasusid.</p>
II	9,70	19,40	29,10	38,80	48,50	
III	9,20	18,40	27,60	36,80	46,00	
IV	8,70	17,40	26,10	34,80	43,50	
V	8,20	16,40	24,60	32,80	41,00	
VI	7,70	15,40	23,10	30,80	38,50	
VII	7,20	14,40	21,60	28,80	36,00	
VIII	6,70	13,40	20,10	26,80	33,50	
IX	6,30	12,60	18,90	25,20	31,50	
X	5,90	11,80	17,70	23,60	29,50	
XI	5,50	11,00	16,50	22,00	27,50	
XII	5,10	10,20	15,30	20,40	25,50	
XIII	4,80	9,60	14,40	19,20	24,00	
XIV	4,55	9,10	13,65	18,20	22,75	
XV	4,30	8,60	12,90	17,20	21,50	

Palga- aste	4—6	7—9	10—12	13—15	Peale 15.	M ä r k u s i.
	teenistus- aastatel Kr.	teenistus- aastatel Kr.	teenistus- aastatel Kr.	teenistus- aastatel Kr.	teenistus- aastatel Kr.	
XVI	4,05	8,10	12,15	16,20	20,25	
XVII	3,80	7,60	11,40	15,20	19,00	
XVIII	3,55	7,10	10,65	14,20	17,75	
XIX	3,40	6,80	10,20	13,60	17,00	
XX	3,25	6,50	9,75	13,00	16,25	
XXI	3,10	6,20	9,30	12,40	15,50	
XXII	3,00	6,00	9,00	12,00	15,00	
Alamad astmed	5 % palgast	10 % palgast	15 % palgast	20 % palgast	25 % palgast	

§ 2. Käesoleva seaduse alla ei kuulu:

- 1) Vabariigi Valitsuse liikmed;
- 2) riigikontrolör;
- 3) isikud, kes saavad kõrgendatud palka kohtunikkude palgaastmetel (riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seadus § 2. lit. a märkus — RT 27 — 1927);
- 4) isikud, kelle alaline teenistukoht on välismaal või kes olles välismaal saavad palka mitte üldise palgaredeli, vaid erinormide alusel;

5) isikud, kelle palgad on normeeritud avalikkude õppeasutuste ja õigustega erakoolide kui ka põllumajanduslikkude koolide õppejõudude tasude seadustega; ja

6) isikud, kes saavad palka riiklikkudelt eriotstarbelistelt kapitalidelt, riigiettevõtelt või asutistelt, mis töötavad erieelarvete alusel.

§ 3. Teenistusvanuse tasu maksmisel võetakse teenitud ajana arvesse:

1) teenistus sõjaväelaseks Eesti rahvuslikkudes väeosades 1. detsembrist 1917. a. kuni 1. maini 1918. a., vaatamata kas see teenistus oli sunduslik või vabatahtlik ja

2) riigi ja kaitseväe teenistus arvates 1. detsembrist 1918. a.

Arvesse võetakse teenistuse aeg ka siis, kui teenistus oli tasuta.

Aruandja **J. Klesment** (loeb): § 4. Eelmise paragrahvi (3) p. 2. tähendatud teenistusest arvestatakse ka:

1) käesoleva seaduse § 2 pp. 1—5 tähendatud teenistus;

2) teenistus § 2. p. 6. tähendatud riiklikkude eriotstarbeliste kapitalide, riigiettevõtete ja asutiste juures kuupalgalise teenijana, samuti Eesti pangas, pikalaenu pangas ja Eesti maapangas juhatusel liikmena või ametnikuna;

3) teenistus Tallinna-Viljandi-Pärnu ja Mõisaküla-Valga kitsarööpalisel raudteel, arvates 1. detsembrist 1918;

4) teenistus kaitseliidus ametikohtadel, mis annavad riigiteenistuse õigused või mis võetakse arvesse kui ohvitseri teenistus tegelikult kaitseväes, samuti ka muu teenistus kaitseliidus vabadussõja ajal eelliinil;

5) käsutus-, reserv- või maakaitseväe kokkukutsumise puhul tegevas väes oldud aeg;

6) teenistus sõdurina kaitseväes.

B. Eilman (stp): Ma teen ettepaneku, § 4. p. 3. lõppu võtta sõnad: „ja Seevaldi vaimuhaigetemajas“.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Poolt on 24 häält, vastu 17 häält, seega on ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on § 4 ühes parandusega vastu võetud.

§§ 5—13 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

§ 5. Arvesse ei võeta:

1) sõjavangis oldud aega;

2) üle seaduses või seadluses ettenähtud ülemmäära puhkusel ja ravitsemisel oldud aega;

3) arestis ja vangistuses kogusummas üle ühe kuu oldud aega;

4) kohtu alla andmise või eeluurimise puhul teenistuskohuste täitmisest eemaldatud aega, kui teenija kohtu poolt on mõistetud süüdi samas süüteo, milles teda vastutusele võeti või kohtu alla anti ja mille puhul teda kohustetäitmiselt eemaldati;

5) teenistust, millal teenija oli alla 17 aasta vana, välja arvatud vabadussõjaajagene teenistus kaitseväes ja kaitseliidus.

§ 6. Kaitseväelased, noorema leitnandi ja leitnandi auastmetes kui nad saavad palka auastme järgi, ei saa ühtlasi teenistusvanuse tasu esimese kolme aasta jooksul, arvates sellesse auastmesse ülendamisest, mille järgi nad palka saavad.

§ 7. Riigiteenijad, kes üle läinud ametitesse, kus palka makstakse kohtunikkude palga-

astmete järgi, saavad teenistusvanuse tasu käesoleva seaduse põhjal endise viimase palga alusel seni, kui nad hakkavad saama kohtunikude kõrgendatud palka.

§ 8. Teenistusvanuse tasu makstakse Vabariigi Valitsuse poolt määratud tähtaegadel korraga nelja kuu eest, lugedes eelarve-aasta algusest.

§ 9. Teenistusvanuse tasu ei võeta arvesse pensioni, toetuste ega ületunnitaskude määramisel. Riigiteenistuse seaduse §§ 20., 25., 29. ja 30. maksavad ka teenistusvanuse tasu kohta, kuna §§ 17., 19., 21. ja 22. selle kohta ei maksa. Ettemakstud teenistusvanuse tasu ei peeta kinni pensionist.

§ 10. Teenistusvanuse tasu, samuti seda tasu kõrgema normi järgi hakatakse maksuma sellele kuule järgneva kalendrikuu eest, millal tarvilik aeg teenitud.

§ 11. Teenistusvanuse tasu makstakse ühisest allikast palgaga ja ainult ühe ametikoha järgi.

§ 12. Käesoleva seaduse täitmiseks tarvilikke juhtnööre annab Vabariigi Valitsus oma määrustes ja seadlustes.

§ 13. Käesolev seadus hakkab maksuma 1. aprillil 1929. a.; ühes sellega kaotab maksvuse rahalise autasu seadus (RT 183/184—1925).

4. Koosoleku lõpetamise ja vaheaja küsimus. **K. Tonkman** (põl) (korra kohta): Austatud Riigikogu liikmed! Ma teen ettepaneku,

praegu koosolek lõpetada.

Ja nimelt seepärast, et uus Riigikogu koosolek saaks alata, kus seemneviljalaenu küsimus III lugemisel vastu võetaks. (Riigivanem A. Rei: Ega täna õhtul ei lähe seda seemet tarvis.) Ma arvan, härra Riigivanem, et täna ei lähe seda küll tarvis, aga homme Riigikogu koosolekut pidada ei saa ja ülehomme ka mitte j.n.e. Nii et otsustame selle seemneviljaküsimuse. (Riigivanem A. Rei: Ega see ära ei jookse!) Härra Riigivanem arvab, et see ära ei jookse, aga põllumeeste rühm arvab, et see seadus on kiire, ja et selle kiire iseloomu pärast on tarvis see ruttu vastu võtta, sest seaduse väljakuulutamise Riigi Teatajas võtab ka aega, ja kõik need korraldused ja määrused võtavad aega, aga seemneviljalaen on tarvis kiires korras välja anda. (Riigivanem A. Rei: Täna õhtul ikka ei jõua.) Ma oleksin väga tänulik, kui härra Riigivanem korda peaks ja mind ei takistaks kõnelemast.

Seepärast leian, et oleks hädavajalik koosolek lõpetada ja uus koosolek määrata, kus see seadus vastu võetaks. Kui seda koosolekut

praegu ei lõpetata ja minnakse järgmiste päevakorra-punktide juurde, siis tulevad pikemad sõnavõtmised ja rääkimised niihästi põllumajanduse nõuande korralduse kui ka asunduskapitali seaduse kohta, sest need on suure ja laia ulatusega seaduseelnõud, mille juures tuleb tehes või tahtmata sõna võtta, ja siis jääks see seemneviljaküsimus otsustamata, kuna aga rahaminister juba siin Riigikogus täna ütles, et valitsus näeks heameelega, et see seadus tänsel Riigikogu koosolekul vastu võetaks. (J. Vain, stp: Võtame ka!)

Juhataja K. Einbund: Rkl. Tonkman, Teie kõneae on läbi.

J. Fuks (as): Meie rühm pooldab, et täna vastu võetaks III lugemisel eelkrediidi määramise seadus, ja oleme nõus tööd tegema kas või öö läbi, et ka need päevakorra-punktid vastu võetaks, mis praegu koosoleku päevakorras. (Hüüded keskelt: Kõik nõus!)

A. Jürman (põl): Kui rkl. Tonkman tegi ettepaneku korra kohta, et praegu koosolek lõpetada ja pidada uus koosolek selleks, et meie saaksime kiiremini vastu võtta I. päevakorra-punkti, siis oli see täiesti põhjendatud. Meie oleme näinud senise praktilise järgi, (V. Maaker, as: Et teie takistate tööd.) et kui Riigikogu on mõne päevakorra-punkti tähtsaks tunnustanud... (A. Schulbach, töer: Siis teie tõstate kvoorikumüsimuse ülesse.), siis on ta piirdunud ainult nende päevakorra-punktidega või ühe päevakorra-punktiga ja ei ole teisi päevakorda võtnud. Täna, kui meie esimese päevakorra-punkti juures olime, avaldas rahaminister soovi, et esimene päevakorra-punkt, mis käsitleb eelkrediidi määramist, kiiresti vastu võetaks. Seda arvesse võttes tegime vastava ettepaneku, et eelmine koosolek lõpetataks ja määrataks uus koosolek, kus oleks päevakorras esimese punktina vastav seaduseelnõu, muidugi selle teadmise, et kui see vastu võetakse, siis jälle koosolek lõpetataks ja kolmandal koosolekul seadus vastu võetaks. (J. Fuks, as: Aga teised on ka väga tarvilikud — eelarvega seotud!) Teised seadused, nagu seletati, ei ole nii tarvilikud. Meie isegi andsime põllumeeste kogude rühma poolt järele, olime nõus teise punkti juurde võtma esimesele päevakorra-punktile, nimelt asunduskapitali seaduse, mis korda ootab. Aga nagu näha, Riigikogu enamus ei tahtnud seda head tahet vastu võtta, vaid nagu kiuste, teades, et see päevakorra-punkt, mille nad ette mahutasid eelmise päevakorra-punkti juurde, (V. Maaker, as: Härra Jürman, mis Teie meist kiusate siis?) tülküsimus on, taht-

sid ette mahutada tähtsamate päevakorra-punktide juures. Eelarve võime vastu võtta, summad määrata, summad isegi välja anda, sest meie teadsime, et meie oleme iga aasta seda teinud. Tähendab, kui eelmised aastad on võimalik olnud korraldada, ilma et seda eelnõu oleks tarvis olnud, siis ei saa keegi tulla ja tõendada kindlate andmete põhjal, et talumajapidamiste nõuande korraldamise seaduseelnõu oleks vajalik. (K. Baars, tütar: Midaagi uut peab olema seal.) Midaagi uut? — See tahab vana halvaks teha! Ja kui me näeme, et see tahab vana ära rikkuda, siis ei või seda lubada. (A. Veiler, tütar: Siis tõstke häält sellepärast!) Meie oleme tõstnud ja tahame ka edaspidi kõnelda ning loodame, et teie lõpuks arusaamisele jõuate.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Jürman, Teie kõneaeeg on läbi.

M. Martinson (põl): Kui nüüd tulla ja öelda, et meie tööd takistame, siis on väga selgesti näha, kes tööd takistab. (J. Fuks, as: Kes vahtis ukse vahel?) Eilsel koosolekul ütles Riigikogu oma tahte tänase päevakorra kohta, võttes vastu päevakorra, milles määrati niisugune järjekord. Esimene punkt, mis päevakorda võetud tänasel koosolekul, oli paigutatud viimseks punktiks. Tähendab, eile oli Riigikogu tahe säärane, aga täna on see muutunud. Ja mispärast? On muutunud seepärast, et tahetakse tööd takistada, tahetakse hädalisi seadusi, mis põllumeestele, mis maale vaja ja mis ka asunikukudele vaja, neid seadusi tahetakse edasi lükata. (V. Maaker, as: Häbi, häbi! — Hulgaised vahelhüüded pahemalt poolt. Naer.) Teie olete kogu aasta püüdnud profiiti lüüa asunduskapitali seadusega, teie olete kogu aja püüdnud pasundada, et vaadake, põllumehed on need patuoinad, kes ei luba meil asunduskapitali seadust välja töötada, ja vaadake, nüüd toote niisuguseid seadusi päevakorda vahele, mis kaugeltki hädavajalikud ei ole. (Hulgaised vahelhüüded pahemalt poolt.) Kui eelmine kord tulid välja paremad ja vanemad juristid ja näitasid, missugune on talumajapidamiste nõuande korraldamise seadus.... (Hulgaised vahelhüüded. Naer.) Et talumajapidamiste nõuande korraldamise seadus on juristidele vastuvõtmatu, siis meie tahame rühmadele aega anda, et nad tõsiselt selle seaduse kohta sõna ütleksid. Teie kogu aeg ütlete, et põllumehed ei taha seda seadust vastu võtta... (Hulgaised vahelhüüded.)

O. Pukk (põl) (korra kohta): Alles pool tundi tagasi oli Riigikogu säärasel arvamisel, et lisaelarve tuleb kiires korras vastu võtta.

Nüüd, mõni minut hiljem, muutus meeleolu, võeti päevakorda küsimus, mis kahtlemata sõnavõtmist vajab. Minu arusaamise järgi on see meeleolumuutus põhjendamata, ja härrad Riigikogu liikmed ei ole küllalt küpselt kaalunud seda asja. Seepärast arvan, et enne kui härra Tonkman'i ettepanek hääletamisele tuleb, oleks tingimata tarvis vaheaeg määrata, et saaks läbi rääkida selle küsimuse üle. Seepärast teen ettepaneku, enne härra Tonkman'i ettepaneku hääletamist

määrata pooltunniline vaheaeg.

Seda on nimelt selleks vaja, et kõigile saaks küsimust selgitada, kui üldse tahetakse kiires korras vastu võtta lisaelarvet, mida kõik Riigikogu liikmed alles veidi aega tagasi pooldasid. Kuid hiljem on võetud teise koosoleku päevakorda veel niisugused punktid, mis väga palju aega viidavad. On selge, et teine koosolek rohkem ei kesta kui 10—15 minutit, ja loomulik, et täna kolmandal koosolekul kõiki neid asju arutada saab, nimelt agronoomilise abiandmise korraldamise ja asunduskapitali seadust. Seepärast on minu ettepanek põhjendatud, et enne nende küsimuste kohta läbi rääkida ja selgusele jõuda tuleb.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mulle paistab, et siin kipub tõesti asi sassi minema, et Riigikogu liikmetel ei ole selgust selle kohta, missugused ülesanded meil esimeses ja missugused teises järjekorras peaksid olema. Selle selgitamiseks on tõesti tarvis pisut vaheaega pidada, vähemalt pool tundi, et selles ajas selgust saada.

Kui härra Tonkman tegi ettepaneku, siis härra Riigivanem hüüdis vahele, et arutame teised punktid kiiremini läbi, siis jõuame selle juurde ka. Ma arvan, härra Riigivanem muidugi ei tahtnud anda seda nõu, et võtame mõne osa päevakorrast pealiskaudselt läbi. (Hulgaised vahelhüüded.) Meil ei ole see viisiks ega kombeks olnud, et unise peaga tööd tehakse. (J. Fuks, as: Kes see unine on?) Noh, kui öösel peame töötama, ma kardan, et jääte ise ka uniseks, sest loomulik, kui pime väljas — magame, aga kui valge väljas, oleme jälle virged.

Lugupeetud härra Riigivanem on ka sellega täiesti nõus, et meil on siiski tarvis selgitada asju, ja et peame kõik päevakorra-punktid täieliku arusaamisega ja põhjalikult läbi arutama. Vaadake, kui need küsimused tahame põhjalikult läbi arutada, siis on see täiesti õige ja selge, mis põllumehed ette toonud, et need mõned küsimused nõuavad põhjalikku kaalumist, muidu saavad seadused puudulikud. Ma arvan, et liigse tõttamisega on tulnud säärased seadused, millest ei saa kodanik aru,

ei kohus, ega lõpuks meie ise. (Vahelhüüe tööerakonnast: Kui Teie poole tunniga targemaks saate, siis anname Teile vaheaja.) Kui meie vaheaja teeme, siis on meil pisutki aega mõelda selle üle.

Nüüd tulen küsimuse juurde, mis õieti segi on. Segi on see, et tahetakse etteotsa seada agronoomiline nõuanne. Mis teeb põllumees nõuandega, kui tal ei ole seemet maha külvata? Mida ta külvab, kui ei ole asunduskapitali seadust, mis tarvis vastu võtta? Vaadake, kui säärased asjad seatakse esimesse järku, siis meie anname küll naljasele leiva asemel kivi. Me peame seda asja tõsiselt võtma. On tähtis, kuidas me sellega toime saame, seepärast toetan rkl. Puki ettepanekut.

V. Vessart (põl) (korra kohta): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma tahan põhjendada härra Puki ettepanekut vaheaja määramise asjas. Härra Pukk juba ütles, et Riigikogu tänasel esimesel koosolekul võeti vastu otsus, et pävakorda võtta ainult üks punkt. Nüüd on ümber otsustatud ja tahetakse võtta II koosoleku pävakorda ka talumajandusnõuande korraldamise seadus, mille kohta teame, et see pikemat kaalumist tarvitab. Härra Pukk tegi ettepaneku, poole tunni vaheae määrata, mille kohta härra Hünerson juba ette tõi, et see tarvilik on, et võimalik oleks seisukohta võtta ja läbi rääkida asja kohta. Seepärast pooldan seda, et määrata vaheae, ja teen ettepaneku, poole tunnilise vaheaja asemel

määrata vaheae 1 tunniks.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina arvan, et see ettepanek oleks vastuvõetav nimelt seepärast, et asunnikude rühmast härra Maaker vahele hüüdis, et pool tundi olevat vähe, tuleks määrata 1 tund. (O. Gustavson, stp: Tõgavad ainult.) Et sellest küsimusest üle saada, tegi härra Vessart kompromiss-ettepaneku, et vaheae määrataks 1 tunniks. Ma arvan, et see ettepanek peaks vastuvõetav olema. (V. Maaker, as: Teie jaoks on 3 tundi vaheae tarvis.) Siis tehke sellekohane ettepanek ning kaaluge seda. Võibolla, kui Teie ette panete, et vaheajaks 3 tundi määrataks, ja seda põhjendate, meie ka selle poolt oleme. Ma toetan rkl. Vessart'i ettepanekut. Siis võidaks küsimuse rühmades läbi arutada ja asjaga edasi saada. (Sise- ja kohtuminister T. Kalbus: Teie ei lase ju otsustamise juurde minnagi, tahate aga lõpetada.) Muidu aga, nagu näha, küsimus ei liigu paigastki. (V. Maaker, as: Mis teie siis saboteerite?) See ei ole saboteerimine, vaid kindel töötahe, meie tahaksime täna

kindlasti seemneviljakrediidi vastu võtta. Kui aga Riigikogu enamus, koaleerivad rühmad seda ei taha, siis on see nende asi. (Teedeminister O. Köster: Laske tööd teha!) Ma põhjendan ettepanekuid, et näidata nende hädavajalikkust. Arvan, et täiesti tarvilik on praegu koosolek katkestada ja vaheae määrata, et rühmad saaksid küsimuses eneste vahel läbi rääkida ja ühisele otsusele jõuda. Muidu viidame küsimuse juures aega ja ei saa edasi, kuna ajakokkuhoiu mõttes oleks tarvis küsimus enne õiendada. Seepärast peaks Riigikogu ettepaneku vastu võtma. Aga nagu näha on meeoleolu praegu palju muutunud, on järsku muutunud, ja nagu järsk ilmamuutuski mõjub halvasti, nii ka Riigikogu oma: Riigivanem ja minister põhjendasid seda, aga korruga ei taheta vastu võtta.

J. Fuks (as): Juba möödunud nädala reedest algas töötakistamine Riigikogus põllumeeste kogude Riigikogu rühma poolt käesoleva seaduseelnõu juures. Nad läksid koosolekult, vaatasid küll ukse vahelt tagasi, et tööd takistada. Täna võivad nad ka minna, sest nagu härra Hünerson ütles, tahavad nad magama minna. Mindagu, kuid Riigikogu peab tööd tegema ja seadusi vastu võtma vaatamata sellele, et põllumeeste kogude rühm takistusi teeb. Selle aja kestel, mis siin praegu maha räägitud, oleksid kõnealolevad seaduseelnõud ja ka seemneviljalaenu seadus juba vastu võetud. Mispärast ei taheta talumajandusnõuande korraldamise seadust vastu võtta? Varsti peetakse P. K. „Estonia“ aastakoosolekut. Seal tahavad kogumehed vaeste põllupidajate piimarahadest möödunud aasta viisil jälle 4 miljonit senti anda põllumeeste keskseltsile kogude poliitiliste piimaasjanduse instruktorite jaoks. On seadus vastu võetud, ei saa puru põllupidajatele silma ajada. Ma imestan, et kogumeestele talumajandusnõuande korraldamine selge ei ole, kuid kardan ka, et ei poole tunni ega tunniga see neile selgeks ei saa, sest nad ei taha sellest aru saada.

A. Johanson (põl): (Töö-hoolekande- ja haridusminister L. Johanson: Halastage ometi vanemate inimeste peale.) Austatud Riigikogu liikmed! Härra Vessart'ilt on ettepanek, määrata vaheae 1 tunniks ja siis edasi asja arutamisele asuda. Siin on vahelhüüdes muu hulgas öeldud, et põllumehed tahavad tööd takistada, aga ma leian, et näiteks talumajandusnõuande korraldamise seadus on kõige suurem töötakistus, mis pahempoolsete erakondade poolt välja mõeldud. See ei ole töötakistus selles mõttes,

et ainult Riigikogus üksi tööd takistab, vaid üldse takistab see meie põllumajanduse agroomilist tegevust. Ja see on palju suurema tähtsusega töötakistus, kui see, mis vast siin sünnib. Seepärast on põllumeestel täiesti õigus nõuda, et nii suure ja olulise tähtsusega seadus, nagu 1928./1929. a. lisaeelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus, vastu võetaks. Selle vastuvõtmist kiires korras nõuab tegelik elu. Talumajandusnõuande korraldamise seaduse Riigikogusse toomiseks on hoopis teised põhjused, kui sellele siin antakse. Kuna siin üht ja teist moodi vaieldakse ja arvamised väga lahtu kipuvad minema, pooldan rkl. Vessart'i ettepanekut, määrata vaheaeg üheks tunniks, ja vaheaja kestel läbi kaaluda, kuidas tööd edasi teha, mis-sugust päevakorra-punkti arutada, et saaksime neid punkte vastu võtta, mille vastuvõtmiseks tõesti olulised põhjused olemas. Teiste päevakorra-punktide arutamisele tuleks asuda teises järjekorras, tähendab nende küsimuste arutamisele, mis nähtavasti on pahempoolsete erakondade poolt välja mõeldud töötakistamiseks mitte ainult Riigikogus, vaid ka tegelikus elus. (J. Fuks, as: Kuulge, tehke vaheaeg oma kongressini!)

J. Teetsov (põl): (Vahelhüüe keskelt: Saaremaa, sa väike maal — J. Fuks, as: Ei, see on: Ma vaatsin paadist kiikriga.) Ma pean siin härra Vessart'i ettepaneku vastu vaidlema... (Vahelhüüe: Tõesti!) nimelt järgmistel põhjustel: Riigikogu liikmed pahemalt tiivalt on nii närvilisteks ja kärsituteks läinud, et see paraliiserib meie seaduseandlikku tööd ja seadused võivad ei tea missugused vördjad välja tulla. Ma räägin seda agronoomilise „püree“ seaduse kohta, (Üldine naer.) mis on iseenesest niisugune seadus, et selle seaduse kaitseks ei juleta isegi välja tulla. Seepärast arvan, meie peaksime vaheaja määrama vähema aja peale, et koalitsiooni rühmadele see piinlik seisukord raskeks ei läheks kanda. Ei maksaks pikka vaheaega teha otsustamiseks, kas seda arutada või mitte arutada, ja arvan, et poole tunniga võiks sellest üle saada.

A. Jürman (põl) (korra kohta): Teen ettepaneku,

määrata vaheaeg 3 tunniks.

Ma kuulsin, kui härra Maaker vahele hüüdis, kui ettepanek tehti, vaheaeg tunniks ajaks määrata, et seda on vähe. (V. Maaker, as: Teile vähe.) Meile oleks aidanud. Meile on ka parem, kui määrame 3 tundi. (V. Maaker, as: Härra Jürman, ma ütlen, Teile on vähe ka kolm tundi.) Meile on vähe üks tund aega. Paremini oleks küll läbirääkimiste

juures teiega, kui meil oleks 3 tundi. Kui me kahekesi kõneleksime, jõuaksime juba enne-mini mingisugusele kokkuleppele, rühmade vahel kõneledes on tarvis 3 tundi kõnelda ja seepärast vaheaeg teha 3 tunniks. (J. Fuks, as: Öösel on raske kõnelda.) Kui arvate, et öösel on raske kõnelda, härra Fuks, tehke siis oma poolt teine ettepanek, et tuleme homme hommikul kokku ja läheme nüüd laiali. See on vana asi, öeldakse, et hommikul asi parem. (J. Hünerson, põl: Hommikutunnil on kuld suus.) Siis lõpetame täna selle koosoleku. (J. Fuks, as: Aga see seemnevili?) Teeme vaheaja, siis seame uue päevakorra kokku ja arutame seaduse täna läbi. (Vahelhüüe: Milleks 3 tundi?) Võtame vastu pool tundi. Ma just seepärast tegin ettepaneku, määrata 3 tundi, et nägin, et pool tundi ei leidnud pooldamist. Teie läksite ägedaks ja ärritusite, kui räägiti poolest tunnist. (J. Voiman, stp: Teeme pool tundi ja 3 minutit.) Teeme, kas sellega oleksite rahul? (Põllutööminister K. Soonberg: Võiks katsuda hääletada mõnda ettepanekut.) Praegu on vara, sest me näeme, et iga ettepanekut, mis me teeme, ei kiida teie heaks. (Vahelhüüe.) Praegu ma räägin 3 tunni poolt. (J. Voiman, stp: 3 tundi ja 3 minutit võiks teha.) Kui Teie oma poolt teete teise ettepaneku, kas või viisteist minutit, siis lepime ka. (V. Maaker, as: Esimese Riigikogu ajal kommunistid talitasid just samuti, nagu kogupõllumehed täna.) Vaadake, missuguse ühenduse on härra Maaker täna leidnud! Aga hea oleks, kui härra Maaker 3 tunni poolt hääletaks. (V. Maaker, as: Ei mõtlegi.) Ma toetan 3 tundi ja vaidlen oma parteikaaslaste Teetsov'i vastu, kes siin maha tegi, et vaheaeg määrata pikaajalisem, vaid kes ette pani, määrata vaheaeg 1 tunniks, ja selle põhjendusega, et üldiselt oldi selle ettepaneku vastu. Minu ettepanek on, määrata 3 tundi.

Juhataja K. Einbund: Rkl. Jürman, Teie kõne on läbi.

J. Vain (stp): Ma siit kõnetoolilt olen selle ettepaneku poolt, kuigi rühmas vastu hääletan.

K. Tamm (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma püüan öieti samale sihile, millele püüdis härra Jürman. Aga ma arvan, et teine tee viib sellele eesmärgile. Ma arvan, et meil tuleb kiiresti töötada sellepärast, et üks tähtis eelnõu on päevakorras, nimelt põllumeeste kogude poolt esitatud põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse

maksvusetuks tunnistamise seadus. Selle seaduse kohta ma tuletaksin teile, härrad sotsialistid, meelde, mis teie tähtsad mehed välisriikides selle seaduse kohta ütlevad. Näiteks: David, kes oli kohe pärast Saksa revolutsiooni minister sotsiaaldemokraatide hulgas. (Vahelhüüe: Aga see ei ole tähtis!) Ma ütlen siin kohal, mispärast on meil tarvis see seadus kiires korras vastu võtta ja mitte aega viita ega kahe-, kolmetunnilist vaheaega määrata. Nii ütleb David: Sotsiaalselt arenenud riigis peaksid püüded tööaja piiramiseks põllutöös eeskätt eesmärgiks seadma tarviliku talverahu kindlustamise. Sotsialistlikult arenenud riigis peaks põlluharijate jaoks talv puhkeajaks olema. Nurmel määrab päeva- valge kestus tööaja kestuse ülemäära. Aga mitte nii, nagu härra Piiskar omalalaj kõneles, et 8 tundi päevas peaksime nii suvel kui talvel töötama. Üks väga lugupeetud härra teie rühmas ja ka teistes rühmades, nimelt härra Martna, pooldab kõike seda, mis mõeldakse ja tehakse Viinis. Ma loeksin nüüd ette, mis ütleb Viini professor Gruntzel selle kohta. Ma tsiteerin selle Saksa keeles, sest teil on kõigil Saksa keel tuntud ja teie minister Johanson'il on Saksa keele orientatsioon. (R. Penno, as: Esimene võõrkeel.—J. Voiman, stp: Kas mitte Inglise keel?) Härra Johanson pooldab Saksa keelt rohkem, ja ma oleksin vastutulelik. „Einer übermässigen Ausdehnung der Arbeitszeit, gegen welche die soziale Gesetzgebung in der Industrie so schwer ankämpft, setzt im landwirtschaftlichen Betriebe die natürliche Dauer des Tageslichtes eine Grenze, da nachts nicht gearbeitet werden kann.“ Nii ütleb see härra, et võimata on pimedas töötada.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tamm, Teie kõneaeg on läbi.

J. Voiman (stp): Mina olen selle ettepaneku poolt.

R. Penno (as): Ma olen selle ettepaneku vastu.

O. Pukk (põl) (korra kohta): Ma pean oma eelmist ettepanekut teatud mõttes parandama. Nimelt on nüüd selgunud... (V. Maaker, as: Kas viga oli sees?) Ma ei tea, kas oli viga, kui kuulete, küll siis selgub.

Nagu tänasest meeleolust näha, ei ole küllalt poole tunnilisest ega ka paaritunnilisest vaheajast. Igatahes on Riigikogu liikmetele selge, et säärase meeleolu juures, mis niivõrt ärev, ei saa rahulikult töötada, ja et seda ärevat meeleolu ei paranda vist ka poole-tunniline ega ühetunniline vaheaeg, selle-

pärast oleks otstarbekohane, kui teeksime vaheaja homme hommiku kella 6-ni. (Vahelhüüded tööerakonna rühmast.) Mis Teie, härra Baars, end nii ärritate? Kas kardate, et liiga vara tuleb üles tõusta? Kui olete hästi hommikuks välja puhanud, siis ei ole ka meeleolu nii ärev kui praegu. (Hulgalised vahelhüüded.) Noh vaadake, kas niisuguses meeleolus saaks tööd teha, nagu seal üks härra on? Ega nii ikka rahulikult tööd teha ei saa. (Sise- ja kohtuminister T. Kalbus: Kas see siis töö on, mis praegu teete?) Mis see siis on? (Sise- ja kohtuminister T. Kalbus: Poisikese temp!—M. Martinson, põl: Kuidas lubatakse Riigikogu liikmele öelda poisike? Ja seda ütleb kohtuminister Riigikogu saalis! Seda küll ei tohiks lubada!) Kui härra kohtuminister aru ei taha saada, et tahetakse põllumeestele seemnevilja kätemuretsemist ja laenu kiires korras läbi viia, ja ütleb, et see on poisikese temp, siis pean ma igatahes imestama niisuguse valitsuseliikme üle. (Vahelhüüded keskest.) Just teie poolt ei taheta seda küsimust kiireks tunnustada. (Vahelhüüded.) Kui oleks meeleolust näha, et tahaksite seda küsimust kiires korras arutada, siis oleksite olnud selle poolt, et päevakorda ei võetaks niisuguseid punkte, mis takistavad selle küsimuse kiiret otsustamist. Kõige selle pärast teen ettepaneku,

koosolekule vaheaeg teha hommiku kella 6-ni,
et hommikul rahulikult asja arutada.

J. Hünerson (põl): Mina kardan, et ärevus, mis koalitsiooni rühmades tekkis härra Puki ettepaneku puhul, tekkis sellepärast, et peetakse liiga varaseks hommikul kell 6 üles tõusta. Linnainimestele on see aeg, mis maaainimestele harilik ülestõusmiseks, liiga varane. Meie maal tõuseme palju varem üles. (Naer ja vahelhüüded keskest.) Meie maal tõuseme sagedasti üles kell 3 hommikul. Kuid maal on oma aeg ja linnal oma. Maaolud ei sobi linnale ja linnaolud maale. Et lugu nii, siis kardan, et see ettepanek kõrge kogu poolehoidu ei leia. (Vahelhüüded.) Seepärast oleks minu arvates soovitatavam, kui koosolek algaks hommikul kell 8. See on ka ametliku tööaja algus riigiasutustes, ja see aeg oleks vast otstarbekohane ka Riigikogule ning leiaks enamuse poolehoidu. Et see aga kindel pole, siis oleks vast tarvilik vaheaeg pidada, et ka selle küsimuse üle saaks selgusele jõuda. (A. Anderkopp, tõer: Kas endine Riigivanema asetäitja ei saa tõega teist kõnet pidada?) Mis puutub Riigivanemasse ja tema asetäit-

jasse, siis on nad oma ülesande täitnud seaduse järgi. Ja see, mis mina praegu teen, on täiesti seadusepärane tegu, kodukorras ette nähtud, ja mina käin nende ülesannete järgi, mis minu isiku kohta minu valijate poolt ülesandeks tehtud, see tähendab, et ma igapidi kaasa aitaksin selleks, et seaduseandlus areneks õiget rada, et tähtsamad seaduseelnõud tuleksid arutamisele kiires korras, ja neid seaduseelnõusid, mis vähema tähtsusega, ei võetaks päevakorda selleks, et kiirete seaduseelnõude arutamist takistada, mis võiksid tekitada niisuguse meeleolu, et inimesed ärevusse satuvad ning üksteist riivavad selleks, et vastaspoolt maha teha.

Juhataja **K. Einbund**: Kõneleja, Teie kõneae on läbi.

J. Hünerson (põl): Tuleb hoolitseda selle eest, et meil ilus kord valitseks, siis jõuaksime kiiremini edasi.

M. Martinson (põl): Ma pooldan täielikult rkl. Puki ettepanekut ja usun, et ei saaks Riigikogu enamusi kuidagi selle vastu olla, sest nähtavasti, kui härrad valitsuse liikmed Riigikogu saalis niiöelda korra piiridest välja lähevad, siis tingimata paratamatult puhkus on tarvilik selleks, et inimesed saaksid järele mõelda, end rahustada, ja võib-olla siis jõuaksid hommikuseks tunniks selgusele, missugune seadus oma tähtsuse poolest päevakorras esimene, missugune teine ja missugune kolmas j.n.e.

Riigikogu asus eile seisukohale, et põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse maksvusetuks tunnistamise seadus peab tulema tänasesse päevakorda esimese punktina. Täna tullakse ja öeldakse, et tahtakse teist seisukohta. Vaadake, kui Riigikogu meeleolud ja seisukohad nii ruttu muutuvad, siis ei leia muud põhjust sellele, et kas inimesed on väsinud, tööga koormatud, on närvilikuks läinud, või on muud asjaolud põhjust andnud närvitsemiseks. On tarvis puhkust anda. Ega seadust nii anda ei saa, üht korralikku seadust, mida juristid korralikult käsitada saavad ja nende järgi korralikke otsuseid teha. Teate ju, kuidas vanemad ja paremad juristid ühe seaduse kohta ütlesid, et ega see ei ole seadus, see on mingisugune vördjas, ja et niisuguse seaduse vastuvõtmine ei tee au parlamendile ega tema liikmetele. Kahjuks teiste erakondade, koaleerivate rühmade juristid ei ole julenud suudki lahti teha. Ei usu, et niisuguse ebamäärase seaduse vastuvõtmine parlamendile au teeks. (O. Kask, tütar: Teie julgete uskuda seda parlamendist!) Tõepoolest julgen uskuda,

et see parlamendile au ei tee, pealegi, kui seda vanemad ja asjatundlikumad juristid, nagu seda Riigikogu liikmed härrad Päts ja Hasselblatt, on öelnud, et seadus säärane on, ja siis julgen ka loomuliku järelduse teha, et teised juristid peaksid tõsisemalt küsima, kas see seadus nende nimele au teeb. Niisuguste asjaolude üle on tarvis järele mõelda. Kui vaheaja teeksime, siis saaksime aru, et seemneviljaküsimus on tähtsam küsimus. Ütlen, et see koosolek tuleks lõpetada ja määrata järgmine koosolek. Kui see hommikul sünnib, siis, kui varasel tunnil seaduse vastu võtame, võib valitsus seaduse kohaselt juba tarvilikke samme tööpäeva jooksul astuda, võib isegi laenu sinna jagada, kuhu ta tarviliku leiab olema. Täna kuulsime härra rahaministri suust, et ühistegelaste saatkond olevat tema juures käinud ja seemnevilja asjas läbirääkimisi pidanud. Usun, et nemad heameelega tahavad ka põllumehele abiks olla.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Martinson, Teie kõneae on läbi.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Ma pean küll härra Puki ettepaneku vastu vaidlema ja nimelt järgmistel põhjustel: Kui nii pikk vaheaeg määratakse, siis ei saa päevakorda läbi võtta, nagu soovitud, ja seepärast on ka härra Baars'il õigus, kui ta ägedaks saab ja ütleb, et niipalju aega ei tohi raisata. See on õige. See on ajaraiskamine. Need ettepanekud on tulnud opositsiooni rühmast. Et kokkuleppele jõuda, siis on rkl. Pukk seda niiviisi põhjendanud. Ma leian, et nii pikka vaheaega tarvis ei oleks ja meie saaksime küll hakkama, kui lühema vaheaja määraksime. See on liiga palju — hommikuni välja istuda, ja selleks ajaks on juba uued ülesanded täita. Seepärast peaksime jääma ikkagi võimaluste piiridesse ja täna tingimata küsimuse ära otsustama. Kui nii pika vaheaja määrame, siis jääb tänane koosolek ära, see on juba siis uue päeva numbri peal, sest kella kaheteistkümnest algab uus päev. Õigem oleks siis juba teha vaheaeg homse päevani. Tuleks ikkagi vaheaegade määramise juures teatud piiridesse jääda ja küsimus otsustada, ja mitte nii pikale venitada. See oleks asjata ajaraiskamine ja võiksid tähtsad küsimused tänasel koosolekul arutamata jääda. Seepärast leian ma, et härra Pukk lõpuks võibolla lepib sellega, ja võtab oma ettepaneku tagasi selleks, et jõuaksime täna veel küsimust arutada. Leian täitsa põhjendatud olema, et meie kord selle koosolekuga algust saaksime teha. Nüüd aga ei ole algust ega lõppu, üks ettepanek ettepaneku järele. Põhjust on andnud just koaleerivad rühmad. Kui

oleks korra juurde jäädud, nagu alul kokku lepitud, mis rühmade vahel oli juba läbi räägitud, et võtame seemnevilja küsimuse päevakorda II lugemisele, siis lõpetame koosoleku, teeme uue ja võtame seemneviljalaenu seaduse III lugemisele, nii oli kokku lepitud, kuid nüüd on näha, et rühmad ei taha kokkuleppes kinni pidada.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tonkman, Teie kõneaeeg on läbi.

J. Teetsov (põl): Tegin küll varem ettepaneku ja avaldasin arvamist, et üks tund on liiga lühike aeg vaheaegsaks, kuid nüüd loobun sellest ettepanekust. Arvan, et vaheaeg peaks veel pikem olema. Kui nii ärev meeleolu valitseb, kui siin näha, siis praegusel korral on seaduseelnõu arutamine täiesti võimatu. Meil seisab päevakorras eelnõu, millel suur tähtsus, eriti põllumajanduse elu arendamise alal, ja seepärast mina toetaksin seda pikemat vaheaega, võimaluse andmiseks rahvasindajatele mõistlikuks väljapuhkamiseks, ja nagu keegi väga tabavalt tähendas, et „hommikutunnil on kuld suus“, ja siis, kui ollakse välja puhanud, saab täie värskusega selle eelnõu arutamisele asuda. Sellejärele saaksime võibolla selle ükskord niisugusena vastu võtta, mis meile enam-vähem ka vastuvõetav ja soovitatav oleks. Aga praegusel korral, kui läheme selle arutamisele väsinult, siis tuleb sellest puudulik seadus, mille järgi võibolla on täiesti võimata tähtsat tööd ja tõsiseid ülesandeid läbi viia, mis selle käest loodetakse. On juba mitmel korral tähelepanu sellele juhitud, et see eelnõu on juriidiliselt äärmiselt nõrk, aga sellest ei taheta aru saada. Meie vanemad juristid on sellele tähelepanu juhtinud, kuid teisest küljest ei juleta selle värdja kaitseks välja tulla, ainult sunnitakse vägivaldaga seda säärasena vastu võtma, mis küll auks ei ole meie rahvasindusele ja seaduseandlusele. Iga seaduseelnõu peab küpselt läbi kaalutama ja siis alles vastu võetama. (Vahelhüüe keskelt.) Maakomisjonis on vähe juriste, kes oleksid eelnõu juriidilisest küljest läbi kaalunud. Teie katsute oma koalitsiooni hääletenamust kasutada ja vastu võtta eelnõu, mille kohta on tõsiste juristide poolt näidatud, et see ei ole kõlblik, see on täiesti värdjas. Kui tähendati keskruhmast, asunikude esindaja poolt, et meie oleme küllalt niisuguseid seadusi vastu võtnud, siis kas tahate endise tarkuse juurde jääda, et nii nõrku seadusi ikka vastu võtta? Igapäev inimene tööd tehes peaks juurde õppima, aga mitte vanade vigadega edasi kompima. Siin ei arvestata tõsiseid maainimesi, põllumeeste kihti, nende huve ja saatust, vaid tahetakse maaharija kiht

anda ametkonna ja ametnikkude käsutada, kes üldiselt ei ole midagi teinud, on alles ülikoolist ja koolipingilt tulnud noorukesed.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Teetsov, Teie kõneaeeg on läbi.

P. Järve (põl): Minule paistab, et vaheaeg oleks tarvilik, aga nii pikk vaheaeg, nagu siin praegu ette pandi, oleks väga pikale veniv, ja mulle näib, et see takistab palju tööd. Seepärast teeksin ma ettepaneku,

vaheaeg määrata mitte pikemaks ajaks, kui viieks minutiks, see oleks hädatarvilik õhu puhastamiseks, mis siin praegu tekkinud. (Naer keskel ja pahemal pool. — Hulgalsed vahelhüüded.) Mulle paistab siin, et koalitsiooni rühmad on palavaks läinud, ja mina usun, et pealtvaatajaile paistab nii, nagu oleksid kõik Riigikogu liikmed gripihaiged. (Naer keskel ja pahemal pool. — Hulgalsed vahelhüüded. — O. Kask, tões: Põris gripp, põris gripp — sonimine!) Mina oleksin heameelega ettepaneku teinud, mõni arst siia kutsuda ja lasta Riigikogu liikmeid läbi vaadata.

Ma arvan siiski, et viieminutilise vaheaja määramine peaks kõigile vastuvõetav olema. Siin räägiti vaheaja määramisest 2—3 tunniks, isegi kuni hommikuni, see oleks minu arust natuke liig. Seepärast arvan mina, et selle poolt saavad kõik olema, et vaheaeg määratakse viieks minutiks.

A. Jürman (põl): Asi seisab nimelt selles, et meie jätkame igatahes seda koosoleku ja samuti ka töötakistust kodukorras lubatud piirides niikaua, kui see seaduseelnõu on teil päevakorras. Meie käime parlamendi kommete järgi ja võime õige kaua vastu panna. (O. Kask, tões: Et põllumees näeks!) Jah, et põllumees näeks ja võiks hinnata, kuidas teie oma poolt tahate seaduseelnõu läbi suruda, mis täiesti vastuvõetmatu, ja seda põllumees igatahes hindab. (O. Kask, tões: Mina kui linnamees ei taha seda, see läheb kõik maarahvale.) Meie sellel alal igatahes põllumeeste ees midagi ei karda, ja põllumehed on meie sammud sellel alal alati õigeks tunnustanud. Nii et selle ettepaneku, mille praegu tegime korra kohta, määrata vaheaeg viieks minutiks, võiks vastu võtta, kui teie seda tahate. (O. Kask, tões: Härra Jürman, asume ometi hääletamisele. — J. Voiman, stp: Aega on, aega on!) Mina ütlen, kui teie ütlete seda, et teie tahate esimesed tähtsamad seaduseelnõud vastu võtta, meie otsekohe lõpetame töötakistuse. Võtame need kaks päevakorra esimest

punkti vastu — ei taha teie aga seda, siis jät-kame meie töötakistust. (Vahelhüüded keskelt.) Las Eesti rahvas näeb, kuidas teie tahate õige halbu seadusi läbi viia, sest meie põllumehed on igatahes hinnanud katseid, bü-rokratiseerida, igasuguseid seltskondlikke asu-tusi hävitada. (R. Penno, as: Viige see asi valimistele.) Selle vaba algatuse teie tahate enne valimisi hävitada. Teil on nüüd häda läbi suruda kõiksugu seaduseelnõusid, sest arvate, et nüüd on viimne aeg, kus saaks neid läbi viia, nüüd on õnnelik koalitsioon sünnitatud sotsialistidega, mis annab teile enamuse küsimuste lahendamiseks, milles riid-leme omavahel. See, mis nii lahkuminev hingeliselt ja sisuliselt, ühendab teid üheks, et saaks aga põllumeestele midagi halba teha.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigi-kogu liikmed! Mina pean sellele ettepanekule vastu kõnelema ja nimelt järgmistel põhjustel. Need ettepanekud lähevad äärmusest äärmu-seni: üks on viieminutiline vaheaeg, ja teine ettepanek hommiku kella kuueni. Nii ei saa. Pean ütleva, et teie ei saa neid seaduseelnõu-sid läbi suruda, nagu tahate, meil on selleks seaduslikud abinõud olemas. Kui teie tahate kokkuleppe teha, siis räägime kokku ja viime seemneviljalaenu seaduseelnõu läbi. Kui meie rääkisime täna teiste rühmade esinda-jatega, kuidas peab täna tööd tegema, siis ei olnud see töö takistus, vaid töö tahe. Pärast oleks võinud kõigest rääkida, aga enne oleks pidanud selle läbi viima, mis oli rühmade vahel kokku räägitud. Rkl-d Tammann, Pen-no ja Hünerson leppisid kokku, rääkisid rüh-madega läbi, ja oldi nõus täna kolm koosolekut pidama. Siis härra Liigand tegi parandus-ettepaneku, et teise koosoleku päevakorda võtta ainult seemneviljakrediidi küsimus. Ja kui teie tulete nüüd ja rikute niimoodi tööd ja tänaõhtuse koosoleku tahate nurja ajada, siis ei lange vastutus meile, vaid teile. Teie teguvis ei ole aus, kui tahate töö-mehed olla. Meie ütleva otsekohe, et meie ei saa põllumajandusliku nõuandmise sea-dust pooldada, selles tuleb palju parandusi teha, siis peaksite teie selles järele andma. Seda seadust ei saa täna kiire ajaga vastu võtta, selleks on tarvis pikemat aega.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tonk-man, Teie kõne aeg on läbi.

R. Penno (as) (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean öiendama, et rkl. Tonkman minu juurde tuli ettepanekuga, pidada täna kolm koosolekut, kusjuures nende kolme koosoleku kestel vastu võetak lisaelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus, kuna

muude päevakorra-punktide üle absoluutselt sõnavahetust ei olnud. Seda tahtsin faktilise märkusena öiendada.

A. Tammann (töer) (fakt. märk.): Fak-tilise märkusena pean tähendama, et kõnele-mine ja kokkulepe oli selle kohta, et täna kolm koosolekut pidada. Kas nende päevakorras ka teisi punkte pidi olema, selle üle ei olnud min-gisugust kõnelemist.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.): Fak-tilise märkusena pean tähendama, et oli jutt kolmest koosolekust ja seemneviljakrediidi vastuvõtmisest, siis ei saa loomulikult oletada, et võtame kõik need seadused päevakorda, vaid oli läbirääkimine, et täna õhtu võtame seemneviljalaenu seaduse vastu. Sellega ühi-nesid kõik Riigikogu liikmed, mille tõenduseks on see, et rkl. Liigand'i parandus-ettepanek vastu võeti, et teise Riigikogu koosoleku päeva-korda võeti ainult üks päevakorra-punkt. See oli ju ometi Riigikogu enese poolt määra-tud päevakord. Aga pärast Riigikogu koosoleku vaheaega tulid ilmsiks uued kombinatsioonid ja löödi eelmine kokkulepe segi. Need faktili-sed märkused, mis siin ette kanti, ei ole õiged. (R. Penno, as: Õelge kui aumees, kas meie rääkisime talumajandusenõu-ande seadusest üldse?) Ei ole rääkinud. Riigikogu määras päevakorra kindlaks. Seal ei olnud talumajanduse nõuande seadust ette nähtud, see tuli pärast juurde. Kui mina ütlesin, et seemneviljaküsimus on hädaline, et teeme kolm koosolekut, siis teie lubasite. Nüüd teie aga loobusite oma lubamisest, ei pea sellest kinni ja tahate teisi seadusi selle seemnevilja-krediidi seadusega läbi suruda.

A. Jürman (põl) (fakt. märk.): Mina ei võtnud kõigest läbirääkimistest osa, aga härra Penno'ga oli meil jutt, ja siis meie ei puudutanud küll teisi päevakorra-punk-te, aga mina sain täiesti aru, et seemnevilja-krediidi küsimus on kõige tähtsam päevakorra-punkt ja peab olema esimene. Teistest päeva-korra-punktidest jätsime loomulikult kõnele-mata, sest isenesest on arusaadav, et kui täna tahetakse kolm koosolekut pidada, et siis kõiki neid päevakorra-punkte ei saa päeva-korda võtta. See oli isenesest arusaadav. Ja mina arvan, et teile oli see samuti aru-saadav, sest teie teadsite, et meil on põllu-majandusliku nõuande küsimuse kohta tun-dide viisi kestvad kõned valmis. (R. Penno, as: Ega meie ei teadnud, et teie selle seaduse puhul tahtsite obstruktsiooni teha.) Seda meie tegime juba eelmisel korral, seepärast pidite teie teadma, et siis ka nüüd obstruktsioon tuleb. (R. Penno, as:

Teie ei rääkinud riigiteenijate vanu-
setasu seadusest ka midagi.) Meil oli
teada, et obstruktsioon tuleb selle viimse
punkti juures, ja siis oli arusaadav, et võiks
kolmel koosolekul läbi võtta ainult need päe-
vakorra-punktid, kus keegi sõna ei võta.

K. Tamm (põl): Lugupeetud Riigi-
kogu liikmed! Mina peaksin niisuguste
vaheaegade vastu rääkima. Mulle näib, et
tänapäevase meeololu juures meie tähtsat riiklikku
tööd teha ei saa. Mina olen ülepea arva-
misel, et hilistel õhtutundidel teatud äreva
meeololu tõttu tööst midagi ei tule. Mina
arvan, igal põllumehel peaks selle talvise
õhtuse ja öömise töö kohta olema niisugune
seisukoht, nagu oli Rootsi kuningal Kaarel XII.
Kuningate hulgas on ka tubleid mehi olnud,
kellest meie midagi õppida võiksime. Ja just
Kaarel XII elas terve talve Laiuse lossis,
millest veel varemend näha, ja me teame, et
ta talumeeste elust osa võttis, varrudel ja
pulmades käis. Tema korraldas oma elu tal-
visel ajal nii, et ta kell 8 läks magama ja kell 2
öösel tõusis. Nii töötas talvisel ajal ka
Stokholmis, oma kodus, kuningas. See tra-
ditsioon jäi Laiusele edasi, mitte ainult talu-
meestele, vaid ka kirikuteenijatele. Teie
teate, et meil on palju kirjutatud Laiuse
kõrster Norman, kes oli endise Tallinna oreli-
meisteri Norman'i sugulane, ja temal oli ka
see kindel pruuk, kell 8 läks ta magama ja kell 5
tõusis üles, ja ta töö andis häid tagajärgi.
Sellepärast oleksin mina küll arvamisel, et
meie täna tööd teha ei saa, aga kuna meil
suured ülesanded ees, siis tuleks homme
uuesti tööd jätkata.

A. Veiler (töer): Selleks, et praegusse
seisukorda selgust tuua, jätkuks 5-minutili-
selt vaheajast küllalt. Ja lõppude-lõpuks,
kuigi härra Järve seletas, et tal karta on, et
ta grippi jääb ja tema seltsimehi rühmast sama
häda võib tabada, siis mina arvan, kuigi
põllumeeste rühm suur, on meil Riigikogus
kaks arsti, nad võivad 5 minuti jooksul läbi
vaadata, kui palju neist gripis, kui palju
mitte. (G. Ottas, põl: Loomaarsti ei ole
mõne mehe jaoks.) Kui Teile loomaarsti
tarvis, võime selle ka leida.

J. Hünerson (põl) (fakt. märk.): Rkl.
Veiler valgustas minu poolt tehtud vahel-
hüüet väga ekslikus valguses, ja arvan, et see
siiski parlamendi tööle kasuks ja auks on,
kui mina siin tõe jalule sean. Asjalugu on
niisugune, et tööerakonna rühma liikmete
poolt tehti mulle etteheide. Kui mina soovitasin
teatavat vaheaega koosolekul pidada,
siis heideti minule ette, nagu jääks hiljaks

seemneviljalaenu vastuvõtmine. Aga mina
ütlen selle peale, et määrame paaritunnilise
vaheaja, seame asjad ritta. (Vahelhüüded.)
Kui teie poolt nõnda on mõistetud, et just
mina kui vanem agronoomiline nõuandja
selle soovi olen avaldanud, millal külvama peab,
siis võite arvata, et isegi nii rumalat nalja
mina linnameestega ei tee ja maameeste sekka
ammugi niisuguse jutuga ei lähe. Selles mõt-
tes võite julged olla, et mina oma kutsetööle
olen harjunud vaatama kui ausale tööle, mida
täieliku teadmisega peab tegema. Mina palun
minu sõnu mitte valesti seletada ja palun
mind sedakorda mitte kuidagiviisi põllu-
majanduse nõuandjana võtta. Siin hüüti,
et ärge põllumehed palju kõnelegu, muidu
jääb seemneviljalaen hiljaks. Mina kostsin,
et põllumeeste pärast võiks kas homme kül-
vama minna, kuna seemneviljalaenu otsusta-
mist takistab koalitsiooni enamus. Meie
seaduseandlik töö on sedavõrt tähtis, et meie
alati tött peame tarvitama ja tõe alusele jää-
ma. Ja kui me seda ei tee, läheb asi kuker-
palli.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.):
Faktilise märkusena tähendan, et kui rkl.
Veiler tähendas, et gripihaiiguse korral tule-
vad Riigikogu liikmed üle vaadata, siis see
gripitaud näib kaugele läinud olema just selles
rühmas, kus härra Veiler on. Oleks väga soo-
vitav, et härra Veiler laseks oma rühmas enne
need katsed ja proovid läbi teha ja siis alles
võiks teisi õpetama tulla.

P. Järve (põl) (fakt. märk.): Kui ma siin
enne tegin ettepaneku, määrata 5-minutiline
vaheaeg, ja sellejuures tähendasin, et paistab,
et koalitsiooni rühmad gripis on, siis sai
kahjuks härra Veiler, kellel vist natuke pala-
vikku, minust valesti aru, või ei tahtnud ta
aru saada. Seda ütlesin ma sellepärast, et
mind ei lastud seda ettepanekut hästi põhjen-
dada. Kui härra Veiler leidis, et 5-minutiline
vaheaeg tarvilik on selleks, et neid lasta arstide
poolt läbi vaadata, muidugi on see minu ette-
paneku põhjendamise, et 5-minutilist vahe-
aega pidada. See on mulle väga meeldiv.
Oleks soovitav, et pärast enam see palavik
edasi ei kestaks, ja et saaks rahulikult töötada.
Nagu mitu korda toonitatud, on meil väga
tähtsad seadused päevakorras, näiteks seem-
neviljaküsimus, aga seda ei taheta kuidagi
arutada lasta.

M. Martinson (põl) (korra kohta): (Pa-
hemalt poolt: Kas kõht ei ole haige?)
Härra Veiler lubas ju Teile arsti tuua. Mi-
nule ei ole tarvis, aga kui Teie haige olete,
siis mul ei ole midagi selle vastu, kui härra

Veiler Teile arsti toob. Selles mõttes teen ka ettepaneku,

vaheaeg määrata kuni hommiku kella 8-ni,

et Teil võimalik oleks oma tsentrumit arstida, kui see korrast ära. Hommikuks on välja puhatud, värske kohv joodud, meeleolu lahenenud, ja võib rahulikult tööd jätkata, kuna praegu töötada ei saa, sest nähtavasti on mõnel rühmal tarvidus arste tülitama minna. Ma ei tahaks muidugi, et Riigikogu liikmed nii rängasti peavad kannatama, et isegi arstiabi ei saa muretseda endile. Ka töö-hoolekandeminister peaks minu ettepanekuga päri olema. (Töö-hoolekandeminister L. Johanson: Tulge homme kõnetunnil, igale mehele annan orderi.) See Teist, härra minister, küll ilus ei ole, kui Teie igale mehele annate orderi. Riigikassa on tühi, aga Teie tahate kõigile anda ordineid. Vaadake, sellega meie rühm küll nõus ei ole, ja seepärast oleks Teil seda rohkem puhkust vaja, et korralikult välja puhata ja teisiti talitama hakata. Meie oleme kuulnud, et Teie riigikassast summasid olete andnud niihästi Nõmmele kui Pärnu. Meil on teadmata, kas see sündinud töötatööliste nimekirjade järgi või sotsialistliku erakonna nimekirja järgi, aga igatahes niisuguseid summasid on jagatud, ja kui härra minister täna lubab sama jätkata, tähendab kõigile orderid välja anda, siis sellega meie leppida ei saa, sest riigikassa on niikuinii tühi. Sellepärast leian, et on tingimata tarvis puhkeaeg kuni kella 8-ni. Teisiti meie ei saa töötada. Siis saaks ka härra minister oma orderiraamatute juures korralikult talitada ja ei jagaks neid nii kergel käel, mille tagajärjel kerkivad arupärimised, mille puhul tuleb pidada läbirääkimisi, mis jälle paistavad töötakistusena. Põllumeeste rühm ei tohi lubada sääraseid asju ja sündmusi, ta ei saa neid õigeks pidada, vaid peab oma sõna ütlemata, sest tal on samasugune õigus, kui igal teisel Riigikogu liikmel.

J. Teetsov (põl) (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean tähendama härra Veiler'ile, et minu ettepanek oli täiesti teisel alusel, kui härra Veiler sellest aru sai. Ma soovitasin just seda pikemat vaheaega, et oleks võimalik rahulikult seaduseelnõu arutada, et ükskord aru saada, missugune see seaduseelnõu õieti on. Sisuliselt ei ole see praegune eelnõu muud, kui üks kartulipüree seadus. Härra Veiler võiks rahulik olla, sest võime praegu tööd rahulikult jätkata, Kihelkonna laht on täiesti kinni külmanud, seal ei ole võistlusi a-s. „Eesti Marmoriga“ karta. Kõik on kõige paremas korras. Aga meie peame püüdma

kiiresti vastu võtta seemneviljalaenu seaduse, siis võime alles teisejärgu püree-seaduse arutamisele minna.

Töö-hoolekandeminister L. Johanson (isikl. asj.): Rkl. Martinson oma töötakistuse hoos avaldas muu seas, nagu antaks töö-hoolekandeministeeriumis summasid mingisuguse sotsialistliku nimekirja järgi Nõmmele ja Pärnu. Töö-hoolekandeministeeriumist on neid summasid, mis Riigikogu selleks otstarbeks lubanud, antud omavalitsuste kaudu, Nõmme ja Pärnu linnavalitsuste kaudu, ja sellejuures ei ole mingit sotsialistlikku nimekirja tarvitatud. Need summad on antud neile, kellele see Riigikogu poolt määratud. Härra Martinson'i väidet ei saa muuna võtta, kui ainult jälle näitena, missuguste alatute abinõudega üks parempoolne rühm, kes opositsioonis, esineb. (J. Hünerson, põl: Kas sellest õppust võtate?) Ka Teil oleks küll vististi tarvis õppust võtta, kuigi hallid juuksed.

Vaheaeg kl. 21 — kl. 21.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Järve'lt on ettepanek, kvoorum kindlaks teha. Palun helistada. (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 54 Riigikogu liiget, seega kvoorum koos. (Naer.) Palun rahu!

J. Hünerson (põl) (isikl. asj.): Härra töö-hoolekandeminister oma kõnet lõpetades enne viimast vaheaega hüüdis minule, et mulle olevat õpetust tarvis, sellest hoolimata, et mul hall pea. Ma tahaksin meelde tuletada, et meie kõik õpetust vajame, sest inimene õpib surmani, nagu vanasõnagi ütleb. Ainult selles sihis läheb inimese tung ja arenemine, ja selles mõttes tahaksin seda head kõigile soovitada, mitte ainult Riigikogu liikmetele, vaid ka harradele ministritele. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Ja nende lugupeetud abikaasadele.) Kogu suguvõsale. Sellest seisukohast välja minnes arvan, et härral töö-hoolekandeministril, kes ka ühtlasi haridusminister, et temal selles mõttes erilisel hea ja otstarbekohane oleks oma jagu õppida ja end täiendada. Sellega on õieti öeldud see, mis ma omalt poolt härra ministrile soovitasin, et olge heaks ja võtke õppust, muu hulgas ka selle seaduseandluse viisi kohta, mis meil praegu käsitlemisel. Mina sain aru, et ka härra minister selle tööviisi üle ärevuses oli ja etteheiteid tegi, nagu ei talitaks põllumeeste rühm nii, kui otstarbekohane. Ma pean ütlemata, et põllumeeste rüh-

male ei ole küllalt tuttav opositsiooni tege- mine, sest põllumeeste rühmal on tulnud vähe opositsioonis olla. Ja kuigi sellel alal midagi õppida on olnud, siis küll pahemalt tiivalt. (A. Veiler, tõe: Täna õhtul annate küll halva eksami.) Härra Veiler võib ju selles suhtes meile numbri panna, aga ma tahaksin tähendada, et ikka kannatlikult ja asjalikult selle juures tuleb toimida. (E. Joonas, stp: Väga hoolsasti õppinud!) Ma tahan ikka õppida, kuni surmatunnini. Ja seda tuleks teha kõigil, neil, kellel hallid juuksed, ja ka neil, kellel neid üldse ei ole. Mis meie aga opositsiooni suhtes õppinud oleme, seda ole- me õppinud pahemalt tiivalt. (Vahelhüü- ded.) Nii et härra haridusministril ei peaks erilist põhjust olema mulle isiklikult ettehei- teid teha. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Ega see isiklikult polnudki.) Mind isiklikult puudutas küll, kui öeldi, et on hal- lid juuksed. (On hallid, ega ma neid teist värvi teha saa. (J. Fuks, as: Härra Hünerson, halli pead austa, kulupead kummar- da!) See reegel ei maksa praegu enam. Nüüd elatakse teiste reeglite järgi. Kui selle reegli järgi käidaks, siis oleksite võtnud minu nõu kuulda, mis ma andnud olen. (Hulgali- sed vahelhüüded.) Ma olen selle üle ka lugupeetud härra Riigivanemaga vaidlema pi- danud. (A. Veiler, tõe: Üks vanasõna ütleb: Vana mees, aga...) Varsa arul! Mina arvan, et Teie praegu õigel ajal end meelde tuletasite, nii et selles mõttes ei ole meil mingisuguseid lahkarvamisi ega arusa- matusi.

Juhataja **R. Penno**: Kõneleja, Teie kõneae on möödas.

J. Hünerson (põl): Mina näeksin hea- meelega, et kõik Riigikogu liikmed õpiksid.

Juhataja **R. Penno**: Ma olen kodukor- ra vastu eksinud seega, et olen andnud härra Hünerson'ile sõna isiklikus asjas enne aruta- miseloleva punkti lõpetamist, kuna see peaks sündima pärast.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Ma kõnelen härra Martinson'i ette- paneku vastu, aga seejuures tahaksin mär- kida teise asjaolu, nimelt selle, et põllumeeste kogude rühm sellest ajast saadik, kui ta opo- sitsioonis, ei ole kunagi keeldunud loova töö tegemisest. Seda peate tõendama kõik, kes komisjonitöödest osa võtnud. Täna te- hakse põllumeeste kogude rühmale kibedaid etteheiteid, nagu ei tahaks põllumeeste rühm töötada. Pean tähendama, et põllumehed ei taha takistada tööd, kui töö tehakse töö mõt-

tes. Siin aga ei taheta praegusel korral töö- tada. Kui koaleerivad rühmad arvavad, et neil tahtmine, niisugusel kujul oma seadusi läbi pressida, õnnestub, siis arvan, et te eksite. Kui töötada tahate, siis teeme seda tõsiselt, kui aga tahate tööd jätkata sarnaselt, nagu praegu seda teete, siis teeme seda, see on teie töö tulemus, vastutus langeb teile.

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneae on lõppenud.

K. Tonkman (põl): Ma kõnelen sel- lest veel edaspidi.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigi- kogu liikmed! Härra Martinson tegi ette- paneku, tööd katkestada ja jätkata seda homme kell 8. Ma olin selle poolt ja avaldasin oma arvamist, et see aeg oleks linnainimestele vastuvõetavam, otstarbekohasem. Mina arvan, et lugupeetud Riigikogu liikmed saavad aru, et terve töö ei seisa nii töö ajas, kui just töö viisis, ja see tööviis, mida tarvitama peab on ebaviljakas ja aegaviitev. Minul kui oposi- tsiooni rühma liikmel on kahju, et meie selle tööviisi juurde oleme läinud. See üleminek ei olenenud opositsioonist, vaid enamusest. Ole- me ka tänasel koosolekul võinud võtta selle kohta seisukoha, et otsustada, missugusel vii- sil õieti oma tööd teha. Teatavasti asusime seisukohale, et teisel koosolekul arutame ainult eelkrediidi küsimust, ja siis kolmandal koos- olekul pidid teised küsimused päevakorda tulema. Nii on otsustanud Riigikogu enamus. Kuid alles siis, kui vaheaega peeti, tuldi näh- tavasti hoopis teisele seisukohale, peeti nõu, praegune tööviis tarvitusele võtta, õigemini mitte tarvitusele võtta, vaid välja kutsuda sel- lele tööviisile asumist.

On väga kahju, et meie koalitsioon ei pi- danud neid küsimusi niivõrt tähtsaks või tarvilikuks ja katsub neid säärasel kujul aru- tada.

Ma tahaksin koputada Riigikogu enamuse südametunnistuse pihta, et nad järele kaalu- sid, kas ei oleks õigem ja otstarbekohasem seesugusest tööviisist lahkuda. Üks võimalus sellest tööviisist lahkuda oleks, — vastu võtta härra Martinson'i ettepanek, ja kui see ei ole vastuvõetav, siis võiks kellaaja muuta. Rää- kige eneste keskel läbi ja avaldage oma soov kas täna või homme... (K. Kornel, rhv: Ra- huläbirääkimised käima panna!) Oleks hea. Teie saate aru...

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneae on läbi.

J. Hünerson (põl): Ma tahan sellest pärast veel edasi rääkida.

M. Martinson (põl) (fakt. märk.): Fakti-tilise märkusena pean õiendama siin, lugupeetud Riigikogu liikmed, härra töö-hoolekandeministri poolt öeldud sõnu, mida ma küll ei kuulnud, sest olin parajasti saalist väljas. Teistelt kuulda saades, olevat härra töö-hoolekandeminister öelnud, et mina, võttes sõna, ei olevat õigeid mõtteid väljendanud ja olevat nii, kuidas öelda, ebaausalt talitanud, ma ei tea küll täpselt, kuidas härra minister väljendas. (J. Vain, stp: Lugege stenogrammi.) Lugeda stenogrammi ma ei saanud, aga ega see palju asjale juurde ei anna. Kui härra minister ütles, et tema poolt antud summad on jagatud omavalitsuste kaudu, siis oli mulle see teadmata, ja pean kordama, et kui valitsus sääraselt toimetab ja teotseb, et siis loomulik oleks, kui sellest avalikule arvamisele teatatakse, et avalik arvamine teadlik oleks. Kuuleme harilikult maal ringi käies, et kõneldakse, see või see summa olevat jagatud, aga keegi ei tea, mis alusel. Sellepärast, härra minister, ärge pange pahaks, kui niisugused oletused tulevad, nagu ma ette kandisin.

Pean veel rõhutama asja iseloomu. See summa on jagatud, aga meil on teada, et Riigikogu andes sääraseid summasid töö-hoolekandeministeriumile, mis ta töötatööliste võib anda, tegi seda eeldusel, et nende summadega tööd tehakse, et nende kaudu hädavajalikku hädaabitööd korraldatakse. Nüüd on aga loodud uus pretsedent, mida varem ei ole olnud, et hakatakse summasid jagama toetusena. Niisugust seisukohta seni ei ole olnud. Selle fakti tahtsin kinni naelutada, ja oleks rõõmustav kuulda, kas töö-hoolekandeminister tahab säärast teed edasi käia või vanast praksisest kinni pidada, et raha antakse töö eest, aga mitte asjata.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Martinson, Teie kõneae on läbi.

G. Ottas (põl) (korra kohta): Austatud Riigikogu liikmed! Ma teen ettepaneku, vaheaeg määrata hommiku kella 1/29-ni. Kui Riigikogu liikmed arvavad, et olen kaugele läinud oma ettepanekuga ja valinud väga pika aja, siis oli mul selleks eriline põhjus. Ma tahtsin uuesti nõu pidada nende majanduseühisuste ja tarvitajateühisuste esindajatega, kes siin pealt kuulavad ja kes selles asjas tulnud Tallinna, et arutada, kuidas saaks põllumeestele seemneviljakrediiti. Selleks olid täna üle maa tarvitajateühisuste esindajad koos. Kuid nende poolt nuriseti ühe asja üle, nimelt et valitsus ei suutvat nii ruttu asja korraldada, et krediidid maale õigel ajal jõuaksid. Selleks valiti komisjon, ja mul oli au sellest

komisjonist osa võtta. Komisjon käis härra rahaministri pool, härra rahaminister võttis väga lahkelt vastu, seal oli ka põllutööminister, ja tekkis küsimus, et võibolla Riigikogus takistus tehakse krediidi saamises. Sest härra rahaminister arvas juba siis, et tuleb täna pidada kolm koosolekut. Aga kui täna lugu nii on, et suurem hulk meist ei suuda töötada, siis ei ole see põllumeeste kogude süü, vaid teiste süü.

Tahan ka teisest küljest põhjendada, et meile tähtis on, kui lisaelarve vastu võetakse. Mul on siin põllutööministeriumi andmed 14. veebruarist 1929, kuipalju põldude seemendamiseks vaja puudades. Lugupeetud Riigikogu liikmed, et asi selgem oleks, siis kannan need andmed ette üksikute maakondade järgi. Kui ette kanda üksikute maakondade järgi, siis tuleks võtta järjekorras, nagu nad üles tähendatud. Esimene oleks Lääne maakond. Pean ütleva, et puuduvad andmed Saaremaa kohta.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Ottas, ma ei saa aru, et see käib korra kohta.

G. Ottas (põl): See on just korra kohta. Ma põhjendan, et seda päevakorra-punkti tuleb arutada. Et mulle sõna edasi antud, siis tahan seda kasutada, ja õige kiiresti andmed ette lugeda: Lääne maakonnas: otri — 22.392, kaeru — 17.119, suvinisu — 6.126, vikke — 6.235, peluskit — 1.940, kartuliseemet — 30.230, lina — 1.971, ristikeha — 684, timutit — 127, herneid — 1.155, suvirukist — 710. Valga maakonnas: otri — 23.500, kaeru — 52.577, suvinisu — 4.704, vikke — 963, peluskit — 3.856. (K. Kornel, rhv: Meie oleme seda kuskil kuulnud, eelarve-komisjonis.) See on eelarve-komisjonis, aga mitte siin. ... kartuliseemet — 35.930, lina — 7.265, ristikeha — 1.905, timutit — 308, herneid — 311...

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Ottas, Teie kõneae on läbi.

P. Järve (põl): Mina tegin küll ettepaneku, määrata 5-minutiline vaheaeg, aga vahepeal tuli loomulik veerandtunniline vaheaeg, ja näha on, et see on kainestavalt mõjunud Riigikogu liikmetele, nii et palju rahulikum meeleolu paistab olema.

Ma võtsin sõna selleks, et rkl. Martinson'i ettepaneku vastu vaielda. See on ikkagi väga hilja, kui hommikul algaksime koosolekuga kell 8, ja ma panen imeks, et minu rühmakaaslane härra Hünerson seda ka pooldab, tema on rohkem niiõelda linnavurhvi mees ja nii pooldab ta linnamehi. Mina aga

kui tegelik põllumees ei saaks sellega kuidagi leppida, et meie nii hilja tööle asume, põllumehed tõusevad vara üles. Seepärast pooldaksin ma ennem rkl. Puki ettepanekut, kes ettepaneku tegi, algada hommikul kell 6, ja seda just seepärast, et täna oli otsustatud siin mitu koosolekut pidada, arvatavasti tuleb meil tingimata ka homme kaks kuni kolm koosolekut pidada, ja mida varem peale hakkame, seda varem saame koosolekud lõpetada. Vahest ehk oleks rkl. Martinson'i ettepanek linnainimestele kasulik, sest nemad on harjunud hiljem üles tõusma, kuid sellest ei või hoolida, sest teataval määral on maa ja linna vahekorrad teravaks tehtud, ehk küll see loomulik nähtus ei ole. Sest igas kultuurriigis on maa ja linn selleks, et need rahulikult võiksid alati teineteise kõrval elada, viimasel ajal on aga nende vahekordades teravusi ilmsiks tulnud. Süüdi selles on rohkem linnad. Algatus tuli linnadelt, sest nemad on tahtnud endile mõnususi soetada just kaudsel teel maa kulul. Lugupeetud Riigikogu liikmed! Teie mäletate väga hästi, kui arutusel oli seaduseelnõu, millega linnadele taheti välislaenu anda just mõnususte soetamiseks. Meil kaevatakse alati, et inimesed maalt linna tungivad. Kui linnaelu liiga mõnusaks tehakse, siis on see loomulik, et inimesed valguvad linnadesse ja maal tekib tööliste puudus, kuna linnades on neid ülearu. Muidugi, see välislaen oleks tulnud tasuda välisvaluutas, aga kust seda saada...

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Järve, Teie kõneag on läbi.

K. Arras (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Ma leian kui tegelik põllumees, et praegune riigiperemees ei taha töötada. Vanasõna ütleb: vara tööle, hilja voodi, nõnda rikkus tuppa toodi. Meie peremees ei ole sellest vanasõnast kinni pidanud, veel vähem täna. Ma leian, et rkl. Ottas'e ettepanek, vaheaeg määrata kuni homme hommiku kella 9-ni, väga põhjendatud on. Tegelik põllumees on kella 8-ks oma töödega valmis, hobused joodetud, loomad toidetud, ja 1/29 võib seega koosolek algada. (Välisminister J. Lattik: Mitu hobust Teil siis toita on?) See on minule teada, pastorile ei ole see nii teada. Ma leian, et meie tänane riigiperemees ei oska töötada, see on nagu tagantlõöv hobune, kes ei vea. Meie tänane töö ei ole loomulik. See on koalitsiooni rühmade poolt sääraseks tehtud. Meie põllumehed... (Välisminister J. Lattik: Kas Teie ei taha oma hobust vahepeal vaatama minna? — Hulgalsed vahelhüüded.) Praegu ei suuda sotsialistid mõnd sõnagi välja kannata,

kuidas on siis veel võimalik töötada. Ma leian, et meie peame tingimata kodus puhkama ja meeolu võtma, et hommikul vara tööle tulla. Leian, et oleks väga kohane vaheaeg määrata kuni 1/29-ni hommikul. Pooldan seda selles mõttes... (Vahelhüüe: Rääkige Võru keeli.) Praegu ma ei ole Võrus.

J. Teetsov (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma toetan härra Ottas'e ettepanekut, sest näen seda, et tänasest tööst enam midagi välja ei tule. Siin on märgata õhtueelseid tundeid, saadikud hakkavad koju poole vaatama ja read on üsna hõredad. Nii korralikku tööd jätkata ei saa. Aga hommikul 1/29 ajal, siis on need härrad, kes kuuluvad rohkem linnameeste hulka, sooja kohvi joonud ja võivad rahulikult ning lustiga jälle tööle asuda. Et meil siin väga tõsised küsimused ees, oleks hommikul tunduvalt parem nõupidamisi korraldada, kuidas sellest ebamäärasest seisukohast üle saada, et asjata aega ei raisataks ja tööd ei takistataks. Meil on aga tähtis küsimus ees, ja mispärast ei taheta seda otsustada? Mispärast tehakse meie seemneviljalaenu kiiremaks otsustamiseks ja selle andmiseks viivitusi? Mispärast tahetakse üht seaduse „värdjat“ ettepoole asetada ja selle kallal aega raisata? (A. Schulbach, töer: Kuhu Teie külvate? Potti külvatel!) Kuhu ma külvän, pole Teie asi, ja Teie käest ma seda ei küsi, kas ma potti külvän või mujale. Kuid põllupidajatele on seemnevilja tarvis. Teil võibolla on mõis käes, ei ole seemet tarvis, — aga nüüd tahate aega raisata, et meie põllumehed seemnevilja ei saa.

A. Johanson (põl): (A. Schulbach' töer: Jälle üks „talumees“. Vana mees aga laseb end veel narriks teha. — Vahelhüüe paremalt poolt: Kus maailmas Teie „pott“ on? — M. Martinson, põl: Härra Schulbach'i pott on Meriküla mõisas.) Härra Ottas'e poolt on ettepanek, tänast koosolekut jätkata homme hommikul 1/29. Mina nii pikka aega ei saa kuidagi toetada. Näen, et asi venib siin liiga pikale, ja tähtis töö Riigikogus kannatab selle all. Meie igapäevane pead peaks olema tööd teha ja töö tagajärgi kätte saada. Siin on välja tulnud talumajandusnõuande korraldamise seadusega, mille ma isiklikult leian olema kõige suurema töötakistuse mitte ainult Riigikogus, vaid tervele rahvale, eriti põllupidajatele. See takistab seda agronoomilise nõuande tööd, mis pikema aja kestel, 30 aasta jooksul, välja arenenud, ja mis oleks võibolla samas sihis edasi arenenud, kuna aga uus seadus, mis siin tahetakse vastu võtta, selle are-

nemise käigu läbi lõikab. Nii on see seadus selle töö takistamiseks välja mõeldud. Mina isiklikult ei näe seda heameelega, et töötakistus aset võtaks. Olen, nagu härra Schulbach tähendas, vana inimene, vast üks vanemaist teie keskel, olen eluaja tööd teinud... (A. Schulbach, tütar: Ja ausat tööd kuni tänini.) ja töötakistamist ei ole ma kunagi tahtnud. Olen praegu väga õnnetu, et minul nüüd säärane ülesanne osaks saanud, et pean tööd takistama. Aga seda ei tee ma töö kahjuks, vaid just edaspidise töö kasuks selles mõttes, et sellega takistada vastu võtta halva seadust, mille selgusetust juristid kinnitanud, ära näidates, et see juriidiliselt kuskile ei kõlba, et see seadus tagasi lükataks.

V. Vessart (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minu parteikaaslane tegi ettepaneku, koosolek täna katkestada ja seda jätkata homme 1/29, ning põhjendas seda sellega, et veel läbi rääkida ühisuste tegelastega. Ta tõi sellejuures terve rea andmeid ette seemnevilja tarviduse kohta maakondades, tähendas, et andmed puuduvad Saaremaa kohta, ja arvas, et 1/29 saaks nende läbirääkimistega hakkama. Mina omalt poolt arvan, et see nii tähtis asi on, et igatahes 1/29 sellega valmis ei saa, vaid see nõuab palju pikemat aega. Sellepärast ei ole otstarbekohane koosolekut kella 1/29-ni katkestada. Täna oli Riigikogu teise koosoleku jaoks, mille algus, nagu päevakorrast näha, 6.55 min. p. l., Riigikogu poolt vastu võetud üks päevakorra-punkt, pärast pandi aga juurde veel kolm päevakorra-punkti, ja nagu kõneles minu parteikaaslane härra Tonkman, olevat mingisugused läbirääkimised olnud, et teisel koosolekul piirduda ainult ühe päevakorra-punktiga. Aga pärast tuleb sotsialistlikust rühmast härra Voiman ettepanekuga, päevakorda muuta ning säärasel kujul, et töötakistust oldi sunnitud tekitama. Oleks olnud arusaadav, kui oleks põllumajandusnõuande korraldamise seadus jäetud päevakorra viimseks punktiks ja asunduskapitali seadus oleks võetud kolmandaks, ka siis oleks nimetatud seaduse saanud teisel koosolekul I lugemisel vastu võtta, mis oleks olnud palju tähtsam, kui säärane takistamise viis, nagu sealtpoolt tulnud. Ja seda pahempoolsed härrad öelda ei saa, et neile see ootamata ja teadmata tuleb, et põllumehed säärase töötakistusega esinevad, sest sealtpoolt on see välja kutsutud sellega, et kõigi põhjendatud vastuvaidlemiste kiuste talumajandusnõuande korraldamise seadus võeti eelviimaseks päevakorra-punktiks.

J. Teetsov (põl) (korra kohta): Teen ettepaneku,

määrata vaheaeg 45 minutiks.

Oma ettepaneku teen neil põhjustel, et nähtavasti lugupeetud Riigikogu liikmed täna edasi töötada tahavad, ja et võimalust anda ennast veidi välja puhata ja värskendada, selleks teen siis ettepaneku, määrata 45 minutit vaheajaga. Arvan, et selle vaheaja kestel ehk on võimalik kokkulepet leida ja läbi rääkida, sest niisugusest töötamise viisist, nagu siin praegu käsil, peab kuidagi üle saama, muidu jätab see rahvale halva mulje, kui Riigikogus niiviisi töötatakse. Rahvas ootab mitme tähtsa seaduse vastuvõtmist, aga, kui nüüd Riigikogu enamus niiviisi aega viidab ja tööd edasi teha ei taha lasta, see ei ole kena. Täna pidi vastu võetama tähtis seaduseelnõu, see on laenu määramine seemnevilja muretsemiseks, kuid nähtavasti tahetakse seda sihlikult edasi venitada, mis aga soovivat ei ole.

Selle teise seaduseelnõu kohta, see on talumajandusnõuande korraldamise seadus, oleks võimalik hiljem sõna võtta, kui see seemneviljalaenu seadus on juba vastu võetud, mis suurema tähtsusega ja mille järele suured ootused ja lootused, et see kiiresti vastu võetaks, sest kevade hakkab lähenema, ja nüüd on paras aeg põllumehel seemnevilja muretsemiseks. Seepärast mina leian, et võiks nüüd vaheaja määrata, et kuidagi siin kokkulepet tuleviku töö kohta saada; kuid praegune töötamise viis jätab äärmiselt halva mulje, aga sellest meie praegu loobuda ega lahkuda ka ei või, seepärast et meile on väga tähtis ja tarvilik, et see seemnevilja muretsemise laenu seadus, mis on olulisem, kiiresti vastu võetaks, kuna see teine elnõu ei ole nii tähtis, sest selleta võivad endiselt need büroo noorhärred külatänavaid mööda jalutada.

M. Martinson (põl): Ettepanekuid on vist juba kümme, võibolla et varsti saab tosin täis. Nüüd peaks see ettepanek, mille rkl. Teetsov tegi, kõigile vastuvõetav olema, sest see on kirik keset küla. Sellest ajast, 3/4 tunnist, aitaks, et rühmad eneste vahel kokku saaksid leppida, ja meie siis jõuaksime veel täna III lugemisel vastu võtta seemnevilja muretsemise krediidi seaduse. See on tingimata hädavajalik. Aga kui teie arvate, et teie meid jõuate ära väsitada, siis selles teie eksite. Minu häälematerjali jätkub veel mitmeks päevaks. Meie saame järjekindlalt sõna võtma, ja meil läheb töö samas suunas edasi.

Meil on üpris õige siht, et seda seadust võimalikult ruttu vastu võtta. Ja seda otstarvet oleks võimalik siis kätte saada, kui meie 3/4 tunniks vaheaja teeksime, ja siis kokku räägime, mille järele suudame meie tingimata

täna veel selle seaduseelnõu vastu võtta. Jätkub teil aga tahet, pärast seda veel teisi seadusi arutama hakata, pole meil, põllumeeste rühmal, ka midagi selle vastu. Kui meie oleme selle otstarbe kätte saanud, et seemnevilja krediidi seadus vastu võetud, siis võime teiste seaduste juures edasi kõnelda, ja edasi kõnelda tõsiselt, ja neid nähtusi ette tuua, mis seal tarvilikud, ja teie omalt poolt võiksite neid ümber lükata ja näidata, et teil ka õigus on. Niikaua aga, kui meie ei ole saanud seda kõige olulisemat asja läbi viia, niikaua ei saa juttugi olla korralikust töötegemisest. Seda on teile öeldud, ja niivõrt arusaajad olete teie ikka, et seda enam tarvis korrata ei ole. Aga mina pean veel kord kordama ja alla kriipsutama, et $\frac{3}{4}$ -tunnilisest vaheajast jätkub...

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneaeg on läbi.

A. Jürman (põl): Ma ei pannud tähele, mis härra Martinson selle ettepaneku põhjendamiseks ette kandis, aga kolmveerand tundi vaheaja määramiseks oleks paras aeg. Paljud võibolla tahaksid rongidele minna. Meie arvestame seda, et vastu tulla koalitsiooni rühmadele ja nende liikmetele, et nad võiksid rahulikult ära sõita, kui vaheaeg määratud, ja sellepärast peaksid teised vähemust toetama ja arvestama meie heatahtlikkust. Arvan, et kui meie vaheaja oleme määranud, selle tagajärjel seisukord paraneb, ja ka tülikusimus laseks end lahendada. Muidu võibolla jääb mõni rühmaliige rongist maha, ja neil on kahju, et nad pidid maha jääma ja ei saanud koju sõita. Ka härra Saar tahab võibolla Järvamaale sõita, et asunikude seas kihutusetööd teha. (J. Hünerson, põl: Neil tuleb kongress, nüüd ei lähe nad kuskile.) Ah, neil on kongress! (Vahelhüüe paremalt poolt: Kongress roheliste kaartidega.) Harilikult on neil õige palju rohelisi kaarte, ja võibolla suurem osa nende hulgast on ka rohelised, aga praegu on nad punasteks läinud. Aga kumb neist rühmadest rohkem eelnõu toetab, kas... (J. Lehtman, as: Teie olete värvipimedaks läinud, härra Jürman. — J. Saar, as: Kas Teie olete juba kuival? Vist tuleb aeg!) Meie oleme endise vaate seisukohal olnud ja püsinud. Seega olete teie punaseks läinud. Kas punased headmeelt tunnevad või mitte, seda nad isegi praegu ei tea, võibolla arutavad eneste vahel pärast läbi.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Jürman, Teie kõneaeg on läbi.

G. Ottas (põl): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui meie tänase koosoleku päevakorda vaatame, siis leiame siit ühe eel-

nõu — lisaeclarve nr. 2, mis väga tähtis meile, põllumeestele. (J. Lehtman, põl: Lugu on see, et Teie loete valesti.) Lugege Teie siis. Teie täna ütlesite, et on väga tähtis, siis kui põllumajanduseühisuste esindajate hulgas olite, nüüd kus Teie koonduse hulgas olete, nüüd ei ole see Teile tähtis. Need on mõlemad meile väga tähtsad eelnõud, ja meie toonitasime, kui tähtis oleks lisaeclarve vastu võtta. Meie arvates oleks tähtis ka talumajanduse nõuande korraldamise seadus vastu võtta. See on meile väga tähtis seadus. Aga kui see seadus nii vastu võetakse, nagu see esitatud, siis meie teame, et juriidiliselt seisukohalt on seda arvustanud Riigikogu liikmed Päts ja Hasselblatt, ja on leidnud, et see seadus ei kannata mingisugust arvustust juriidilisest seisukohast. Lugupeetud rkl. Laur ütles, et see ka tõsiselt ei kõlbavat, (Vahelhüüe keskelt.) et meie oleme halbu seadusi vastu võtnud ja võime veel ühe juurdeld võtta. Mina ei tunne neid põhjusi, kuidas seda teha võiks, aga ehk Riigikogu liikmed lubavad seda eelnõu vaadelda puhtpõllumajanduse seisukohalt, kui tähtis see meile on. Kui meie põllumajanduse sihti loomakasvatuse suunas arendame ja võrdleme endise põllumajanduse sihiga, viljakasvatusega, siis peab põllumehe seisukohalt ütlemä, et praeguse sihi arendamine on palju raskem, kui endine. Selleks on meile tarvis ja väga tähtis, et härrad agronoomid abiks tuleksid tegelikkudele põllumeestele, ja ma ütlen, et härrad agronoomid on meid aidanud. Meie oleme lühikese aja jooksul suutnud põllumajanduse sihti loomakasvatuse suunas arendada. Meie oleme üle maa loonud enam-vähem kindla kontrollühisuste võrgu, ja ma ütlen, seal on kaasa aidanud just meie agronoomid.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Ottas, Teie kõneaeg on läbi.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Teie teate, et ma olen ikka pooldanud pikema vaheaja määramist, et võimalik oleks selles asjas selgusele jõuda. Nagu härra Ast tähendas vahelhüüdes härra Martinson'ile, — seniks, kui aru pähe tuleb. Ma mõtlen, ta tähendas seda opositsioonile. Tahan öelda, opositsioon on Riigikogus vähemuses, ja kui hea või halb see on, aga ta ei saa üksi midagi teha, vaid kui me tahame teha viljakat tööd, siis on tarvilik enamuse hea tahtmine ja selge aru. (Sõjaminister M. Juhkam: Ühesõnaga, et rahuvaime meie üle valitseks!) Rahuvaime jah! (V. Maaker, as: Siis enam ei sallitaks sõjaministrit?) Pole viga, sõjaministrid on harilikult kõige suuremad rahu sallijad ja rahu pooldajad.

Seepärast arvan, et kolmveerandtunniline vaheaeg oleks õige lühike aeg, ja seega küsimus ei selguks. Arvan, mida rohkem meie edasi arutame, seda rohkem hakkavad inimesed mõtlema, ja mõtlevad välja kõiksuguseid kavatsusi. Hääletamine omakord võtab ka niipalju aega, et ära väsime ja peame selletõttu niikuinii vaheaja määrama. See asi kujuneb nii, et meie teisel päeval peame jätkama, siis alles saame tööga korda. Sellejuures pean tähendamata, et terve see ebaviljakas tööviis ei ole opositsiooni poolt tarvitusele võetud, vaid opositsioon on püüdnud igati läbi rääkida ja ettepanekuid teha. Enamus ise on teataval viisil need ettepanekud ka vastu võtnud.

Peab ütlemä, et sellest meie maal igatahes kahju on, kui selle seaduse lugemine, mis päevakorras järgmiseks punktiks, nii kauaks jääks. Ma mõtlen nõnda, et meie võime seda täna lugeda ...

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Hünerson, Teie kõne aeg on läbi.

J. Hünerson (põl): Sellest küsimusest tahan täna veel rääkida.

A. Veiler (töer) (korra kohta): Siiski aitas see vaheaeg, mis küll kolmveerand tundi ega kella 6-ni hommikuni ei kestnud, vaid veerand tundi oli, teatavat selgust tuua. Pärast vaheaega deklareerisid nii härra Jürman kui ka härra Hünerson, et see töö, mida nad teevad, ei ole viljakas. Mida kauem see viljakusetu töö kestub, seda aeglasemalt saame seemnevilja seaduse III lugemisele asuda. See on kõigile selge. (Vahelhüüded: Õigel!) Teen ettepaneku,

määrata 5-minutiline vaheaeg.

Juhataja **R. Penno**: Samasisuline ettepanek on juba esitatud rkl. Järve'lt.

A. Toomel (põl) (korra kohta): Lugupeetud härrad Riigikogu liikmed! Ma ei saa kahjuks leppida ettepanekuga, mille tegi rkl. härra Veiler. Minule paistab, et see aeg on lühike. Mina omalt poolt katsun vastu tulla Riigikogu liikmete tahtmisele, määrata vaheaeg 35 minutit. Mulle paistab, et tänases Riigikogu päevakorras on võrdlemisi väga tähtsad küsimused, mille otsustamiseks Riigikogu oma parema tahtmise peaks pühendama. Poolelioleval riigi 1928./29. a. lisaalasel nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seaduseelõul seisab ees III lugemine. See seadus oma ulatuse poolest on suure tähtsusega. Peale selle on päevakorras veel teisi tähtsaid seadusi, ja Riigikogu peaks selgusele jõudma ja katsuma need seadused vastu võtta.

Mina olen Virumaalt. Virumaad loeti niisuguseks maakonnaks seemnevilja alal, et tema pidi varustama ka teisi maakondi seemneviljaga. Mis selgub aga nüüd? Nüüd on selgunud, et seesama Virumaa ei jõua ennastki seemneviljaga varustada. Ka tema vajab väljaspoolt seemnevilja muretsemist. Nimelt on Virumaal niisugune asi juhtunud, et vili, mis küll kasvas, vihmaste ilmade tagajärjel ei kõlba külvisemneks. Täna aset ajakirjandusest näeme kokkuvõetud andmeid, ja seal leiame, et Virumaa vajab 92.005 puuda seemnevilja. Ainuke vili, mis Virumaale jäänud, oleks kartul. Ka seda võib tabada veel ikaldus selles mõttes, et suured külmad võivad kartulid kuhjades rikkuda, ja võib veel tulla, et tuleb kartulitki väljaspoolt sisse vedada. Seepärast paistab, et Riigikogu peaks katsuma kasutada kõiki võimalusi, et kokkulepet saavutada. Mulle paistab, et vaheajata niisugune kokkuleppe saavutamine võimata. Seepärast soovitaksin

vaheaja määrata 35 minutiks.

Mulle paistab, et härra Veiler'i ettepanek küll kohane ei ole, ja et väsinud inimesed 5 minutiga midagi välja mõelda ei oska.

O. Kask (töer): Härrad rahvasaadikud! Meie oleme umbes 3½ tundi, kui ma ei eksi, seda janti ja teatrit, mis siin tehtud, pealt vaadanud. (Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt.) Teie võite hüüda vahele, mis tahate. Kui tahate tõsiselt, kui mehed, asju ajada, siis peate teadma, et praegu on kaalul riigi huvid. Meie teame kõik, kui tähtis on seemneviljalaen, ja meie kõik oleme selle poolt. (Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt.) Härrad Riigikogu liikmed, teie teate kõik seda, ja terve rahvas teab seda, et iga seaduseelõnu võetakse vastu kolmel lugemisel. Praegu on talumajandusnõuande korraldamise seadus I lugemisel. Võtame selle I lugemisel vastu, teie võite ju II lugemisel uuesti obstruktsiooni teha, kui tahate. (K. Tonkman, põl: Aga meie tahame I lugemisel.) Loodan, et vaheajal tuleb teil mõistus pähe. (Hulgalised vahelhüüded ja müra paremal pool.) Kuulge, ega teie väikesed lapsed ei ole? (M. Martinson, põl: Kes Teid on pannud meie õpetajaks?) Minul kui noorel inimesel on seda piinlik teha, selleks on siin vanemaid inimesi.

Teie teate, et meie riigi ja rahva seisukord praegu on väga raske. Kõik kodanikud teavad seda, et see seisukord ei ole loomulik, ja kui nad peavad kuulma ja nägema, et nende paremad pojad siin janti teevad, mis peavad nad siis tundma? Seda ei ole meie rahvas ära teeninud. Meie parlament ei ole harilik par-

lament, vaid tal on ka valitsemise ülesanded, ja sellepärast ei ole praegu aeg Riigikogu presitiishi maha tõmmata.

Juhataja **R. Penno**: Kõneleja, ma ei saa aru, kuidas see päevakorrage kokku käib.

O. Kask (töer): Härra juhataja, ma näen, et siin on korralagedus lahti. Ma teen varsti ettepaneku.

Juhataja **R. Penno**: Teil on ainult veel ½ minutit kõneaja.

O. Kask (töer): Ma näeksin heameelega, et rahvasaadikud mõtleksid tõsiselt sellele, et meil on väga rasked ajad ees. Seda peaksid teadma kõik, kes tunnevad meie panga- ja rahaasjandust. Ja meie kohus on selle eest seista, et meie riigi ja rahva tulevik kindlustatud oleks.

J. Teetsov (põl) (fakt. märk.): Faktilise märkusega tahtsin härra Veiler'ile tähendada, kahjuks on ta juba läinud, ta ütles, minul olevat õhtune meeolu, tarvis olevat puhkama minna. Mina ei tähendanud seda enda kohta, vaid ütlesin, et koalitsiooni rühmadel on õhtune meeolu, ja nad tahavad puhkama minna. Meie aga oleme otsustanud töötada, kas või hommikuni, kui tarvis. (Vahelhüüe keskelt: Laske edasi, laske edasi!) Meie tahame selle tähtsa seaduse läbi viia, töötame edasi ja sooviksime, et ka teie meiega kaasa tuleksite, et seda küsimust otsustada. Kuid teie koalitsiooni rühmadest ei ole ükski selle „värdja“ seaduse kohta sõna võtnud, mida te tahate ikalduselaenule ette soetada. (Vahelhüüded.) Aga teie tuubite võimuga ette seaduseelnõu, mis tahab põhjalikku kaalumist. Meie tegime ettepaneku, anda see seadus üldkomisjoni kaalumiseks, kuid seda teie ei taha. Nüüd ei tule teist ka keegi seda nõrka eelnõu kaitsma. (Vahelhüüded. — A. Anderkopp, töer: Laske meid rääkida!) Võtame enne selle ikalduselaenu seaduse vastu ja siis räägime selle teise eelnõu juures, ning tahame kuulda, mis härra Anderkopp sellele kaitseks räägib, kas ta leiab teise juriidilise põhimõtte, kui selle meie juristid üles seadnud. (A. Anderkopp, töer: Härra Teetsov'ilt ma nõu küsima ei tule oma arvamiste kohta.)

M. Martinson (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Juba mitmes variatsioonis on ettepanekuid tehtud, aga nähtavasti ei üks ega teine ei sobi teile. Meie pakume teile igasuguseid kellaaegu ja ootame, et teie tuleksite ja ütleksite, oleme neist ühe või teise poolt, kuid nähtavasti ei tee teie seda. Meie pakusime

teile viis minutit, pool tundi, kolm tundi, kuni hommiku kella 6-ni, kella 8-ni, isegi ¾9-ni, ja nüüd teeb härra Toomel veel ettepaneku, 35 minutit. Ma usun, meeolu on ehk veel rahulik, ja vahest saab poole tunniga kuluaarides rohkem kätte, kui nähtavasti selle meeoluga siin, kui härrad koalitsiooni rühmadest tulevad ja tahavad meid õpetama hakata, kuidas meie rääkima peame. (A. Anderkopp'i, töer vahelhüüe.) Ärge, härra Anderkopp, meie eest muretsege, meie ei ole kuulnud, et teie oleksite armastanud teiste lapsi kiigutada, ja seepärast ärge muretsege ka meie eest, meie ei hakka ka teiste lapsi kiigutama. Nii et sellepärast võite oma tarkusi enesele hoida, ega meiegi neid rohkem ei vaja, kui teie ise. Mina usun, et selle 35 min. võiksite teie natuke targemaks saada. Kui teie sõbralikult tahate toimida, siis tuleb kokkulepe sobitada, ja seda võiks teha ainult kuluaarides. Aga tulla siin ja õpetama hakata põllumeeste rühma tegelesi, et see olevat jant, kui sellejuures maal on tõesti tõsine seisukord, siis, lugupeetud härrad, kas see oli teie poolt ilus? Härra Kask on ainult linnas elanud, ta peab linnapea ametit Pärnus, ja kui põllumehed seda tõsist häda teavad, mis maal valitseb, siis ei tea härra Kask sellest hädast Pärnu linnas midagi. Keegi ei saa eitada, et häda maal suur, ja seda häda tunneb kõige rohkem põllumees. Kui teie aga, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, välja tulete ja näitate, et meie oleme tõsised hädahindajad, meie tahame asja korralikult ja kiiresti ajada, siis, lugupeetud härrad, ei ole see muud kui kometimäng, töötakistamine. Meie oleme alati asja tõsiselt võtnud, ka käesolevat seisukorda, ja seda seisukorda on ka komisjon tõsiselt hinnanud, selles suhtes on põllumeeste rühma tegelased ja saatkonnad käinud valitsuse liikmete juures...

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Martinson, Teie kõneajal on läbi.

P. Järve (põl): Kui lugupeetud rkl. Kask etteheiteid tegi põllumeestele, (Vahelhüüe keskelt: Kogumeestele.) siis tuli mul meelde üks vanasõna: ära otsi pinda teise silmas, kui palki oma silmast ei ole välja võtnud. Pean küsima, kust tuli algatus, et see töö produktiivne ei ole? (A. Schulbach'i, töer vahelhüüe.) See ei puutu siia. (A. Schulbach, töer: Kas läheb korstnasse?) Sellest võime rääkida mujal. Loomulik, et töö niiviisi edasi minna ei saa. Peaks kuidagiviisi tee leitama, kuidas sellest üle saada. Mina ei ole kunagi pika vaheaja poolt olnud, ja kuna rkl. Toomel tegi ettepaneku, 35-minutiline vaheaeg pidada, siis peaksime selle ettepaneku vastu võtma, et vaheajal sel-

gusele jõuda. Kui seemneviljalaen, nagu kavatsusel oli, oleks III lugemisel vastu võetud, siis oleks võidud minna hariliku päevakorra juurde ja oleks võimalik põllumajandusliku nõuandebüroo asja selgitada. I lugemisel räägiti palju, ning toodi puudusi seaduse kohta ette juristide poolt. Kui seda seadust parandada tahetakse, siis on see ettepanek loomulik, et seadus anda lühemaks ajaks komisjoni tagasi.

Ma arvan, et kui meie võtame vastu ettepaneku, pidada 35-minutiline vaheaeg, siis saame sellest üle.

O. Pukk (põl): (A. Schulbach, töer: Vaat! see on üks talumees jälle. Talu asub Kuressaare linnas kesk turuplatsi.) Ma olen härra Schulbach'ile väga tänulik, et ta on vaevaks võtnud minu maade-teadusliku asukoha kindlaks teha, aga ma kardan, et härra Schulbach ei suuda ainult minu isiklikku asukohta kindlaks teha, vaid õieti ei tea ka seda, kus asub Kuressaare linn.

Kuid ma ei tahtnud sugugi sellest kõnelda, vaid tahtsin öelda, et töötakistuse tekitajaks on need ja õieti rkl. Voiman, kes tegi ettepaneku, võtta Riigikogu päevakorda niisugune küsimus, mis vaidluseks põhjust annab. Kui Riigikogu tahtis vastu võtta lisaelarve nr. 2, ja selle tagajärjel otsustati pidada mitte üks Riigikogu koosolek, vaid kolm Riigikogu koosolekut, siis oleks pidanud Riigikogu järjekindel olema ja mitte laskma teisi küsimusi päevakorda võtta. Oli ette näha, et kaht jänest korraga lasta ei saa. Seadused, mis päevakorda juurde võeti, ei ole ühe- või kaheparagrahvilised, need on suured seadused, mille arutamine võtab palju aega. Siin oleks tingimata vaieldud, ja ka sel juhtumisel ei oleks suudetud neid vastu võtta, kui koalitsiooni rühmad oleksid seda tõsiselt tahtnud. Parlamendi ajaloos on täiesti arusaadav ja igapäevane nähtus, ja seda lubab ka meie kodukord, et vähemus end enamuse surve vastu kaitseb. Seepärast on etteheitvad targutused selle vastu üleaarused, ja seda abinõu ei ole põllumeeste rühm esimesena tarvitusele võtnud, vaid ka teised rühmitused.

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneae on läbi. (A. Anderkopp, töer: Kas ei saaks stenografiste vabastada?)

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma kõnelen selle korra kohta tehtud ettepaneku vastu, aga sellejuures tähendan, et jätkan oma mõtet sellel alal, mida eelmisel sõnavõtmise korral mul ajapuudusel võimalik ei olnud ette kanda, nimelt töökorraldamise kohta Riigikogus.

(Sekretäri kohale asub abisekretär **O. Liigand**.)

Pea veel kord alla kriipsutama, et ei ole kunagi niisugust pretsedenti olnud, et kui ühel rühmal on mingisugune seadus esitatud kujul vastu võtmata, nagu see praegu on, et siis, kui seaduse üle tahetakse mõtteid vahetada, seda ei lubata. Pannakse küsimus risti ette, kas võtate vastu või mitte. (J. Fuks, as: See on I lugemine. Parandage II lugemisel.) Olgu esimene või viimne lugemine, see ei muuda asja, vaid küsimus seisab praegu talitamise viisis.

Mis puutub rkl. Kase manitsusesõnadesse põllumeeste kogude rühma kohta, siis arvan, et Kask on oma manitsusesõnadega hiljaks jäänud. Teie oleksite pidanud asja oma rühmale selgeks tegema ja ette heitma. Kui härra Kask tuletas rahvasaadiku kohuseid meelde, siis peaks ta ka teadma, et samane kohus on ka tööerakonnal. Seda tuleb alla kriipsutada. Räägime küsimuse üle tõsiselt ja teeme tööd, aga nii meile peale suruda, nii meie endiga ei luba teha. (J. Fuks, as: Hääletage vastu.) Ei hääleta. Tahame seaduse juures näidata, et seadus niisugusel kujul, nagu see praegu on, absurd on, aga teie tahate meilt igasuguse võimaluse võtta, et sellest rääkida. Kui sotsialistidele opositsioonis olles mõni seadus vastumeelt oli, näiteks Hoolekande seadus, siis võeti see ikka nii päevakorda, et see tööd ei takistanud, ja sotsialistide rühmale anti võimalus kõik öelda, mis ta öelda tahtis, ja Riigikogu tegi otsuse.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Tonkman, Teie kõneae on läbi.

K. Tonkman (põl): Ma kõnelen teinekord edasi. (J. Piiskar, stp: Näe, ikka ei saanud ära kõnelda.)

A. Jürman (põl) (fakt. märk.): Mina tahtsin just tähelepanu juhtida härra Kase ülesastumise puhul faktilise märkusena sellele, et meil on Riigikogus ikka komme olnud seni, kui tahetakse üks seaduseelnõu kiiresti läbi viia, et siis on võetud ainult see seaduseelnõu päevakorda. Kõik teised eelnõud on välja jäetud sellest päevakorrast. See on algusest alati nii olnud. On läbi räägitud rühmade vahel, et on tarvis mõni seadus kiiresti läbi viia, ja siis on selles asjas opositsiooni rühmad koalitsiooniga kokku leppinud. Minu teada on see esimene kord, kus seotud kiired seaduseelnõud teistega, mis on väga vaieldavad. Teie tahate nüüd peale suruda ja vägivallapressi tarvitada selleks, et kiire seaduse eel läbi viia meile halb seadus, aga meie ei

lase seda teostuda. Tähendab, tõsised töötajad, parlamendi kombe järgi, olete teie.

Minu ettepanek oli täiesti selge. Tahate teie tunnustada selle seaduseelnõu, mis võimaldab põllumeestele laenu anda, kiireks, siis võtame selle ainukeseks punktiks päevakorda ja viime selle läbi viie minutiga. Aga teil ei olnud seda tahet. Vaid ümberpöörduvalt, teie nägite, et rahaminister tunnustas seaduseelnõu kiireks, ja meie oleksime saanud selle täna vastu võtta, aga siis leidsite teise konksu, kus sidusite selle kiire seaduseelnõu nende vaieldavate seaduseelnõudega, mis on vastuvõtmatud, ja see näitab, et vea olete teie teinud, mitte meie. Ja kui teie tahate oma viga tunnustada ja tahate vastu tulla, et see kiire seaduseelnõu vastu võetaks, siis on tarvis viis minutit vaheajaga määrata, et saaks kokkuleppe soetada.

Seepärast ei ole rkl. Kase ettepanek ja rääkimine senistele meie parlamendikomiteele vastav, vaid on uus moodus, mille olete siia sisse toonud, uus moodus, kiiret seaduseelnõu mitte lasta vastu võtta, ja takistada seda sel teel, et asetate selle teiste vaieldavate seaduseelnõude järele päevakorda. Tähendab, süüdlased, et ei saa kiiret seadust vastu võtta, olete teie. (O. Kask, tõer: Kes annab seadusi? Enamus annab seadusi, nüüd tahab vähemus seadusi anda, nii ei saa Eesti riik enam ühtki seadust maksmata panna.) Tehke siis enamusega seadust, teie ei saa seda. (O. Kask, tõer: Siin peab vanematekogu kokku astuma.) Kutsuge kokku.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.): Faktiliselt märkusena pean tähendama rkl. Kase vahelhüüdele, kes ütles, et enamused annab seadusi, et, olge lahked, tehke seda. Andke seadus välja, kui teil võim käes, aga näete, teil ei ole seda võimu. (Hulgalised vahelhüüded.) Kui teie olete meile sõja kuulutanud, siis võtame selle ka vastu. Kui teie järjekindlad tahate olla, siis tulge ja näidake, kas on Eesti riigi kestuse ajal maksnud säärane kord, et kui üks kiire seadus tahetakse vastu võtta, siis see seotakse teiste vaieldavate seadustega. (J. Vain, stp: Mis Teil viga on? Viisteist korda olete juba kõnelenud.) Ja ma kõnelen veel viisteist korda, kui tahate. Kui härra Vain on need korrad ära lugenud, siis on see väga kena. (Vahelhüüde keskel.) Igatahes rohkem kui Teie. Kui tahate, hakkame teine teiselt toolilt kõnelema, ja ma kõnelen ikka Teid üle.

Nii näeme, et need märkused, mis rkl.

Kask teinud põllumeeste rühma kohta, meie kohta ei käi, vaid just ta oma rühma kohta.

K. Tamm (põl) (korra kohta): Teen ettepaneku,

koosolek katkestada kuni hommiku kella 10-ni

ja nimelt järgmistel põhjustel. Nagu meie näeme, on siin palju linnade, alevite ja alevikude saksu meie hulgas, härrasmehi, kes linnaeluga ja alevieluga harjunud. Meie, põllumehed, oleme ikka väga korrektsed olnud ja oleme austanud teiste harjumusi. Peale selle meie näeme, et pahempoolne vool toonitab 8-tunnilist tööpäeva. Näib, et meie täna oleme 8 tundi töötanud. (A. Anderkopp, tõer: Ega Teie seda toetama ei hakka?) Meie tuleme vastu. 1921. aastal härra Martna oma kõnes puudutas üht keskrühma ja ütles selle kohta, et see olevat sotsialistlik. Sellel koosolekul, mis 1921. a. oktoobrikuul peeti, ei vaieldud selle vastu. Võibolla üks keskrühmadest on tõesti sotsialistlik ja pooldab 8-tunnilist tööpäeva. Täna meie oleme isegi üle Ebert'i normi läinud ja oleme üle 10 tunni töötanud. Nii et vastu tulles neile härradele teeksin ettepaneku, millest rääkisin.

J. Teetsov (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina toetan tehtud ettepanekut, sest on juba kaua aega töötatud, koalitsiooni rühmad on väsinud ja hakanud ärevust avaldama. Närvilikkus on suur, ja võiks väga hästi homme kell 10 normaalselt tööjuurde asuda ja tööd edukalt jätkata. Praegune töö, mis tehakse, on vähe viljakas. (J. Vain, stp: Nagu kogumeeste töö ikka.) Kogumehed teevad alati viljakat tööd, kogumeestelt saategi leiva, mille varal võite teotseda. (J. Lehtman, as: Mis Teie hoopile! Häbi ei ole inimesel niiviisi rääkida! Teie mõni leivaandja.) Põllumees on alati leivaandja. Härra Lehtman saab ETK-lt leiba ja ei saa seda põllumehelt, aga seegi vili on välismaalt toodud, ja arvan, et on ka põllumehe töösavutus. Meie anname au sellele, kes leiba võtab põllust. See maatükk, mis teie käes, on õnnetult teie kätte sattunud, kui teie niiviisi asjale vaatate. (J. Lehtman, as: Ega logarideid sulaseks ei võta!) Saarlased on teid juba välja visanud ja prakeerinud, teie nende sulaseks ei kõlba. Meid ei lasta korralikult eramuse poolt õiglast seaduseandlikku tööd teha ja seda seepärast, et põllumehed julgevad võidelda oma eluõiguse eest. (Vahelhüüded.) Teie ütlete, et kogumehed ei ole põllumehed, kuid need on põllumehed, kes põllumehe kutsu ja aateid tunnustavad ja põllumeest kui leivaandjat austavad, ning tema huve kaitsevad.

A. Tammann (töer) (fakt. märk.) Rkl. Tonkman pidas tarvilikuks korduvalt toonitada, et tööerakond olevat sõlminud kokkuleppe ja pärast selle murdnud. Pean, kui selle kokkuleppe üle läbirääkija, kõige kategoorilisemalt tähendama, et ei olnud mingisugust kokkulepet selle kohta, et teise ja kolmanda koosoleku päevakordades peale seemnevilja eelkrediidi seaduse ei võiks olla mingisuguseid teisi küsimusi. Ei olnud juttugi sellest. Pöllumeeste rühm ka ise oli selle poolt, et teised küsimused, nagu asunduskapitali seadus ja riigiteenijate teenistusvanuse tasu seadus, võisid päevakorras olla. Ainult ühe lüli kohta on arvamised lahku läinud, aga ega seepärast meile ometi pahane ei saa olla.

V. Vessart (põl): Rkl. Tamm tegi ettepaneku, vaheaeg määrata hommiku kella 10-ni. Mina vaidlen ka selle vastu, samuti kui ettepaneku vastu, määrata vaheaeg $\frac{1}{2}$ 9-ni. Sest ega sellegagi ikka midagi kätte ei saada, kui koosolek ainult katkestatakse ja lihtsalt vaheaeg määratakse, sest hommikul oleks sama seadus päevakorras.

Peale selle ütlesid rkl-d härrad Kask ja Veiler, et võidaks selle seaduse, nimelt talumajandusnõuande korraldamise seaduse arutamisel teisel lugemisel pikemalt kõnelda. Võtke ta sellel koosolekul esimesel lugemisel vastu ja teisel lugemisel pealkirja juures võite sõna võtta niipalju kui tahate. (A. Veiler, töer: Kus Teie kuulsite seda? — Käisite ukse taga kuulamas seda!) Teie käisite meie juures ja rääkisite. Sain aru, et see oli otse meie rühma poole pööratud. (J. Hünerson, põl: Ega sellest paha pole, rääkige aga oma jutt maha.) Meie oleme öelnud, et säärast halba seadust, nagu juristid seda näidanud, meie vastu võtta ei tohi, ja tuleks esimese lugemise ajal pikemalt sõna võtta selle juures. Seisukohaga, võtke eelnõu esimesel lugemisel vastu, üks teisel lugemisel ole aega küllalt parandada, kuidagi ühineda ei saa. Riigi 1928./29. a. lisaclarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seaduse kolmandale lugemisele asumine on takistatud. Kogu kurja juureks on rkl. härra Voiman, sest tema tegi ettepaneku, päevakorda võtta need lisa päevakorra-punktid.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Vessart, Teie kõneae on läbi.

A. Johanson (põl): Jutt tuleb jutust ja kõne kõnest. Siin on juba õige pikalt ja palju kõneldud ja sellejuures väga mitmesuguseid asju kuuldavale toodud. Mul tuleb üks lugu meelde. Ükskord oli keegi mees

kõrtsis öö otsa kõvasti purjutanud, hommikul olnud meel halb ja siis tulnud ta sellele, et tuleb kiriku minna oma patte andeks paluma. Läinudki kiriku — see oli kreeka-õigeusu kirik — ja ostnud sealt endale kaks küünalt, mis kirikus pidi pühakujude ette põlema panema. (J. Fuks, as: Kas pani Maria-Theresia ette?) Sõber tuleb tema juurde.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Johanson, ma ei saa aru, kuidas on see käesoleva ettepanekuga ühenduses.

A. Johanson (põl): See on sissejuhatuse. Sõber küsib, mis ta kahe küünlaga teeb.

Juhataja **R. Penno**: Ma ei saa aru, kuidas see on ühenduses ettepanekuga.

A. Johanson (põl): Tahan sellest võrdleva järelduse teha. (J. Hünerson, põl: Tehke järeldus näiteta.) Annan alla! Siin on ettepanek tehtud rkl. Tamme poolt, et käesolev koosolek katkestada homme hommiku kella 10-ni. Siin on, nagu selgesti paistab, üksikuid Riigikogu liikmeid pahemalt poolt, kes õige kiiresti käivad edasi-tagasi ja tahaksid õige ruttu ära sõita. Teiselt poolt on jälle avaldatud mõtteid, et koosolekut võiks pidada kas või homme õhtu selle ajani ehk või kas mitu päeva järke mööda. Nii on siis kaks poolt, kelle soovid üksteisele vastu käivad. Ma tahaksin keskteed käia ja selle võrdluse kaudu, millest enim kõnelesin, kus kirikuline sõbrale vastas, et ta ühe küünla paneb Paulusele ja teise Epoliitusele sellepärast, et üks teise peale pahaseks ei saaks. Mina ka võtaksin säärase seisukoha, et kui oleks....

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Johanson, Teie kõneae on läbi.

A. Jürman (põl): Ma peaksin kõnelema selle ettepaneku poolt. Selle juures on üht märgata, nimelt missugust rühma kõige rohkem huvitab see seaduseelnõu, mille üle niipalju vaieldakse, ning selgub, et just kitsast rida keskrühmi. (J. Lehtman, as: Ega see rida nii kitsas ei olegi, kurnis lai.) On küll kitsas. Näha on, et pahemal tiival ei ole sellest seadusest külm ega soe. Sotsialistid on selle seadusega õnge viidud, või sotsialistid on keskrühmad õnge vedanud. Kuna sotsialistid tahtsid veidike valitseda, näidata oma suurt tarkust, ja et seda kätte saada, oli tarvis keskrühmadele sööta anda, ja need võtsid õnge ja nüüd sikutavad. Lubadus oli antud sotsialistide poolt ja õngeks on väike viidik — agronoomilise abiandmise seadus. (J. Saar, as: Karjamaa on kadunud teile.) Meile ei ole. Sest teie, keskera-

kond, kes ennast koonduseks nimetate, teadke, et kord tõsine asi veab teid õigele teele. Teie ei suuda pahema tiivaga kaua kaasas käia. Teine teist peab koalitsioonist lahkuma, see on kindel. Niikaua, kui see õng teid koos hoiab, niikaua sikutate ühiselt vankrit, aga pärast, kui see lahendatud, siis on valus mõlemil. Ühel valus seepärast, et liiga palju pahemale tiivale järele antud, pahemal pool jällegi, et asunik palju sai, ja et see õnnelik valitsuse aeg väga õnnelik ei olnud, ja töölised endid õnnelikkudena ei tundnud, vaid et see aeg on õnnetuks ajaks kujunenud.

A. Veiler (töer) (fakt. märk.) Ma pean kahjuks üht asja õiendama, nimelt, et need anektoodid, mis ette tõi Ado Johanson, tõele ei vasta. Ta rääkis siin Paulusest ja Epoliitusest, kuna oleks pidanud rääkima Maria-Theresiast ja sellest, et Johanson ise sinna hulka segatud on.

Ei ole ka lubatav, kui seemneviljast need inimesed räägivad, kellel endil sugugi põldu ei ole. Seemneviljast on kõige rohkem rääkinud härrad Pukk, Hünerson, Teetsov ja A. Johanson. Kui need härrad seemnetest tahavad kõnelda, siis võiksid nad küll ainult kanaarialinnu seemnetest rääkida.

J. Hünerson (põl) (korra kohta): Mina kahjuks ei saanud sõna faktiliseks märkuseks. Nii et faktilise märkusena ei saa praegu õiendada, mida tahtsin. Aga minul on korra kohta sõna, ja tahaksin paluda, et tööd teeksite ja räägiksime rahuga ja armastusega, ilma kavaluseta. Ma loodan, et selle põhimõtte järgi talitada tahab ka üks koalitsiooni rühm, kellele niisugune tööviis peaks vastuvõetav olema ning eriti armas ja meelejärele. (Vahelhüüded.) Mina ei saanud sõna faktiliseks märkuseks, vaid korra kohta, ja seepärast tahaksin teid otsida, kuidas ühele nõule saame. Loodan, et ka selle rühma, kellele niisugune töötamise viis meelepärast, enese poole võidan, nimelt kristliku rühma. Meil on kõigil selge, et me nii enam edasi töötada ei jaksa, ja seepärast oleks minu ettepanek, et otsida sündsast ja kohast aega, millal koosolek teha, ja missugune aeg oleks meile kõigile vastuvõetav, ja kus me saaksime niisuguseid otsuseid teha, mis meie seaduseandluse nõuetele vastavad ja meile tarvilikud. Seepärast teen ettepaneku,

määrata vaheaeg homme kella 11-ni enne lõunat,

niiõelda 12 tunniks. (Vahelhüüded.) Meie oleme katsunud igasuguseid aegu, kuid ükski pole passinud. Ma loodan, et Riigikogu liikmed kaaluvad, kas see aeg vastuvõetav ei ole. Kui peaks avalikuks tulema, et ka see

aeg kohane ei ole, siis katsun mõne uue ettepanekuga esineda. Ja kui ma kõik olen teinud, mis võimalik, siis loodan, et mu rühma-kaaslased mind toetavad, kuni me selgusele jõuame, missugune see paras aeg, või leiame, et ei saagi selgust. (Vahelhüüded.) Ma nimetasin juba kord, et kui meil selles asjas kuskilt õppida tuli, siis küll praeguselt valitsevalt rühmalt, kes seekord opositsioonis oli. See rühm võiks meelde tuletada aegu, kui tema opositsioonis oli, ja kuidas meie rühm valitsuses olles opositsiooniga ümber käis. Meie austasime demokraatliku korra põhimõtet ja õigusi. Ei ole igatahes andmeid selle kohta, et meie valitsuses olles oleksime vägivaldselt peale surunud vastuvõtmatuid seisukohti ja seadusi.

Vaheaeg kl. 23.20 min. — kl. 23. 40 min.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Teetsov palub kvoorumi kindlaks teha. (Vahelhüüded: Teetsov'it ei ole siin, ega postiga ei saa seda nõudmist saata.) Rkl. Teetsov puudub koosolekuruumist, seega langeb ettepanek ära.

A. Johanson (põl) (fakt. märk.): Rkl. härra Veiler tähendas siin oma kõnes muu seas minu kohta, et mina olevat seotud mingisuguse Tereese-jutuga j.n.e. Selle kohta pean tähendama, et see märkus härra Veiler'i poolt täiesti põhjendamata on ja lükkan selle täielikult tagasi. Mina imestan väga, kuidas siin mõnele mehele meelepärane on Tereese nimetus. Härra Fuks karjus siin suure häälega: „Tereese, Tereese!“ Mul tuleb õudne tunne, kuidas siin hakatakse Tereese järele hüüdma. Nüüd härra Veiler toob jälle niisuguse sõna välja. Mina lükkan selle kui põhjendamatu märkuse tagasi.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina kõnelen härra Johanson'i ettepaneku vastu. Aga sellejuures tahaksin tähelepanu juhtida neile asjaoludele, mille juures mul eelmisel korral sõna ära võeti. Siin on puudutatud agronoomilise abiandmise küsimust, ja õieti selle küsimuse pärast seisab ka praegu Riigikogu töö. Kui aga tõesti Riigikogu liikmed tahavad tõsiselt agronoomilise abiandmise seaduse, või nagu seda uue nimega nimetatakse — talumajapidamise nõuande seaduse vastu võtta, siis, kas teate, et selle seaduse ees peab punastama ja ütleva, et jumal hoidku, kes selle õnnetu seaduse on kokku seadnud. (J. Saar, as: Üks ilus seadus, see ei ole enam keskseltsi instruktorige asi.) Kas teate, härra Saar, sellest kõneleme pikemalt, kui see seadus

sisulisele arutusele tuleb. (J. Vain, stp: Kui korra kohta sõna võetud, siis peab ka korra kohta rääkima.) Kellele siis rkl. Vain selle märkuse teeb, mulle või juhatajale? Mina kahjuks ei painuta ennast Teie korrale, sest siin on koosoleku juhataja, kelle korrale ma allun.

(Koosolekut hakkab juhutama esimees **K. Einbund**.)

Mina leian, et see tehtud ettepanek ei ole vastuvõetav. (Vahelhüüe keskelt: Aga pooldate ometi.) Mina olen kõigi nende ettepanekute vastu kõnelenud just selle põhimõttega, et nende vaheaegadega meie kuigi kaugele ei saa, vaid meie võiksime selle küsimuse täna veel 1½ tunniga lahendada.

Juhataja **K. Einbund**: Teie kõneag on läbi.

A. Toomel (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mulle paistab, et vaheaeg oleks selle küsimuse lahendamiseks tingimata tarvilik. Igal inimesel on teatud töövõimed, ja sellel on piirid. Mulle paistab, et Riigikogu liikmed siiski teatud piirini on jõudnud, et väsinud oleme, ja seepärast on tingimata tarvis vaheaeg määrata, mille jooksul oleks võimalik küsimust järele kaaluda ja sellele tähelepanu pöörata, et meil päevakorras seisavad väga tähtsad ja suurejoonelised küsimused. Neist sõnavõtmistest paistab, et põlütöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse maksvusetuks tunnistamise seadus on tähtis küsimus. Kurja juur on öieti talumajandusnõuande korraldamise seadus. Meie agronoomilise nõuande korraldus põllumajanduses on olnud alati valulapseks. Ta on pidanud leppima piskuga, ja paistab igaühele, kellel põllupidaja huvid ligidal, et see on väga lähedane ja tarvilik küsimus. See seadus on komisjonist õnnetuna välja tulnud. Mulle paistab, et... (J. Piiskar, stp: Nüüd paistab meile kaunistel! — J. Saar, as: Kuidas selle lauluga lugu on?) Seda küsige härra Piiskar'ilt. Tema tunneb neid laulusalme. Mina ei ole kooliõpetaja olnud ja seepärast neid ei tunne.

Praegu räägin, missugused tähtsad küsimused on päevakorras ja nende küsimuste arutamiseks oleks tarvis vaheaeg määrata, ja see vaheaeg peaks võrdlemisi pikk olema, nii nagu seda rkl. härra Hünerson soovitas. Tähendab, kui Riigikogu väsinud on, ei saa ta otsustada, ja temal tuleks puhata ja homme asuda nende küsimuste lahendamisele, mis päevakorras.

Peale nende, mida eelpool nimetasin, on meil põlevaks punktiks, mis eriti pahemale tiivale huvitav, meie öötöö keeld pagari-tööstuses.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Toomel, Teie kõneag on läbi.

G. Ottas (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei saa kuidagi leppida rkl. härra Hünerson'iga. Tema tegi ettepaneku, määrata vaheaeg. Tükk aega tagasi tegin ettepaneku, määrata vaheaeg kella ½9-ni. Põhjendasin ettepanekut seega, et tahtsin pidada läbirääkimisi esindajatega, kes olid tulnud seemneviljakrediidi asjus Tallinna. (J. Saar, as: Härra Ottas, meie ei lepi ka selle ajaga, sest tema on linnamees.) See on hea, vast lepite sellega, et homme. Need esindajad on nüüd ära sõitnud, ja ma ei saanud nendega läbi rääkida. Seepärast arvan, et oleks parem seda asja edasi arutada ja katsuda vähema vaheajaga läbi saada. See on tähtis meile, et riigi 1928./29. a. lisaeelarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus täna vastu võetaks. (J. Saar, as: Kas pere-naisteseltsid kah?) Perenaisteseltsid on väga head asjad. Ma loeksin ette arvud, mis enne pooleli jäid ja mis põhjust annavad, et eelkrediidi seadus täna vastu peaks võetama.

Valgamaale oleks tarvis: otre 23.500 puuda, kaeru — 52.577, suvinisu — 4.704, vikke — 963. (Vahelhüüe: Aga peluskid?) Kuulge, härra Kornel, mis Teie peluskitest kõnelda teate? Kui säärane härra kui Teie, härra Kornel, hakkab peluskitest kõnelema, siis võib öelda, et Teie kõnelele niisuguseist asjust kui... (K. Kornel'i, rhv vahelhüüe.) Peluskit — 3.856, kartuliseemet — 35.930, lina — 7.256, ristikehina — 1.905, timutit — 308, herneid — 589, suvirukist — 10 puuda. Halvem seisukord on Tartumaal. Seal läheb tarvis: otri — 48.740 puuda, kaeru — 117.071, suvinisu — 12.782, vikke — 2.671, peluskit — 6.647, kartuliseemet — 111.463, lina-seemet — 9.200, ristikehinaseemet — 3.845, timutit — 701, herneid — 1.442, suvirukist — 85 puuda. Veel halvem seisukord on Petsrimaal. Petsrimaa tarvitab otri — 44.776 puuda, kaeru — 43.770, suvinisu — 8.173.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Ottas, Teie kõneag on läbi.

M. Martinson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Teie olete juba näidanud, et koalitsiooni seisukohalt on väga tarvilik talumajandusnõuande korraldamise seadus. Aga, lugupeetud koonduslased, teie olete ilusasti

õnge otsa hakanud selle ühe seaduse pärast, mida teie tahate läbi viia tööerakonna ja sotsialistliku erakonna armust. Kuipalju teie panete maksuma sotsiaalseadusi? Ma usun, kui meie vaheaja teeme kella 11-ni, siis saame järele mõelda. Nüüd tahetakse agronoomilise abiandmise seadus kiiresti vastu võtta ja oma enamuses tahate alles hoida Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse, mis on just põllutöö edule takistuseks. Teie sunnite põllumehi 8 tundi või veel vähemgi päevas tööd tegema, panete säärased normid maksuma sotsialistide armust, mida ükski asunik ega suur- või väikepõllumees õigeks pidada ei saa. (J. Saar, as: Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seadus oli vastu võetud Pätsi valitsuse ajal.) Vaadake, teie ei ole pööranud oma kõrvu maa poole, ega ei kuulnud, mida tõelikud asunikud ütlevad. Teie tahate kaasa mängida sotsialistlikus valitsuses, et kätte saada mõnd väikest asja. Aga ega rahvas ei lase endaga mängida. Ei ole saanud ükski kroonu seadus rahvast kammitsasse panna, ega kammitsas hoida. Nii läheb elu neist seadustest üle, seda saate ka teie veel nägema. Teil on aga piinlik lahkuda teelt, millele olete asunud.

Vaheaeg on teile, minu härrad, kindlasti tarvis korralikuks puhkamiseks, sest teil seisab homme raske töö ees. (Vahelhüüe keskelt.) Meie peame maale minema, ega meie pressipallile ei lähe, aga, et teie endid täna veel niipalju väsitate, see küll hea ei ole. Seepärast on soovitatav, et teie vaheaja teete ja puhkate. (J. Saar, as: Kuidas on selle munademonopoliga?) Ma sellest munademonopolist ei tea, aga seda ma tean küll, et tahetakse üht uut „Eesti Muna“ asutada.

A. Johanson (põl) (korra kohta): Siin on õige palju räägitud, on tehtud kõiksuguseid ettepanekuid, ja see asi näib õige pikale venima. Seepärast mina isiklikult soovitan, et katsume sellele asjale kiiremini lõpu teha, ja selles mõttes teen ettepaneku,

määrata vaheaeg 20 minutiks.

Sel vaheajal võime väljaspool seda saali, kus kipuvad närvid liiga elevile minema, kus ei saa kokkulepet saavutada, kus kõige paremad sõbradki võivad teineteisele teravusi öelda, asja rahulikumalt lahendada. Nii-sugune seisukord ei ole küll loomulik, aga... (J. Saar, as: Aga kuidas see Tereeselugu siis oli?) Vaadake, neist lugudest teate Teie ise paremini, Teie olete noor mees, seepärast nad Teil nii väga kõpitsevad. Ma imestan, et Teil need asjad nii kangesti

meeles seisavad, ennem rääkis härra Fuks sellest, ja nüüd tuleb härra Saar samaga. Aga jätame selle seekord kõrvale. Jääksin oma ettepaneku juurde, nimelt määrata 20-minutiline vaheaeg.

O. Pukk (põl): Rkl. Johanson on teinud ettepaneku, määrata 20 minutiks vaheaeg. Harilikult on Riigikogul viisiks olnud säärastel juhtudel, kui mõtted niivõrt lahku lähevad, nagu täna, kokku tulla kas vanematekogus, või jällegi sel juhtumisel, kui kiiremini edasi tahetakse saada, kokku kutsuda rühmade esindajad. Täna on selgunud, et kui meie niisuguses tempos edasi läheme, siis ei saa meie ühtki neist ettepanekuist ega eelnõudest, mida meie vastu võtta tahtsime, vastu võtta. Ja seepärast on kahtlemata tarvilik, et pikemalt nõu peetaks, kui seda on soovinud härra Johanson oma ettepanekuga. Härra Voiman ärritab ennast nüüd täiesti asjata ja nimelt seepärast, et just tema päevakorda täiendas ettepanekuga, mis nüüd tööd takistab, ja seepärast on õige, kui härra Voiman ise tuleks ja oma ettepaneku päevakorra täiendamise kohta tagasi võtaks, siis oleks Riigikogul võimalik tööd jätkata. (J. Piiskar'i, stp vahelhüüe.) Kui härra Piiskar selle viguriga hakkama saaks, et ta oskaks aja tagasi tuua, mis siin härra Voiman'i ettepanekuga raisatud, siis ei võiks meil selle vastu midagi olla. Härra Kask, kahjuks ei ole teda praegu siin, tegi imetegeva ettepaneku, mis pidi rahuldama kõiki pooli. Tema leidis, et just tema seisukoht on õige, enne on tingimata tarvis vastu võtta asunduskapitali seadus, siis talumajandusenõuande seadus j.n.e. Ja leidis võimaliku olema sel puhul teistele ette heita, neile, kes teist järjekorda pooldasid, et nemad oma seisukohti küpselt järele kaalunud ei olnud. Samasugusele arvamisele võib rkl. Kase ettepaneku kohta tulla, nimelt kui ta üldse tarvilikuks peab talumajandusenõuande seadust, siis oleks tema pidanud ka meie seisukohta pooldama, et Riigikogu teise päevakorra lõpust oleks välja jäänud küsimus, mis praegu vaidluse all. Kui see välja oleks jäänud, siis oleks koosolek lisaeelarve juures võibolla mitte kauem kui minutit 10—15 peatunud, selle järele oleks võinud asuda III lugemisele, ja siis oleksid just needsamad küsimused, mis nähtavasti härra Kaskle huvitasid, paari minuti järele arutamisele võinud tulla. Seal oleksid võinud Riigikogu liikmed oma seisukohti avaldada, kumma nad tähtsamaks peavad, kas asunduskapitali seadust või talumajandusenõuande seadust.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Pukk, Teie kõneage on möödas.

Rkl. M. Martinson palub kvoorumi kindlaks teha. (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 59 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos.

A. Jürman (põl): On tehtud ettepanek, pidada 20-minutiline vaheaeg. Ma arvan, et selle asja arutamiseks peaks suurem vaheaeg olema, ja seepärast ei saa ma käesolevat ettepanekut toetada ning vaidlen selle vastu. Lepime kokku ja määrame teise vaheaja, siis ehk saame asja ajada. (Teedeminister O. Köster: Häbi peaks Teil olema.) Härra teedeministril peaks küll häbi olema selle kokkuleppe asjas. (R. Penno, as: Teil peaks endal häbi olema. Teie tegite ise ettepaneku, et praegune punkt päevakorras on.) Härra Penno, ma ei ole seda küsimust puudutanud, ei maksa sellest rääkida, millest juttu ei ole. (Vahelhüüded keskelt. — J. Vain, stp: Tehke paar tupitsat ära. — R. Penno, as vahelhüüe.)

Juhataja **K. Einbund**: Härra Penno, ma leian, et Teie viimased sõnad on ebasüüdsad.

A. Jürman (põl): Härra teedeminister nimetas koalitsiooni-rühmade vahelist kokkulepet selle seaduseelnõu kohta. See kokkulepe on ebasüüdis. (E. Joonas, stp: Missugune kokkulepe?) Selle seaduseelnõuga tahetakse koos hoida seda pahempoolset koalitsiooni. (E. Joonas, stp: Siis oleks ta ammu lagunenu.) Kui lõhkuda tahaksime, siis võiksime halva seaduse vastu võtta, aga meil ei ole tarvis koalitsiooni lõhkuda. (E. Joonas, stp: See just kipitab kõige aja südamele, et teie koalitsiooni lõhki ei saa.) Mida kauem koalitsioon püsib, seda rohkem tulevad ta puudused päev-päevalt ilmsiks. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Missugused puudused? — E. Joonas, stp: Härra esimehel on haamer käes juba.)

Juhataja **K. Einbund**: Teie kõneaeeg on läbi.

P. Järve (põl): Ei taheta aru saada, kui tähtis on kõigile kodanikkudele, iseäranis põllumeestele, ikalduselaen. Selle seadusega tahetakse ellu viia... (E. Joonas, stp: Härra Tamman sotsiaalkomisjonis teeb seda palju paremini, sedasama tööd, mida teie siin teete. — J. Saare, as vahelhüüe.) Sellest ehk jutustate pärast, Teie olete rohkem ajalooa tuttav. Seemneviljaküsimus ei ole tähtis ainult põllumeestele, vaid ka kõigile teistele kodanikkudele. Härrad Riigikogu liikmed, kujutage ette, et põllud

jäävad seemendamata. See ei halva mitte ainult põllumehi, vaid ka kõiki teisi. (E. Joonas, stp: Aga miks teie ei lase siis seemnevilja muretsemiseks raha anda?) Takistust teete teie. Teie teete just ära rippuvaks selle seaduse teisest seadusest, selles seisabki asi.

Kui põllud seemendamata jäävad, misuguseid tagajärgi siis see annab, kui juba nüüd, kus on ikalduseaasta, jättis see väga halva mõju kaubandusele ja tööstusele.

K. Tamm (põl): Mina oleksin lühikese vaheaja poolt, et saaksime töötada kiires korras, sest nagu näeme, on Riigikogul täna töötuhin ja suur tung tööd teha. Seepärast oleks väga soovitatav, et vaheaeg pikemale ei veniks, kui kõigest 20 minutile. Ma pooldan lühikest vaheaega ka sellepärast, et siis see seadus, mille olen ühes teiste Riigikogu liikmetega esitanud, arutamisele võtta, et kogu päevakorra saaksime läbi arutada. Seepärast oleksin väga selle ettepaneku poolt, mille minu rühmakaaslane härra Johanson tegi. Mu härrad, oleks väga vajalik, et meie põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse kiires korras kaotame, muidu muutub meie majanduslik võistlus teiste riikidega võimatuks. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kelle valitsuse ajal see seadus vastu võeti?) Seda ei ole valitsus vastu võtnud, vaid Riigikogu, ja seal oli põllumehi vähem kui praegu. Põllumehed on sellele seadusele väga südilt vastu seisnud, ja neid on ka teised toetanud, näiteks rahvaerakond on väga soojalt toetanud, ja isegi härra Tõnisson on sõna võtnud ja selle seaduse vastu esinenud. Valitsusel ei olnud mingisugust seaduseandlikku võimu. Meie oleme alati selle seaduse vastu seisnud ja oleme juba nelja aasta eest katset teinud nimeetatud seadus kaotada. Seekord oleks see meil ka korda läinud, sest asunikud olid siis veidi teises vaimus, kui praegu, aga kahjuks oli neid vähe, ainult 4 meest. Kordan veel, oleks väga tähtis, et meie õige kiires korras selle seaduse muudaksime.

R. Penno (as) (fakt. märk.): Kuigi põllumeeste kogude liikmed täna obstruktsiooni tehes ühest ja teisest asjast mööda kõnelevad, siis ei saa kuidagi õiendamata jätta seda ebaõiget asjaolu, mida nemad oma süüst teistele rühmadele veeretavad. Ma loen rkl. Jürman'i ettepaneku stenogrammist, kust selgub, mis ta praegusse Riigikogu päevakorda soovib võtta: „Arvesse võttes rahaministri seletust ja soovivaldust, et täna see seaduseelnõu vastu võetaks, teen ettepaneku, praegune koosolek lõpetada ja uus koosolek määrata 15 minuti

pärast sama pävakorraga, ainult 1. pävakorra-punktiks tuleks riigi 1928./29. a. lisaclarve nr. 2 arvel eelkrediidi määramise seadus.“ Kui Teie kedagi süüdistada võite, siis, härra Jürman, iseend.

A. Jürman (põl) (fakt. märk.): Seda, mis stenogrammist ette loeti, ütlesin. Kuid see ei tähenda veel, et siis meil ei oleks võimalust olnud koosolekut lõpetada pärast 1. pävakorra-punkti, mis iseenesest arusaadav. Ja siis, härra Penno, kui mina eelmisel korral süüdistasin härra Köstrit kokkuleppe mittepidamises, siis mitte selles, vaid mingisuguses teises küsimuses. Selles asjas ma aga eelmisel korral ei kõnelenud, kuid täiesti arusaadav oli, kui arvestada seni meil Riigikogus olnud kombeid, et võetakse pävakorda ja viiakse läbi need kiired seaduseelnõud, mille kohta ükski rühm vaidlust oma poolt ei tõsta. Ka käesoleval korral lootsime koosoleku lõpule pärast pävakorra 1. punkti, sest seni oli säärastel juhtudel nõnda tehtud, ja meie ei võinud arvata, et Riigikogu korraga muudab oma senist traditsiooni. Ka võtsime rahaministri ettepanekust otsekohe kinni, et võtame seaduseelnõu täna kohe vastu, kuid teadagi eeldusega, et esimene punkt ei tõsta ühegi rühma poolt vaidlusi. Loomulik, et selle punkti läbiarutamise järele oleks lõpetatud igakord koosolek, kuni seaduseelnõu oleks kolmel lugemisel vastu võetud. Kui nüüd korraga enamus löi uue korra, kus tahetakse pärast säärase seaduseelnõu arutamist, kus vaidlusi ei teki, asuda säärase seaduseelnõu arutamisele, mille kohta oli teada, et see suuri ja pikki ja isegi obstruktsiooni kõnesid esile toob, ja juba eelmisel koosolekul esile tõi. (Vahelhüüe: „Kajas“ oli, et obstruktsiooni ei ole!) Siis eksite, sest „Kaja“ ütles, et obstruktsiooni ei tehtud eelarve juures.

(Sekretäri kohale asub sekretär **A. Tammann**.)

J. Holberg (põl) (korra kohta): (E. Joonas, stp: Rääkige parem Rootsi tikustrustist.) Kuidas see oli? Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mulle tuletati vahelhüüetega meelde trustiasja. Ma teen ettepaneku, kolm päeva vaheaega pidada, siis ma seletan sotsialistidele ära, kuidas neil see trustilugu oli, siis saaks meelde tuletada, kuidas kutsuti ekspordiks läbipõlenud vabrikanti, kes Korsika saarel käis kaljut saagimas. (Vahelhüüe keskelt.) Seemneviljasja võime praegu vastu võtta. Teie võite seda täna väga hästi teha. Teil on ka muid asjatoimetusi, härra Saar, Teil on konverentsid ja muud niisugused asjad ees. Seepärast

seada arvestades teen ettepaneku, pidada pikem vaheaeg. (J. Saar, as: Kuna Teil jutlus Kaarli kirikus tuleb?) Iga inimene on oma ilmavaatega, ja igaüks käib oma Jumala järgi, mille järgi Teie käite, seda ma ei tea. Siiski ma arvan, et kui teeksim 3-päevalise vaheaja, siis õiendaksime ka asjad ära. (J. Fuks, as: Tonkman ütles, et temale ei aitavat kolmest aastast.) Mispärast kolm aastat, kolm päeva oleks küll. (E. Joonas, stp: Muud Teil öelda ei ole, muudkui kolm päeva ja kolm päeva.) Siis tuleks üks seaduseelnõu sisse seada, et Joonas ei saaks vabalt söimata ja et saaks ta Riigikogust kätte, et oma paar aastat istuma panna. (E. Joonas, stp: Vaadake, mis-moodi teie meestel käsi käima hakkab. — Sise- ja kohtuminister T. Kalbus: Olete ise ka kaunis haritud inimene, kas Teil ei ole piinlik niisugust juttu ajada, millel sisu ei ole.) On küll sisu. Teile sugugi nähtavasti ei meeldi, et ma ettepaneku teen, pikem vaheaeg pidada. Ma siiski teen ettepaneku, ja kui aru saate oma väsimusest, siis võtate vastu.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kuigi käesoleval koosolekul, aga siiski eile, juhtisin tähelepanu sellele, et opositsioonil täiesti mõtteta on eriliselt rõhutada talumajandusnõuande korraldamise seaduse kiiret vastuvõtmist siis, kui ei ole vastu võetud seemneviljakrediidi avamise seadus. See on nimelt seaduseelnõu, millejuures ma paluksin Riigikogu liikmeid selle üle mõelda, kuigi vahelhüüetes tähendati, õieti ette heideti, et ei maksa mõtlematuid asju rääkida, seepärast ma tahtsin tähendada, et ma tahan ise mõelda ja palun teisi mõelda selle üle, kuidas võib see talumajandusenõuande seadus põllumehetele head nõu anda. Võib õpetada, et tuleb vili maha külvata, head ja kõigeparemat sorti tera tarvitada, kuid tekitab seega põllumeeste keskel ainult suurt kibedust. Kust ta võtab selle hea ja kõigeparema seemne, kui tal jõudu ei ole seda kõigeviletsamatki nõutada. Meie nõue on sihitud sinnapoole, et võimalikult kiiremas korras põllumehete raha anda, abiks olla, et vähemalt lihtsamat seemet osta saaks, millest tal suur puudus. Alles siis on tal nõu tarvis. Kui näiteks härra Pool küsib, mis nõu seal talle anda, siis väga palju. Ma arvan, et härra Pool võib väga palju isegi nõu anda. Näiteks selle kohta, kuidas kokku hoida ja läbi tulla. Selleks on mitmed abinõud. (Vahelhüüe keskelt.) Reaskülvi-masinaid on suuri ja väikesi, ega linnamehed neist palju tea. (Vahelhüüe.) See on teine jutt. Võib ka muid riistu osta, hästi harida,

sellejärele võib rammutada. Nendes oludes hakkab hõredasti külvatud seeme võrsuma.

M. Martinson (põl): Mina olen alati iga hea asja poolt olnud ja mispärast ei peaks ma kolmepäevalise vaheaja poolt olema, et härrad koonduksid saaksid aru pidada ja saaksid kongressi pidada. Rohelised kaardid on neil juba käes, ja nad saaksid asja üle ilusti järele mõelda. Näete, kui head inimesed on põllumehed. Meie pakume teile võimalusi, et teie oma asju saaksite korraldada. (J. Fuks, as: Jumal hoidku sõprade eest, vaenlaste eest hoiame ise.) Et asunikud ja põllumehed teie sõbrad oleksid olnud, seda meie märganud ei ole. Kogu tänane kõnelemine näitab, et teie põllumeestega ega asunikkudega sõbrad ei ole. Meie teame, et teie olete väsinud, ja pakume kolm päeva aega. Kolme päeva pärast võibolla ei saa seda ka vastu võtta. Aga ärge süüdistage meid, meie oleme kõige parema tahtmisega tahtnud, et seaduse kolmel lugemisel oleks saanud vastu võtta. Teie ei ole seda lasknud sündida, ja nüüd ei ole muud teha, kui peame teile pakuma vaheaega järelemõtlemiseks, härrad koonduksid. Tagajärgede eest meie ei vastuta. (J. Saare, as vahelhüüe.) Ega see naljaasi ei ole, Riigikogu liige peab isiklikult trükkima ja koju kätte saatma, et oma võistlejat kahjutuks teha.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kahjuks pean mina oma rühma-kaaslaste härra Holberg'i ettepanekule vastu vaidlema. Tarvis on ikka töö teha ja laenu-seadus vastu võtta, siis võime kolm ja veel rohkemgi päevi vahet teha. Põhjendan sellega oma vastuvaidlemist, et vaadake, siis jääb meie töö tegemata, aga meil on tarvis töö teha. Töö on tähtis, aga mitte see, et võtame 3 päeva vaheaega. (Naer.) Homme on juba pühapäev, täna on laupäev. Nii et see seadus on juba ühe päeva hiljemaks jäänud. Ja seepärast, kui nüüd 3 päeva veel vahet võtta, siis läheme niikaugele, et meie ei saa seda seadust vastu võtta. Seepärast ei saa seda ettepanekut toetada. (E. Joonas, stp: Aga kes tegi selle ettepaneku, miks teie kodus oma asju ei õienda?) Meie ei saa koduselt neid asju õienda? (E. Joonas, stp: Ma nägin, et Teie istusite selle ettepaneku tegijaga kõrvuti. Teil on nähtavasti kõva lõhe.) Teie rühmas on ka seda ette tulnud, et üks ettepaneku teinud ja teine sellele vastu kõnelema. Mina mäletan ühe seaduse puhul, kus ka sotsialistid õige palju ettepanekuid tegid, see oli riigiteenijate haiguskindlustuse seaduse puhul, siis kõnelesid sotsialistid osa poolt, teised vastu, ja olid mõtted väga lahkuminevad.

M. Krents (tp) (fakt. märk.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Faktilise märkusena tahtsin ma näidata paremale poole. Harilikult kõneldakse paremalt poolt paremale poole, nimelt aetakse kõik süü sinna poole. Mina ütlen, selle kaunis pika aja sees oleksid need kaks seaduseelnõu juba ammugi läbi läinud, ja teil ei oleks tarvis olnud kolm kuni neli korda uksest välja joosta, kui oleksite tahtnud tingimata Riigikogus tööd teha. Selle vähese aja sees, kus mina Riigikogus olen olnud, näen alati töötakistust siit poolt (näitab paremale poole). Kui tahetakse midagi rääkida, siis vaadake kellaajale, ärge vaadake pahemale poole, vaadake kellaajale selles mõttes, et tahetakse koju minna. Teie soovite veel tööd teha, küll 20 minutit, küll 3 päeva, kuid mina lubaksin teile kahenädalise vaheaja, et teie saaksite end täiesti välja puhata ja terve mõistusega tulla Riigikogusse, et siin korralikku tööd teha rahva kasuks. (J. Mürk, mo: Kus teie töö tagajärjed näha on?)

V. Vessart (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina usun, et kui meie oleksime jäänud selle päevakorra juurde, mis Riigikogu vastu võttis, ja et Riigikogu teise koosoleku päevakorras oleks ainult üks päevakorrapunkt, siis on kindel, et oleksime jõudnud juba kolmanda koosoleku lõpp-punktideni ja võibolla oleksime saanud täna arutada ka talumajandusnõuande korraldamise seadust. Et aga siin härra Voiman ettepaneku tegi, seda päevakorda täiendada kolme päevakorrapunkti, millest kolmas päevakorrapunkt on talumajandusnõuande korraldamise seadus, seepärast on aeg nii pikale veninud. Härra Martinson vist, kui ma ei eksi, tõi ette, et eriti pahemalt poolt on tahtmine see talumajandusnõuande korraldamise seadus vastu võtta. Mina aga näen tänasest Riigikogu tööst, et ei taheta seda seadust nii väga vastu võtta, kui takistada lisaeelarve nr. 2. vastuvõtmist ja eelkrediitide määramist seemneviljalaenudeks, ja leian, et just härra Voiman, (J. Vain, stp: Jürman, Jürman!) juurde lisades need päevakorrapunktid, juba näitas, et siin pike-mad vaidlused ja läbirääkimised tekkida võivad, ja see heaks põhjuseks oli, et eelarveseadus võibolla täna siis kolmandal lugemisel vastu võtmata jääb, mis tingimata tarvis aga vastu võtta. Siin öeldakse, et võtame esimesel lugemisel talumajandusnõuande korraldamise seaduse vastu, ja pärast on küllalt aega seda parandada. Kui meie aga sellele välja läheme, ei saa siiski põhimõttelikult selle poolt olla, et meie halva seaduse esimesel lugemisel vastu võtame. Nagu ma juba enne nimetasin, on

meie lugupeetud juristid näidanud, et see seadus on säärasel kujul vastuvõtmatu. Ma usun, et kõigile rühmadele on saadetud maakondade liidu poolt selle seaduse kohta märgukirju, kus näidatakse, et see seadus ka nende seisukohalt on vastuvõtmatu...

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Vessart, Teie kõneae on läbi.

Rkl. Arras palub kvoorumi kindlaks teha. (J. Piiskar, stp: Ma teatan, et rkl. Arras puudub.) Riigikogu liikmed ütlevad, et rkl. Arras koosolekult puudub, mul on kirjalik ettepanek, ja kodukord näeb ette, et Riigikogu liikmed võivad esitada oma ettepanekuid kirjalikult. Ma palun kvoorumiraamatust järele vaadata, kas rkl. Arras'e nimi puudub. Rkl. Arras'e nimi on kvoorumiraamatus. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Ma palun juhatajaga mitte vaielda. (A. Schulbach, töer: Kas see on Riigikogu juhataja või obstruktsiooni juhataja?) (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 53 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos. (J. Tiks, stp: Pidage aga kogumeeste rühma koosolekut edasi.)

Rkl. Soots teeb ettepaneku, vaheaeg määrata homme hommiku kella poole kümneni.

G. Ottas (põl): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma toetan rkl. Soots'i ettepanekut seepärast, et aeg hiliseks jäänud, ja töötegemisest ei tule niiviisi midagi välja.

Kui meie neid seaduseelnõusid, mis praegu arutusel, tahaksime vaadata puht põllumehe seisukohalt, siis on need seaduseelnõud väga tähtsad, eriti aga agronoomilise abiandmise korraldamise seadus. Kui mulle lubatakse, siis tahaksin teha ääremärkusi ühe loomakasvatuse arendamise osa kohta meie põllumajanduses, nimelt hobusekasvatuse kohta. (E. Joonas, stp: Mis on päevakorral hobusekasvatusega tegemist?) See on sellega ühenduses, ja see on väga tähtis. Kui meie vaataksime, kes meie hobusekasvatuse asja korraldas, siis esimene instruktor, kes oli määratud põllutööstusministeeriumi poolt, oli ametipoolt rätsep, ta nimi on Kristof Peiker. Meile kõigile tuntud põllumees, kadunud Hans Kalm, seletas selle Peiker'i kohta, et mis võib niisugune kroonu agronoom juhtida riigi hobusekasvatust, sest ta oli omal ajal õmmelnud Hans Kalmule riideid. Kui meie agronoomilist abi nii korraldame, siis ei ole see kuigi kuldaväärt asi põllumajanduses. Pärast Kristof Peiker'it tuli hobusekasvatuse nõuandjaks loomaarst härra Taagepera. (J. Vain, stp: Kuidas see Taagepera

päevakorraga kokkukõlas on?) Just päevakorraga kokkukõlas. Härra Taagepera suutis lühikese aja jooksul meie hobusekasvatuses luua kindla korra, kuid põllumajanduse peavalitsusele või põllutööstusministeeriumile, ma hästi seda ei tea, et meeldinud see kord.

P. Järve (põl): Kui enne pooldasin vähemaid vaheaegu, siis selles lootuses, et kuidagi korda läheb ikkagi tõsisele tööle hakata. Kui arvestada seadusi, mis päevakorras, pean tunnistama nüüd, et mul see lootus on kadunud. Aeg on tublisti üle kesköö, ja vaevalt oleks loota, et täna õhtul veel midagi asjalikku saaksime teha. Sellepärast pooldaksin mina kindral Soots'i poolt tehtud ettepanekut, vaheaeg määrata poole kümneni. See vaheaeg on küll pikk, aga mulle tundub siiski, et see oleks tarvilik selleks, et inimesed saaksid kainelt järele mõelda ja pärast kindla tööga esineda. (Vahelhüüe keskelt.) Ei ole midagi parata. Mõnikord peab ka seda tegema, kui tähtsad asjad päevakorras. Nagu teate, on meil ikalduseaasta, kuigi mitte täielik, ja meie peame siin kaaluma, kuidas neist raskustest üle saada. Häda on suur. Igalpool kaevatakse selle üle, et meil kauplustest vähe ostetakse, ja et meie ärid on raskes seisukorras. See tuleb kõik sellest, et rahva suurem klass, kelle moodustavad põlluharijad, on täiesti ostuvõimetu. Samuti halvalt mõjub see ka tööstusele. Tööstus ei saa oma saadusi müüa. Põllumehed on sunnitud läbi ajama vanade põllutööriistadega, neid lappima ja parandama viimse võimaluseni, sest neil ei ole raha ega kuskilt sissetulekuid, mis neile võimaldaksid raha välja anda. Tean isegi põllumehi, kellel on minevase suve eest tööliste palgad võlgu, muidugi tööliste endi nõusolekul.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Järve, Teie kõneae on läbi.

A. Jürman (põl): Selle ettepanekuga ei saa nõus olla, nimelt, et pühapäevaks kella 1/210-ni Riigikogu koosoleku vaheaeg määratakse. Korralikud inimesed lähevad harilikult sel ajal kirikusse. Muidugi, korralikke inimesi on harilikult vähe, neid ei ole kuigi palju, kuid siiski nende väheste eest peaksime hoolt kandma ja sellele rõhku panema, et need vähesed, kes kirikusse tahaksid minna, seda teha saaksid. Sellepärast ma ei saa seda ettepanekut pooldada. (Vahelhüüe keskelt.) Seal on üks kirikuvürst, kes teise põrgu saatis. Tema on nii helde, et hakkab teisi põrgu saatma. Võibolla oleme seal siis kahekesi koos. Teid on ette saadetud, mind saadetakse ka, siis on

meil seal seltsim kahekesi olla. (Vahelhüüe keskelt: Minge taeva rahulikult!) Võib ka taeva minna, aga nüüd seda arvestades ei ole ilus kirikuapostliil Tallmeistril teisi põrgu saata, sest tema ülesanne oleks igauht aidata ja taeva saata. (Vahelhüüded: Mis sellel ühendust on praeguse korraga?) Vastan ainult vahelhüüdele.

Sellepärast nüüd, kui peatume kella 10-neks vaheaja määramise juures, siis tähendasin, et see ei ole ilus ja seda pikka vaheaega on raske pooldada. Ettepanekutega, mille järgi määratud 5 minutit vaheaega, saaks selle lühikese vaheaja jooksul küll neid asju korraldada ja käesoleva eelnõu vastu võtta. Igatahes mina ei vaidle ettepanekutegijatele vastu, kes teinud ettepaneku, määrata lühike vaheaeg, 5-minutiline.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Jürman, Teie kõneag on läbi.

O. Pukk (põl): (Vahelhüüe keskelt: Ära väsinud!) Eks ma ise tea seda paremini.

Mina ei saa rkl. Soots'i ettepanekuga päri olla seepärast, et leian, et vaheaeg, mille rkl. Soots ette pani, on liiga pikk. Kui tahetakse neid küsimusi kiiresti arutada, ja kui heatahtlikult tahetakse neile küsimustele suhtuda ka nende poolt, kes lisaelarve vastuvõtmise vastu olid seega, et mittekiireiseloolumisi päevakorra-punkte juurde võtsid, siis on neil võimalik ka lühema vaheajaga mingisugusele kokkuleppele jõuda. Meie teame, et meil on praegu agronoomiline nõuanne, meil teotseb mingisugune organisatsioon sellel alal, ja selle tõttu ei ole mingisugust ruttu seda küsimust revideerima hakata. Tuletan meelde, et praeguse korralduse poolt, kui see läinud aastal maksma pandi, ka see rühm oli, kes nüüd nii kangesti uut korraldust tahab. Teie võiksite kannatada veel natuke, kuni lisaelarve vastu võetud, ning siis võiksite võtta selle küsimuse arutamisele. Ma ei tea, mispärast tahetakse seda korraldust nii kiiresti muutma hakata. On täiesti loomulik, et vana korraga võiksime esialgu leppida, ja ei oleks mingisugust tarvidust seda nii kiiresti ümber lükama hakata. Selleks on pärast võimalust küllalt, ja see küsimus ei ole sugugi nii kiire...

Juhataja **K. Einbund**: Kõneleja, Teie kõneag on läbi.

K. Arras (põl) (korra kohta): Lugupeetud rahvasaadikud! Ma leian, et kõige parem oleks

katkestada koosolek kella 12-ni. Kell 12 oleks kõige soodsam aeg. (J. Saar, as: Kas öösel või päeval?) Ikka päeval.

Põllumajandusenõuande seadus on saanud tüliõunaks.

Kui olime teise riigi surve all Vene ajal, siis toetati põllumajandust rohkem kui nüüd. Avanesid soodsamad tingimused karjakasvatamiseks, aga nüüd koalitsiooni rühmad tahavad põllumajanduse rappa viia. Ma leian, et meie koalitsiooni rühmad ei seisa põllumajanduse huvide eest. Vene valitsus pooldas põllumajanduse toetust, aga meil räägitakse nii palju tühja asja pärast. Niiviisi kaugele minna ei saa. (J. Saar, as: Härra Arras, Teie olete ka põllumees.) Teie korralduse juures ei saa seda maksma panna, mis tahetakse.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma toetan ettepanekut, olgugi et ma terve rea ettepanekute vastu olin, sest need on nüüd juba peaaegu annulleerunud, need ajad oleme läbi kõnelenud. (A. Schulbach, tõer: 5 minutit on kindlasti läbi.) 5 minutit on läbi, aga igatahes selle poolt olen, et vaheaeg määrataks, ja siinjuures pean kordama seda mõtet, et peaks kord hakkama läbi rääkima tõsise töö üle. (A. Schulbach, tõer: Kas teil kõnelejad hakkavad otsa lõppema?) Meil on kõnelejaid küll. (A. Schulbach, tõer: Ikka näpud põhjas.) Ei ole, ärge seda kartke. Vaadake, et teie omaga hakkama saate. (J. Saar, as: Väga tõsi ikka taga. — R. Penno, as: Siis tulevad hääletamise motiivid, ja need peavad siis ka tõesti motiivid olema.) Tulevad küll ja on kah. (Vahelhüüe: Kui esimees oma kohal...) Härra Veiler, ma arvan, et ega esimees Teid ikka appi ei kutsu, ta saab isegi hakkama. (A. Veiler, tõer: Kindlasti.) Kahjuks ei saa ma kõigile vahelhüüetele reageerida, sest siis ei saa ma oma mõtet väljendada. (A. Veiler, tõer: Ega seal mõtet olegi. — Vahelhüüe: Raske, hoopis raske!) Ärge meie eest kartke. Valitsuse rühmad hoolitsegu selle eest, kuidas oma seadusi vastu võtta, küll meie sellega hakkama saame, kuidas tööd teha. Ka opositsioon valitseb. Teie võite ettepanekuid teha, mis meile vastuvõetmatud, meie valitseme sellegipärast teie üle. Teil tuleb ka meid tõsiselt arvestada, kui tööd tahate teha. Kui tööd teha ei taheta, võite janti edasi teha.

J. Hünerson (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina ei ole selle poolt, et rahvasaadikud peaksid pühapäeval töötama, kuid niisuguse erakorralise sündmuse juures, nagu praegu käsil, ei saaks teisiti, kui peaks seda mõtet pooldama. (Vahelhüüe pahe-malt poolt.) Ministrist võib siin siis kõnet olla, kui uus koalitsioon luuakse, praegu palun

mind lihtsa rahvasaadikuna võtta, kellel ülesanded ja kohused seaduseandluse alal. Sellelt seisukohalt arvan, et kui niisugune tähtis küsimus on kõne all, nagu seemnevilja andmiseks laenu määramise küsimus, siis ei või teha vahet äri- ja pühapäeva vahel. Selles mõttes on pühapäeval töötamine meie otsekohene kohus. Ja selles mõttes tahaksin seda ettepanekut toetada, et Riigikogu liikmetel võimalik oleks aru pidada, et neil tarvilik aeg selleks oleks, et iseäranis ka koalitsioonil mahti oleks opositsiooni soovide ja nõuete tõsiduse üle järele mõelda, siis kokku tulla ja oma seisukoht avaldada. Mina arvan, et kuigi teil on mitmel erakonnal pühapäeval kongressid, et on täbar niiviisi kongressi ette minna. Siin teie tunnete end enamuse olema, aga kui teie oma kongressi ette lähete, siis mõelge, et teie seal oma peremehe ees seisate, ja et teie peremees teile küsimusi ette paneb, ja et tarvis temale kindel vastus anda. Ja sellepärast arvan mina, et kui tuleb kongressile vastus anda, siis olgu teil see küsimus ka arutatud ja lahendatud.

Juhataja **K. Einbund**: Teie kõneaug on läbi.

K. Tamm (põl): Minu härrad! Mina juba rääkisin teile, et majanduse võistlus on meil raske, ja et seepärast ei saaks nii pikka vaheaega pidada, peaks rutem tööle asuma. See on härrasmeeste komme, magada kella 12-ni. Mina oleksin varemaja poolt. Härrasmehed tõusid vanasti kell 11—12 üles ja hakkasid siis tööle. Meil oli palju niisuguseid mehi enne Baltimaal. Nii et mina pooldan seda, et jõuaksime võistelda teiste riikidega, ja selleks oleks vaja, et saaksime varem tööle asuda ja saaksime seda suure päevakorra läbi arutada. Ja et saaksime seda küsimust arutada, mida ülitähtsaks peetakse, seda põllutööliste töö- ja palgaseaduse kaotamist. Selle pani maksma I Riigikogu. Mulle ei ole tähtis, kes selleaegne Riigivanem oli, mulle on tähtis, kes selle seaduse tegi. Seda ei teinud valitsus, vaid tegi töökaitse komisjon. Siis ma peaksin seda tähendama, et teistes riikides ülepea pole seadusega normeeritud tööaeg, vaid on harjumused. Näiteks meie naaberriik Rootsi, see töötab oma suurmajapidamises...

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tamm, Teie kõneaug on läbi.

A. Johanson (põl): Rkl. Arras'e poolt on ettepanek tehtud, koosolekule täna kella 12-ni vaheaeg määrata ja siis jälle koosolekut edasi pidada. Mina leian samuti, nagu minu eelkõneleja, et nii pikka vaheaega ei maksaks pidada, vaid katsuksime vähemaga läbi ajada,

et ootöö lõpule viia ja siis uuesti edasi minna. Nii oleks minu ettepanek, et koosolekule vaheaega ei maksaks niipalju pidada, ja et üks neist vaheaegadest vastu võetaks, mis varem ette pandud. Leian, et terve asi on seeläbi vildakule teele sattunud, et on eluvõõra seadusega välja tuldud, nõندانimetatud talumajapidamisnõuande korraldamise seadusega, mis meie tegeliku elu nõuetele sugugi ei vasta. Meie peame oma tõekspidamiste juurde kindlaks jääma ja ei või lubada, et niisugune seadus vastu võetaks. Kindel on, et kui niisugune seadus vastu võetakse... (R. Penno, as: Ega seadus arutamisel ei ole, korra kohta ettepanek on arutamisel.)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Johanson, Teie kõneaug on läbi.

Vaheaeg kl. 1.15 min. — kl. 2.15 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. M. Martinson'ilt on ettepanek, kvoorum kindlaks teha. Palun helistada kõrvalruumidesse. (Helistatakse.) Koos on 54 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos.

Iga esitatud ettepaneku kohta on kümne Riigikogu liikme allkirjaga kinnise hääletamise nõudmine: rkl. Arras'e ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Soots'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Hünerson'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; — see nõudmine on esitatud 11 Riigikogu liikme allkirjaga; rkl. Johanson'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Jürman'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Tamme ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Toomel'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Teetsov'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Ottas'e ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Martinson'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Järve ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Puki ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Tonkman'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Vessart'i ettepaneku palume kinniselt hääletada; rkl. Holberg'i ettepaneku palume kinniselt hääletada.

Hääletamise korra mõttes teatan, et kõigepealt hääletan rkl. Tonkman'i ettepaneku. Kui see vastu võetakse, langeb ära vajadus hääletada teisi ettepanekuid. Kui seda aga ei peaks vastu võetama, siis tulevad kõik ettepanekud eraldi hääletamisele.

M. Martinson (põl) (häälet. korra kohta): Nagu nüüd kuulda võis, on hääletamisi õige

palju, ja sekretariaadil läheks vist raskeks kõiki hääli lugema hakata. Sellepärast teen ettepaneku,

valida häätelugejaks komisjon järgmises koosseisus: rkl. Tonkman, rkl. Fuks ja rkl. Vain.

Juhataja **R. Penno**: See ettepanek ei ole tehtud hääletamise korra kohta, vaid on tehtud hääle lugemise kohta.

J. Vain (stp) (häälet. korra kohta): Ma ei vaidle selle vastu, et hääletamisele tuleks koosoleku lõpetamise küsimus. Küll leian, et ei ole tarvis kõiki vaheajaküsimusi üksikult otsustada, vaid enne Riigikogu otsustaks, kas ta vaheaja tahab teha. Teen ettepaneku, vaheaega mitte määrata.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Vainu ettepanek ei tule hääletamisele, sest ettepanekute vastuvõtmine on lõpetatud. Sõna on hääletamise korra kohta rkl. Jürman'il.

A. Jürman (põl), kohalt: Võtan oma sõna tagasi ja kuulan ära, mis korra kohta teistel on öelda.

J. Voiman (stp) (häälet. korra kohta): Hääletamise korra kohta soovitan kõige enne hääletamisele panna selle ettepaneku, kus määratakse või soovitakse vaheaeg määrata viieks minutiks. Juhtumisel, kui see ettepanek vastu võetakse, langeksid teised ettepanekud ära, ja neid ei pruugiks enam hääletada. (J. Hünerson, põl: Midagi ei saa ära langeda. Igaüks on iseseisev ettepanek.)

A. Anderkopp (töer) (häälet. korra kohta): Mina palun lahus hääletada põhimõtteliku küsimuse, kas vaheaega teha või mitte teha. Peame praegu põhimõttelikult otsustama, kas vaheaega teha või mitte, ja kui oleme otsustanud vaheaja määrata, siis otsustame, kui pika. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Igal Riigikogu liikmel, ka minul ükski, on õigus lahus hääletamist nõuda.

A. Jürman (põl) (häälet. korra kohta): Hääletamise korra kohta tahtsin tähendada, et need ettepanekud peaksid tulema kui iseseisvad ettepanekud iseseisvalt hääletamisele, sest iga ettepanekul on oma mõiste. Ei saa neist eraldada mingisugust põhimõtet. Nii-sugused põhimõtted võiksid siis eraldamise alla tulla, kui need ei oleks niivõrt iseseisvad ettepanekud. Need, kui paralleelsed ettepanekud, peaksid tulema igaüks üksikult hääletamisele, ja sellepärast peaks iga ettepaneku eraldi hääletama.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Anderkopp'ilt on ettepanek,

vaheajaküsimus hääletada lahus, see tähendab — eraldi vaheaja pikkus ja eraldi põhimõttelik küsimus, kas vaheaeg määrata või mitte.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Seega on hääletamise korra küsimus Riigikogu enda poolt otsustatud. (J. Soots, põl: See ei ole õige! See on korrarikumine!)

Hääletamisele tuleb kõigepealt rkl. Tonkman'i ettepanek — lõpetada koosolek. Kui see ettepanek vastu võetakse, siis langeb ära vajadus hääletada vaheajaküsimust. Kui aga ettepanek tagasi lükatakse, siis tuleb hääletamisele vaheajaküsimus. Asun hääletamisele. Palun sedelid välja jagada. (Jagatakse sedeleid. — Hääletatakse.)

Rkl. M. Martinson'ilt on ettepanek, valida häätelugejaks komisjon, kelle liikmed oleksid rkl-d Tonkman, Fuks ja Vain.

K. Tonkman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina kõnelen selle ettepaneku vastu seepärast, et sotsialist Vain on ka sinna komisjoni nimetatud, ja mina ei leia võimaliku häätelugemisel temaga ühes töötada. Ütlen enese sellest lahti ja ei võta sellest häätelugemise komisjonist osa. Siin on teisi Riigikogu liikmeid, kes võivad häätelugejaks hakata ja kes võivad härra Vainuga ühes töötada. (A. Veiler, töer: Pange press peale, hääli hakkab nõrkema.) Räägin veel väga hästi. (Vahelhüüde keskelt: Midagi ei kuule.) Tulge ligemale, ega pruugi nii kaugel olla. Ja kui tahetakse kuulata, siis võib kuulata küll. (Vahelhüüded keskelt.) Kurdile ei tehta ialgi kaht jultust. Seepärast peaks olema selge, et kui kuulamiseks ühedest kõrvadest küllalt ei ole, ega siis saa kuulamiseks teisi kõrvu teile anda. Mina leian, et see ettepanek ei ole küllalt läbi kaalutud, ja seepärast ei saa poolt olla. (Vahelhüüde keskelt: Miks siis tehti?) Minu käest ei küsitud enne järele. Mina arvan, et see küsimus on küllalt selge ja seepärast loobun häätelugemisest. (Vahelhüüded.)

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Tonkman, Teie kõne on läbi.

J. Hünerson (põl): Mina tahaksin nimelt häätelugemise komisjoni rkl. Tonkman'i asemele uue liikme esitada, seda ettepanekut täiendada, et kolm liiget koos oleks, kes niisugust tähtsat asja toimivad, nagu seda on häätelugemine. Mina soovitaksin sinna oma rühma liikme härra Martinson'i ja toon ette, missugustel põhjustel. Härra Martinson, nagu

teada, on alati lahke inimene, ja mis puutub tema suhetesse pahema tiivaga, siis on ta alati pahema tiivaga heas läbisaamises olnud, ja ei saa tema juures seda motiivi ette tuua, mis Tonkman'i juures maksev oli, et ta ei saa sotsialistidega koos töötada. Härra Martinson saab seda kindlasti. Mina loodan igatahes, et härra Martinson selle ameti vastu võtab. Ma tahan küsimuse lahendamisele omalt poolt kaasa aidata ja seepärast siis teen ettepaneku,

valida härra Martinson härra Tonkman'i asemele.

A. Jürman (põl): Mina teen ettepaneku, et häältelugemine jääks juhatuse hooleks, sest arvata on, et komisjoni valimine nõuab aega, ja siis loomulik oleks, et seda teeks juhatuse, kes seni seda asja korraldanud. (Vahelhüüe keskelt: Teie ei usalda Tonkman'i, vaat, mis on peaasi.) Usaldame väga hästi, aga Tonkman ütles üles ja seletas, et ta ei taha Vainuga koos töötada, seepärast jäi kõigest kaks liiget sellesse komisjoni. Ma teen ettepaneku, et juhatuse võtaks ja katsuks need hääled kokku koguda ja ära lugeda. Siiski väga kahju, et need kolm komisjoni liiget ei saanud endi vahel kokku leppida. Aga võibolla, kui valiks komisjoni ühest erakonnast... (V. Maaker, as: Teie jätsite ju juhatuse hooleks.) Mina jään oma ettepaneku juurde, aga ma algatan mõtteid, mida vast teised kasutavad. Väga võimalik, et mõni ettepanek tuleb nüüd säärane, et valida komisjoni liikmed ühest rühmast.

Juhataja **R. Penno**: Teie kõneag on läbi.

Rkl. Voiman'ilt on ettepanek, kutsuda häältelugejaks juhatuse liikmed ja hääletada see ettepanek nimeliselt.

Rkl. Vainult on ettepanek, otsustada põhimõttelikult, kas anda häältelugemine juhatuse hooleks või valida selleks komisjon.

O. Pukk (põl): Ma teen ettepaneku, häältelugemiseks valida komisjon järgmises koosseisus: rkl-d Veiler, H. Martinson ja Raudkepp.

(A. Veiler, töer: Ega nüüd igamees ennast üles seada ei lase.) Teie võite pärast kõnetooli tulla ja seletada oma seisukoha. Härra Veiler on rahalugemisega ja teiste sääraste asjadega juba harjunud, ma arvan, et ta ka häältelugemisega hästi hakkama saab. Kristlikust rühmast panin ette härra Raudkepi, kes kristlikku vaimu koosseisule juurde annab.

K. Tonkman (põl): Teen ettepaneku, häältelugejaks valida rkl-d Tõllassepp, Leesment, Vessart ja Raudkepp.

Oma ettepanekut põhjendan sellega, et ma häältelugemist ei sooviks jätta juhatuse hooleks, vaid pean paremaks, kui selleks iseseisev komisjon valitaks. Arvan omalt poolt, et nimeetatud Riigikogu liikmed võiksid selle kohustuse endile võtta, ja loodan, et nad selle kohustuse ka vastu võtavad, et ometi edasi saada.

J. Holberg (põl): (V. Maaker, as: Oi, välgumihkel tuli!) Teen ettepaneku, häältelugemise komisjoni valida Villem Maaker ja Theodor Pool.

Ja mispärast? (Vahelhüüe: Suured sõbrad!) Vaadake, Maaker on olnud riigiametnikuks ja siis ringkonnavalitsejaks, ja härra Pool oli põllutööstriiks, tema väga energiliselt hoiab koalitsiooni tugesid ja on väga palju väikesi asju õppinud lugema, ning tal on niipalju kogemusi, sest tema on kõigi ülevõtmiste juures lugenud j.n.e., nii et kui tema valitaks, siis oleksid tõepoolest kõik need asjad väga korras.

L. Raudkepp (krst): Siin seati üles minu kandidatuur sedelitelugejate hulka. Mina seletan siitkohalt, et mina oma nime ei lase ühendada niisuguse jandiga ja võtan maha oma kandidatuuri.

V. Vessart (põl): Härra Tonkman tegi ettepaneku, mind häältelugejaks valida. Mina pean sellest aust loobuma ja teen ettepaneku, häältelugejaks valida Veiler, Joonas ja Pukk.

G. Ottas (põl): (Pahemalt poolt: Peluskiseemnest!) Mina arvan, et see on ilmaaegne ajaviide, kui meie ei usalda juhatust ja soovime, et see komisjon väga suur oleks. Mina arvan, et Riigikogu liikmetel endi vahel peaks usaldus olema, ja seepärast teen ettepaneku, ainult üks Riigikogu liige — Lorenz — häältelugejaks valida.

Põhjendan seda puht maamehe seisukohalt, nimelt et härra Lorenz Riigikogus käies väljanägemise poolest maameest kujutab, ja sellepärast panen ette, härra Lorenz häältelugejaks valida.

A. Johanson (põl): Teen ettepaneku, valida häältelugejaks rkl. Homin. Tema kui Vene mees on vähe Riigikogu tegevusest osa võtnud, ja temast võib ka arvata, et ta on selles asjas kõige erapooletum.

K. Tamm (põl): Ma arvan, kõige parem oleks, kui meie väljaspoolt päris erapooletuid

häätelugejaiks valiksime. Mujal on häätelugejaiks sekretariaat. Meil oleks kõige kohasem valida häätelugejaks Riigikogu kantselei. Riigikogu kantselei on kohusetruult töötanud ja usalduse teeninud. (K. Kornel, rhv: Teie tahate täna kantseleilt hinge võtta.) Neil põhjustel teen ettepaneku, anda häätelugemine Riigikogu kantselei hoolde.

(Vahelhüüe keskelt: Härra Tamm, kas Teie, vana mees halli peaga, selle jandi ka kaasa teete?)

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Leesment ja rkl. Töllassepp teatavad, et nad ei kandideeri häätelugejaiks. Seega langeb ära rkl. Tonkman'i ettepanek.

V. Maaker (as), kohalt: Et härra Holberg minu üles seadis, siis palun ka minu maha võtta.

A. Veiler (töer), kohalt: Härra Pukiga ma küll ühte komisjoni ei lähe, palun minu nimekirjast maha võtta.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Lorenz teatab, et ta astub tagasi, seega langeb ära rkl. Ottas'e ettepanek. Rkl. Homin teatab, et ta võtab maha oma kandidatuuri, seega langeb ära rkl. A. Johanson'i ettepanek. (Vahelhüüe keskelt: Kazjonnoe djelo!)

Rkl. Tamm ettepanekut, anda häätelugemine Riigikogu kantselei hoolde, on tehniliselt võimata täita, selle hääletamine jääb ära.

Rkl. Tonkman'i ja rkl. Tamme ettepanekute kohta esitati nõudmised, kinniselt hääletada. Rkl. Tonkman'i ettepanek langes ära, rkl. Tamme ettepanek on hääletamiselt kõrvaldatud, seega ei tule arvesse kinnise hääletamise nõudmised.

Panen hääletamisele ettepaneku, kutsuda häätelugejaiks Riigikogu juhatusse liikmed. Rkl. Voiman'ilt on esitatud nõudmine, hääletada see ettepanek nimeliselt. Rkl. Voiman loobub nimelise hääletamise nõudmisest. (J. Hünerson, põl: Härra Klesment loobutas seal! — A. Jürman, põl: Nõuame nimelist hääletamist.) Rkl. Jürman nõuab nimelist hääletamist. (A. Veiler, töer: Las see narrus läheb ajalukku.) (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 68 Riigikogu liiget. Palun kätt tõsta neid, kes toetavad nimelise hääletamise nõudmist. (Hääletatakse.) Konstaterin, et kaugelt üle kolmandiku koosolevaist Riigikogu liikmetest toetab nõudmist, — seega on otsustatud hääletada nimeliselt. Palun Riigikogu liikmeid, kes Riigikogu juhatusse liikmete häätelugejaiks kutsumise poolt, vastata

oma nime hüüdmisel „poolt“, kes vastu — „vastu“.

Adamson, Mart — poolt; Anderkopp, Ado — poolt; Arras, Konrad — vastu; Ast, Karl — puudub; Baars, Kaarel — puudub; Baranin, Peeter — puudub; Eilman, Bernhard — poolt; Einbund, Karl — poolt; Elisson, Hendrik — poolt; Freiberg, Karl — poolt; Fuks, Johannes — poolt; Grigorjev, Vassili — poolt; Gustavson, Oskar — puudub; Hasselblatt, Verner — puudub; Hellman, Mihkel — poolt; Holberg, Johan — puudub; Hünerson, Jaan — vastu; Homin, Jakob — poolt; Johanson, Ado — vastu; Johanson, Leopold — poolt; Joonas, Erich — poolt; Juhkam, Mihkel — puudub; Järve, Peeter — vastu; Jõeäär, Aleksander — puudub; Jürman, August — poolt; Kaal Karl — poolt; Kalbus, Tõnis — poolt; Kask, Oskar — puudub; Kerem, August — puudub; Kink, Eduard — puudub; Klesment, Johannes — poolt; Kornel, Karl — poolt; Kornell, Aleksander — puudub; Korjus, Voldemar — poolt; Krents, Mihkel — poolt; Kurtschinsky, Mihail — puudub; Kärner, Aleksander — puudub; Köster, Oskar — poolt; Laarman, Mats — puudub; Laidoner, Johan — puudub; Lattik, Jaan — puudub; Laur, August — puudub; Lehtman, Johannes — poolt; Liigand, Oskar — poolt; Leesment, Hans — poolt; Loovalu, Jakob — puudub; Lorenz, Gustav — poolt; Maaker, Villem — poolt; Martinson, Märt — vastu; Martinson, Hans — poolt; Martina, Mihkel — puudub; Maurer, Theodor — poolt; Mälberg, Jaan — puudub; Mõttus, Alfred — puudub; Mürk, Johannes — vastu; Oinas, Aleksander — poolt; Ottas, Georg — vastu; Penno, Rudolf — poolt; Pesur, Eduard — puudub; Piiskar, Jaan — poolt; Pool, Theodor — poolt; Pukk, Otto — vastu; Päts, Konstantin — puudub; Pöhl, Hans — poolt; Raudkepp, Leopold — poolt; Rebane, Hans — puudub; Rei, August — poolt; Rosenberg, Ernst — puudub; Saar, Jakob — poolt; Schilling, Carl — poolt; Schulbach, Arnold — poolt; Schütz, Peeter — poolt; Sepp, Johan — puudub; Sikkar, Johannes — poolt; Soonberg, Karl-Johannes — poolt; Soots, Jaan — puudub; Sprenk, August — poolt; Sulg, Edgar — puudub; Sternfeldt, Aleksander — poolt; Tallmeister, Theodor — poolt; Tamm, Karl — vastu; Tammann, August — poolt; Teetsov, Jaan — puudub; Teemant, Jaan — puudub; Tief, Otto — puudub; Tikks, Jaan — poolt; Tonkman, Kustas — poolt; Toomel, Aleksander-Rudolf — puudub; Tupits, Artur — erapooletu; Tõnisson, Jaan — puudub; Töllassepp, August — poolt; Ussi, August — poolt; Vain, Jaan — poolt; Veiler, Aleksander — poolt; Veiss, Konstantin — poolt; Vessart, Villem —

poolt; Voiman, Jüri — poolt; Vomm, August — poolt; Vreeman, Richard — puudub; Zimmermann, Johannes — poolt. Poolt on 55 häält, vastu 9 häält, erapooletuid 1. (M. Martinson, põl: Kõik ei ole hääletanud, kindral Soots'ilt ei ole küsitud.) Mina olen rkl. Soots'ilt küsinud, kuid ei ole vastust saanud. (A. Veiler, tõe: Ega siin kapralit ei ole, kes „kindral Soots“ ütleb, siin öeldakse „rkl. Soots“.) Ettepanek on vastu võetud, seega on otsustatud kutsuda häältelugejais juhatause liikmed, ning langevad ära teised ettepanekud häältelugejate kohta.

Kinnisele hääletamisele tuleb rkl. Tonkman'i ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Poolt on 20 häält, vastu 48 häält, erapooletuid 2, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb ettepanekute põhimõttelik osa, kas määrata vaheaeg või mitte. (Hääletatakse.) Vaheaja määramise poolt põhimõttelikult on 15 häält, vastu 46 häält, seega on ettepanek eitavalt otsustatud. Tarvidus teisi ettepanekuid hääletada langeb selle tõttu ära. (B. Eilman, stp: Küll on halvad strateegid.)

5. Talumajandusnõuande korraldamise seadus — I lugemisel.

Maakomisjoni aruandja **A. Schulbach**.
M. Martinson (põl):
 Lugupeetud Riigikogu liikmed! Juba korra kohta sõna võttes oli mul võimalus mitmel korral teie tähelepanu juhtida asjaolule, et talumajandusnõuande korraldamise seadus praegusel kujul vastuvõetav ei ole ega olla ei saa. Eriti ei tohiks see vastuvõetav olla meie Riigikogu liikmeile juristidele. On ju andeksantav, kui teised Riigikogu liikmed, kes juristid ei ole, säärast seaduseelnõu pooldavad, aga juristidele see küll vastuvõetav ei tohiks olla. Eelmisel korral, kui nimetatud seaduseelnõu Riigikogu päevakorras oli, võtsid sõna rkl. Hasselblatt ja põllumeeste rühmast härra Päts. Mõlemad on tuntud parimate juristidena, ja mõlemad võtsid käesoleva seaduseelnõu õige terava arvustuse alla. Meie lootsime, et koalitsiooni erakonda kuuluvad juristid neile väidetele, mis härrad Päts ja Hasselblatt siit kõnetoolilt esile tõid, oleksid reageerinud, oleksid näidanud, et see seaduseelnõu mõeldav ega vastuvõetav olla ei saa sel kujul, nagu see tulnud komisjonist.

(Sekretäri kohale asub abisekretär **O. Liigand**.)

(Seda aga siimaani sündinud ei ole. Oleks loomulik, kui meile, põllumeeste rühma kuulu-

vatele Riigikogu liikmetele, selgeks tehakse säärane juriidiline isik, nagu seda olla tahab käesoleva seaduseelnõu järgi talumajandusnõuande korraldus, siis võibolla kirjutaksime meie sellele ka alla. (J. Piiskar, stp: Kas ei saaks üks klaas musta kohvi, siis läheks kiiremini. — A. Jürman, põl: Tasasema häälega, ei maksa nii kõvasti. — J. Piiskar, stp: Niikuinii keegi ei kuula.) Et seda seni sündinud ei ole, siis on vististi seda raske teha, ja usutav on, et ka koalitsiooni kuuluvatel juristidel on seda raske teha. Siis peame igatahes siin pikemalt rääkima ja sõna võtma. Ei saa ju ometi ette kujutada, et meie seisukohad võtame selle järele, kui koonduse rühma tuntuim juriidiliste küsimuste käsitleja, härra Laur, oma seisukoha võtnud. Mina usun, meile, põllumeestele, kui ka teistesse erakondadesse kuuluvatele juristidele Lauri seisukohad mõõduandvad olla ei saaks ega tohiks.

Ma pean ka mõnele küsimusele või mõtteavaldusele, mis eelmise koosoleku ajal siin esile toodi praeguse kui ka eelmise seisukorra kohta meie agronoomilise abiande suhtes tähelepanu juhtima, neid osalt tagasi tõrjudes kui ka käsitledes vahest neid nähtusi, mis juba esile tulnud selle uue niinimetatud agronoomilise büroo tegelaste juures. Kui ma hästi mäletan, siis heideti vististi härra Lauri poolt ette, nagu oleksid endised põllumeeste keskselti instruktorid ja teised agronoomilised nõuandjad oma otsekohe ülesande kõrval politikasse kaldunud ja politikat teinud. Kindlaid fakte ei ole ette toodud, kuigi neid süüdistusi juba aastaid korrutatud ja igal võimalikul ja võimatul juhul püütud üles soendada, kuid siiski ei ole need väärilist tähelepanu leidnud. Kui nad seda oleksid, siis oleksid kindlasti ka põllumehed sellele kuidagi reageerinud, oleksid, kui see õigus, säärase nähtuse kindlasti hukka mõistnud, aga seda ei ole sündinud. Tähenab, alust sellel süüdistusel ei ole. Põhjendamata tuakse need süüdistused alatiselt ette ja põhjendamata saadakse vist korrutama neid süüdistusi ka praegusse koalitsiooni kuuluvate rühmade tegelaste poolt veel kaua tulevikuski. Selle üle ei tarvitse imestada, sest näeme, et just neisse erakondadesse kuuluvad agronoomilise büroo ametnikud on ise seda teinud, mis teistele ette heidetakse. Nad on kindlasti teinud politikat ajal, kui nad seisid veel asunikude liidu teenistuses. Mul on käepärast faktid, mille tõelikkuse kohta oli mul võimalus veel käesoleval nädalal, esmaspäeval, otsusele jõuda. Ma mõtlen siin praeguse Viljandi maavalitsuse põllumajanduse osakonna juhatajat härra Nikolai Vatter'it, kes oma poliitiliste vaadetega

kuulus koonduse erakonda, ja on selle esindajana valitud Viljandi maavalitsusse. Kui oli möödunud esmaspäeval Viljandi maavolikogu koosolek, kerkis küsimus, kas on maakonna summadest küllaliselt antud toetust niihästi asunikkude liidu instruktoritele kui ka põllumeeste keskseltsi instruktoritele. 1927. a. tegevuse aruandest selgus, et toetusesummad olid mõlemal asutusel võrdsed, et nad olid toetusesummasid saanud võrdselt, kuna aga töötagajärjed võrdsed ei olnud. Asunikkude liidu instruktorite töö tagajärjed olid ühesugusele toetusesummale vaatamata palju väiksemad põllumeeste keskseltsi tööjõudude poolt tehtud tööga võrreldes. Selgus veel asjaolu, nagu ei oleks asunikkude liit pidanud tarvilikul määral ja vastavalt sellele toetusesummale, mis maavalitsuse poolt talle antud, agronoomilisi nõuandjaid ametis. Selle kohta käivale küsimusele, mis meie poolt tõsteti, vastas härra Vatter, kes praegu ise põllumajanduse osakonda maavalitsuses juhib, et on olnud tarvilikud nõuandjad ametis, ja tööd on tehtud ka tarvilikul määral, kuigi see trükitud aruandest vahest ei paista, sest olevat veel temagi olnud ametis, tähendab asunikkude liidu teenistuses, siis, see on kuni 15. maini 1927. Härra Vatter ise tõendas seda oma suuga. (Vahelhüüe.) Ma nägin Teie erakonda kuuluvat maavolikogu liiget täna siin rõdul, ja Teie võite temalt järele kuulata. Mina tean aga, et Viljandi maavalitsuse valimised olid 1927. aasta märtsikuus, nimelt 20. ja 21. märtsil. Tähendab et härra Vatter kandideeris koonduserakonna nimekirjas, olles asunikkude liidu instruktor, saades maavalitsuse kassast palka ja saades palka ka riigikassast, sest meie teame, et asunikkude liit sai toetusi riigikassast. Ning olles üldse nimekirjas, käis kihutusekoosolekutel ja tegi poliitikat, muidugi oma erakonna heaks. Aga ta ei loobunud ka asunikkude liidu tegevusest pärast valimisi. 21. ja 30. aprillil peeti Viljandi maavolikogu esimesed koosolekud. 21. aprillil ei jõutud mingile kokkuleppele, ei saadud maavalitsust kujundada ja tuli volikogul teist korda kokku astuda. 30. aprillil, kui maavalitsus moodustati, tähendab 30. aprillil valiti nimetatud härra Nikolai Vatter Viljandi maavalitsuse liikmeks, millisest ajast ta maavalitsuse liikme palka hakkas saama. Ja loomulik, et ta poliitikat hakkas tegema, olles erakonna esindaja maavalitsuses. Ei saa ette kujutada, et säärasel korral inimene politikast vaba olla võiks ja vaba olla saaks. Meie näeme aga, et härra Vatter püsib kuni 15. maini asunikkude liidu teenistuses, võtab palka kui instruktor ja saab ka palka kui maavalitsuse liige.

Minu härrad, kui, härrad koonduslased, teie ridadesse kuuluvad isikud on niiviisi teot-

senud ja toiminud, siis peaksite teie küll esimesed olema, kes ei tohiks teistele etteheiteid tegema tulla. Ma usun aga, et minul ei ole küllalt kindlad andmed, võibolla, et eksin. Ka teised härrad, olles asunikkude liidu teenistuses põllumajanduse nõuandjatena, tegid poliitikat, need härrad on mõlemad praegu Riigikogus — üks ministrina, teine Riigikogu liikmena. Võibolla seletavad nad pärast, et minu arvamised ei vasta tõele, ja oleksin väga rõõmus seda kuuldes.

Kuid härra Loosalu, olles nõuandja Harjumaal, tegi poliitikat, kui Riigikogu valimised olid, mil ta ka nimekirjas seisis ja käis maal oma erakonna jaoks kihutusetööd tegemas. Kindlasti oli ta samal ajal asunikkude liidu teenistuses ja sai palka riigikassa summadest. Võibolla teie kohta ei ole see maksev. (Põllutööminister K. Soonberg: „Kaja“ kirjutab, ma õiendasin seal.) Võibolla, kui ma seda lugenud olen, siis olen unustanud.

Mis puutub sellesse, nagu oleks agronoomilise büroo nõuandja rahva poolt, eriti põllumeestepere poolt nii väga tervitatud ja kahel käel vastuvõetav, siis siamaani meie seda kahjuks veel näinud ei ole, kuigi seda järjekindlalt meile püütakse selgeks teha. Kuuldused maal räägivad üpris teist keelt, ja õieti ei ole nende tegevusest avalikult väga palju silma paistnud. Võibolla et nende töö on niivõrd kantseleiga piiratud ja niipalju ülesandeid neile büroo poolt pandud, et nad oma otsekoheste ülesannete juurde tõsiselt asuda ei ole saanud. Näib ka väga tõenäolik olema, sest kui meie hakkame vaatama neid vormulaare ja igasuguseid teadaandeid, mis büroo neile annab, siis peame kindlale veendumusele tulema, et see tõesti nende tööjõu nõuab, ja nad seda tööd, mis õieti põllupidajad neilt vajavad, teha ei saa. Seepärast on ka põllupidajate poolt õieti see büroo oma nimetuse saanud, sest ta senine tegevus on selle nimega täiesti õigustatud. Seda asutust on hakatud kutsuma bürookraatlikuks asutuseks, ja kui teie lähemalt tahate selles veenduda, siis on seda otsekohe võimalus teha. Mul on siin üks blankett käepärast, mille maa- ja jaoskonna agronoomid oma igakuuse tegevuse kohta peavad täitma. Selles blanketis peab märgitud olema, mis tehtud ühe või teise tunni jooksul kursusel. Selles tabelis on — ma ei tea mitu sada, lugenud ma neid ei ole — nii mõnigi sada lahtrit, mis seal täita tuleb. Siis peavad nad veel erilise blanketi täitma iga päeva kohta, kus nad üles andma peavad, palju kilomeetreid nad sõitnud raudteega, palju laevaga, omnibusega, hobusega, jalgrattaga j.n.e., ja muidugi ka üldkokkuvõte. (Vahelhüüe keskelt.) Kahjuks ei ole seda ette nähtud, aga loodame, et see ka varsti

tuleb, sest tahetakse ju tähendatud nõuande kõigile kättesaadavaks teha. Meie maanteed on halvad, ja ega paha poleks, kui meie põllumajanduse nõuandjad saaksid ka õhulaevadega liikuda. Siin on veel neid küsimusi õieti küll ja küll. Juba tallu minnes peab nõuandja seal kohe küsima talumehelt tema nime ja aadressi. Arusaadav, kui ta tallu läks, et ta aadressi järgi läks, ja et ta seda uuesti peab küsima, see on natuke naljakas. Aga ka koosolekutel on samasugune asi. Ega maa- ega jaoskonna agronoom korralikult ei saa ühtki kursust ega koosolekut pidada, vaid ta peab eeskätt kõik kursused läbi käima, peab nõudma neilt lubadusi, et nad kindlasti kursusel järjekindlalt käiksid, ja kui kursulaste arv alla 12 langeb, siis vist seal ainuke õige eeldus olewat, et ta pidavat kursuse lõpetama. See nõue on ka üles seatud. Aga ei saa ju keegi põllumees ega põllutööline ametlikku lubadust anda, et ta järjekindlalt saaks 3 või 7, või kui pikk see aeg määratakse, päeva kursustel käia. Ikka tuleb juhtumisi ette, et mõni peab ära jääma, juhtub kodus õnnetus, jääb ise haigeks. Praegu, kus gripitaud levinud, ei ole keegi kindlustatud, et tema, tundes end täna tervena, homme haigeks ei jää. Sellejuures oleks raske kursustel neid töötusi anda. Peale selle peavad kursused veel kursuse pidajale mitmesuguseid teateid andma, milliste teadete kogumiseks õieti suurem osa agronoomi ajast kulub, ja nii korralikke loenguid talumajanduse alal õieti pidada ei saagi. Ja veel rohkem, jaoskondade ja maa-agronoomid peavad veel silmas pidama kõigi oma piirkonnas olevate seltside ja ühisuste tegevust. Missuguseid koosolekuid seal põllumeesteseltsid pidanud, siis, missuguste seltside erakorralised koosolekud olnud, palju osavõtjaid olnud j.n.e., nii läheb see samasuguses suunas edasi, ja nii ei näi lõppu olema agronoomi kantseleitööl, rääkimata muidugi ta otsekohestest ülesannetest. Arusaadav, et inimesed säärase isikute arvamine vastu külmaks jäävad, kes kantseleitöoga üle koormatud ja eeskätt alati oma kantseleiasju mitte üksi oma kantseleis, vaid ka kursustel käies ja kursustel olles korda peavad seadma, enne kui põllumehe õpetama ja neile nõu andma saavad hakata. Selle tagajärjel ongi nähtus ilmsiks tulnud, nagu kuuleme Saaremaalt, et jaoskonna agronoom olevat sõitnud kord autol ühele koosolekule, teine kord hobusega vist Pöidesse, aga rahvast ei ole olnud. On vaid olnud kaks inimest, ei tea, kas teine neist oli vallakasak, ning nende oma küüdimees, nii et agronoom ise oli kolmas. (Vahelhüüe: Siis sai põhjalikult tööd teha.) Ma usun ka, et see väga põhjalik oli, aga et sõit ka väga põhjalik ja kallis oli, sellejuures

keegi ei kahtle. Et meie säärast kallist lõbu põllumajandusliku nõuande juures endile võiksimine lubada, paistab meile praegu ülejõukäiv olema meie riigikassa seisukorra juures. Meie tunneme siin praegu väga sellele valitsusele kaasa, kes ütleb, et näpud on põhjas, kassa on tühi, meie ei saa enam seemnevilja muretsemiseks raha anda. Kui raha jälle tuleb, siis alles saame lisa anda. Kui meie nii kergel käel summasid kulutame siia ja sinna, ega siis hädalikke küsimusi lahendada ei saa. Sääraseid nähtusi võiks veel teisi ette tuua. Mina olen kuulnud, et näiteks Viljandimaal ühe valla põllupidajad olevat otsuseks teinud maa-agronoomi oma valla piiridesse mitte lasta. Mina ei tea, kas see täpselt tõele vastab, aga tõsi on see, et ühel põllupidajate koosolekul säärane küsimus kõne all on olnud ja väga tõsiselt kõne all olnud. Mina olen lühidates sõnades näiteid toonud, kuidas büroo agronoomid töötavad, ja et nad, olles ka veel asunikude liidu teenistuses, kindlasti ka poliitikasse segatud olnud, kuna aga keskseltsi tööjõudude kohta sääraseid argumente faktidega tõendatud ei ole.

Mis puutub põllumeeste keskseltsi töösse ja tegevusse, et see küllalt viljakas ei ole olnud, ja sellepärast meil tingimata ja paratamata oleks uue, niioelda, korralduse või organisatsiooni ellukutsumine, siis ka see väide põhja ei pea. Ja seepärast lubage, härrad, et ma teile väga lühidalt ette kannan Eesti põllumeeste keskseltsi lõuna ja põhja osakondade tööjõudude 1928. a. tegevuse aruande. Ja kui teie tähelepanelikult selle ära kuulata, siis kindlasti olete teie minuga päriselt ühel nõul. (A. Tõllassepp, rhv: Kas see õige pikk on ka?) Mina ei ole lehekülgi lugenud, aga 40—50. Nii et teie kindlasti põllumeeste rühma liikmete seisukohti pooldama saate, et talumajandusnõuande korraldamise seadus täiesti ülearune on, ja praegune seisukord, niivõrt kui see puutub Eesti põllumeeste keskseltsi tegevusse, täiesti põllupidajaid rahuldab ja ka teid, härrad Riigikogu liikmed, väga hästi rahuldada võib. (J. Fuks, as: Pärnus istuvad ühes toas kaks Martinson'i, üks agronoom Martinson, teine inspektor Martinson!) Kumb kummalt nõu küsib? Mina ei tea, aga teine neist on kõrgema haridusega, ja see kõrgema haridusega olevat õige täbaras seisukorras olnud, ei ole kuidagi saanud Pärnemaal koosolekuid korraldada, vaid küsinud vähema haridusega Martinson'ilt alati nõu, ja ikka palunud, et kui teie kuskil mingi kursuse korraldate, siis võtke mind ka kaasa. Vaadake, kui asi igalpool niisugune, siis igatahes on see jällegi natuke kurb nähtus. Ma peaksin siin alla kriipsutama seda, mida

meie kõige vanem instruktor, ühtlasi ka esimene Eestis, härra Johanson, siin Riigikogu kõnetoolil... (L. Johanson, stp: Vabandage, Laas oli vist esimene.) Võibolla, igatahes ühed esimesed nad olid. Aga härra Johanson ütles, vaadake, mina üksi suutsin agronoomilise nõuande korralduse, niieelda, ellu viia 25 aasta eest ja suutsin selle asja rahvalikuks teha. Aga vaadake, nüüd tulevad kõrgema haridusega agronoomid, nad on ametis ja neil on vaja kroonu kaitset selle kuri-kulsa keskseltsi vastu, aga need agronoomid ise, olles kõrgema haridusega, peavad vähema haridusega keskseltsi nõuandjalt nõu küsima. (L. Johanson, stp: Kas Teie arvate, et meil praegu kroonu on?) See talumajandusnõuande korraldamise seadus laseb kindlasti oletada, et meil kroonu on. Vaadake, ma ei taha teie kallist aega, lugupeetud Riigikogu liikmed, raisata, (J. Piiskar, stp: Palume, palume!) ja seepärast tulen otsekohe selle ülesande juurde, mis mul kavatsusel oli kõnetooli tulles. (Vahelhüüe.) Vaadake, kui sissejuhatus hea, siis võib kõne nõrgem olla, ja lõpu püüame jälle hästi teha.

1928. aastal oli Lõuna-Eestis 6 maakonnas põllumajanduse arendamise ja edendamise alal keskseltsi lõunaosakonna teenistuses ja kasutada allpooltähendatud töäjõud. Agronoomilist abiandmise tööd juhtis igas maakonnas keskseltsi poolt väljatöötatud juhtnööride järgi põllumajanduse inspektor, kelle otsekoheesse käsutusse kuulusid... (A. Veiler'i, tüer vahelhüüe.) Ega ma ei ole „tshinovnikute“ ajal teeninud, sellepärast ei tunne ma neid kombeid. Härra Veiler tunneb seda korda vahest paremini. Kui Teie siia kõnetooli tulete, siis seisate muidugi „ruki po shvam“. (Vahelhüüe.) Teie võiksite ta juurde sõita ja järele küsida. (Vahelhüüe keskel.) Kas mina olen tema testamendihoidja, et pean teadma.

...põllumajanduse erialadel maakondadesse ametissekutsutud teised töäjõud. Töäjõude oli ametis nii suurel hulgal, kuivõrt riigi, omavalitsuse, seltskondlike ja ühistegeliste asutuste toetused ning keskseltsi muud sissetulekud neid võimaldasid ametisse kutsuda.

Ma algaksin põllumajanduse inspektoritest ja nende ülesannetest. Põllumajanduse inspektorite ülesandeks on põllumajanduslike kursuste, loengute ja kõnekoosolekute korraldamine, neil kursustel õpetuse andmine ja tegelikkude tööde juhtimine, kõnekoosolekutel põllumajanduslike päevaküsimuste üle kõnedega esinemine. Viimastel aastatel on põllumajanduse inspektorite ülesandeks olnud, iseäranis rõhku panna põllupidajatele ja algkooliõpilastele põllumajanduslike kursuste

ja võistluste korraldamise peale, mis ühes kui teises maakonnas võimaluse järgi teostatud; maakonnas teiste agronoomilise abiandmise alal töötavate töäjõudude töölejuhatamine ning neile töö otsimine keskasutusest saadavate juhtnööride järgi, maakonna harjutusetoimikonna asjaajamine, põllutöökooli õpilastele ja teistele harjutajatele harjutusekohtade kuulamine ja nende kohtade kohapeal järeleivaatamine, põllumajanduslike küsimuste abitarvitajatele nende asukohal ja majapidamistes kohapeal nõu ja juhatuse andmine isiklikult või teiste töäjõudude kaudu, majapidamise organiseerimine, külvikordade ja põllumajanduslike hoonete ehitusekavade valmistamine, väetise võrdlusekatsete ja võistluste korraldamine katsetetegijatele kohapeal abiks olles; maakonnas toimepandavate põllumajanduslike üldnäituste kui ka erinäituste tööde ja väljapanekute korraldamine; põllupidajatele õppereiside korraldamine ning õppereislastele paremate vaatamisvääriuste majapidamiste kättejuhatamine ning kohapeal seletuste andmine; tõuseltsidele ja üksikutele majapidamistele tõumaterjali ja seemnevilja muretsemine ja kättejuhatamine, põllumajandusliku raamatupidamise talitusele usaldusemeeste leidmine ning viimaste majapidamistes inventuuri tegemine ja arvepidamise sisseseadmine; maaparandusetööde tähtsuse selgitamine, põllupidajate maaparandusetööde ettevõtmisele virgutamine ja kordaseatud maaparandusetööde järeleivaatamine; seemnemüügi-kohtade kontrollimine sellekohase seemnemüügiseaduse alusel; omavalitsuse ja seltskondlike asutuste komisjonide tööd asjatundjana osavõtmine; põllumajandusliku ühistegevuse õhutamine; ühisustele ja seltsidele põhikirjade nõutamine ning nende tegevuses nõu ja juhatuse andmine.

Ärge kartke, härra aruandja, et ma väsin. Ma jõuan ka veel Teie kõne ära kuulata. (J. Piiskar, stp: Ma vaatan, millal Teie kokku langete.) Seda ei ole karta, ma võin veel mitu tundi kõnelda, täna kella kaheteistkümnene vähemalt. (J. Piiskar, stp: Teie kaht tundi enam vastu ei pea.) Vaadake järele, palju nüüd kell näitab. (Vahelhüüe keskel: Kas mitte vaheaeg teha?) Miks? Ei ole vaja! (Vahelhüüe keskel: Siis kuulame edasi.)

...põllumajandusliku kirjanduse ja põllumajanduslike ajakirjade laialilaotamine ja neis ajakirjades põllumajanduslike küsimuste üle kirjatööde avaldamine, üldse kõikides põllumajanduse harudes juhatuse andmine abitarvitajaile, kas isiklikult või maakonnas töötavate ja väljaspoolt kutsutud erijõudude kaudu.

Igal aastal enne sügisest ja kevadist tööhooaega peetakse järjekindlad põllumajanduse inspektorite koosolekud, kus päevaküsimused ning eeltuleva aja töökavad läbi arutatakse, ühtlustatakse ja kindlaks määratakse. Tarvide järgi peetakse päevaküsimuste selgitamiseks veel erakorralisi põllumajanduse inspektorite koosolekuid. Peale inspektorite koosolekute peetakse põllumajanduse nõuandjate koondused. Nende koonduste ülesandeks on põllumajanduse nõuandjaid kui ka nõuandjate kohtadele kandideerijaid Eesti põllumajanduse ülesannetega, järjekorraliste päevaküsimustega, põllumajandusse puutuvate seadustega ja määrustega ning silmapilgu raskustega tutvustada, et töäjõud oma ametialal tarvilikke ja otstarbekohaseid abinõusid käsitada võiksid. Töäjõududel nõutakse, et nad peale teoreetilise hariduse oma erialal tegelevates töödes vilunud oleksid. Sellepärast kohustatakse töäjõude erikursustest ja tegelevates tööstest ühel kui teisel erialal osa võtma ja neid töid läbi tegema. Lõuna-Eesti maakondades töötasid põllumajanduse inspektoritena allpooltähendatud isikud, kelle tegevus... (J. Piiskar, stp: Niisama loid, kui Teie kõnegi.) peale ülaltoodud üldiste ülesannete üldjoontes tähendatud. Need olid nüüd peajoonetes inspektorite ülesanded.

Nüüd lubatagu, et ma ka ette kannaksin üksikasjalikult iga inspektori töö ja tegevuse.

Tartumaal töötas Mihkel Harjaks. Ta on Polli põllutöökooli lõpetanud 1921. aastal. (V. Maaker, as: Kuulge, mis Teie keelel viga, et Teie nii pikkamööda räägite?) Muidugi, kui Teie tulete, räägite kiiremini. (V. Maaker, as: Olete inimesed magama uinutanud, näete, Vessart magab juba.) On peale selle Vahi kontrollassistendite kursused lõpetanud 1922. aastal. Keskseksi teenistuses 1. septembrist 1921. Praktiseerinud tegelikus põllutöös Pärnumaal Prints'i Pariselja harjutusetalus. Aruandeaastal korraldatud ja peetud Tartu maakonna maavalitsuse ja eriseksi töäjõudude kaasabil 93 põllumajanduse kursust ja loengut, mis kogusummas 471 päeva kestsid. Kursustel oli ettelugemisi 1211 tundi ja tegelikke töid 2050 tundi, kursuste ja loengute üldarvust oli tegelikke kursusi majapidamise ja naiskäsitöö alal ühes aiatööõpetusega — 23, seakasvatuse alal — 8, karjakasvatuse alal — 2, ühiseid karja- ja seakasvatuse alal — 7 ning juurvilja harimise alal — 1. Kokku tegelikke kursusi 41. (V. Maaker, as: Pange üks juurde, saate 42.) Väetusekatseid korraldati ühes maakonna ja asumikkude, riigirentnikkude, või kuidas see pikk nimi lugeda tuleb, mina üksikute eestähtede järgi küll ei oska seda, noh,

põllumajanduse liiduga 64 majapidamises 100. Asutatud mitmed perenaisteseltsid ja põllumajanduslikud ühingud; on peetud ülemaalsed põllumeeste ja seakasvatajate päevad ning üleriiklik perenaisteseltside päev perenaiste keskseltsi asutamiseks.

Isiklikult M. Harjaks pidas ettelugemisi 25 põllumajanduslikul kursusel 62 päeval 169 tundi ja juhtis tegelikke töid 72 tundi. Korraldas 21 majapidamises 27 väetusekatset, 8 kohas noorte hobuste näitusi ja võttis osa nende näituste auhindamise komisjonidest komisjoni liikmena; käis 12 raamatupidamise talituse usaldusemehe majapidamises inventuuri tegemas ja arvepidamist sisse seadmas; 20 majapidamises juurviljakasvatuse võistlusi auhindamas; 26 majapidamises põllumajanduslikkudes ehitustes ja majapidamise korraldamises nõu ja juhutatud andmas; 20 põllumajanduslikus ühistegelises asutuses arvepidamist korraldamas; töötas Tartu põllumajandusliku näituse korraldamise alal, käies kohapeal väljapanekuid valimas ja väljapanekuid korraldamas; võttis osa 2 põllumajanduse inspektorite koosolekust, raamatupidamise talituse poolt Tartus toimepandud põllumajandusliku raamatupidamise kursusest, põllumajanduse nõuandjate täiendusekursusest, karjakontroll-assistentide täiendusekursusest ja 5-st suuremast seltside ja ühingute üldkoosolekust; töötas suguhobuste märkimise komisjonis kahes kohas, valmistas 43 majapidamisele põllumajanduslikkude ehituste kavad, andis väljasõitudest vabal ajal nii oma asukohas kui ka keskseltsi talituses põllupidajatele nõu suusõnaliselt kui ka kirjateel 250 korral põllumajanduslikkude küsimustes.

Valgamaa põllumajanduse inspektor Tuvi, Johannes, on Tartu ülikooli põllumajanduse teaduskonna vanema kursuse üliõpilane; keskseltsi teenistusse astus 20. septembril 1926, lahkus teenistusest 1. juulil 1928. a. Aruande II poolaastal oli Valgamaal agronoomilise abiandmise juhtijaks kohalik maavalitsuse maakonnaagronoom. (Töö-hoolekande- ja haridusminister L. Johanson'i vahelhüüe.) Oli küll, kui Teie soovite seda, härra minister, siis võin ma Teile kõik punktid ja komad öelda. (Töö-hoolekande- ja haridusminister L. Johanson'i vahelhüüe.) Suurepärase meelitus mulle härra ministrilt, aga ma ei tahaks seda veel vastu võtta enne, kui oma numbri olen lõpetanud. (Põllutööminister K. Soonberg: Kaua see aega võtab?) Noh, umbes 4—5 tundi, ma võin ka hommiku kella 12 rääkida.

1928. aastal on peetud Valgamaal maavalitsuse ja väljaspoolt kutsutud töäjõudude kaasabil 62 põllumajanduslikku kursust ja

loengut, mis kogusummas 300 päeva kestsid. Kursustel ja loengutel oli ettelugemisi 536 tundi ja tegelikke töid 1239 tundi. Neist kursustest oli tegelikke kursusi loengutega: majapidamise ja naistekäsitöö alal — 11, aiatöö alal — 12, linnukasvatuse alal — 1, karjakasvatuse alal — 4, sea- ja karjakasvatuse alal — 6, sea-, karja- ja linnukasvatuse alal — 3, sea- ja linnukasvatuse alal — 1, piimaasjanduse alal — 4. (E. Joonas, stp: Kus maakonnas see on?) Valgamaal. (E. Joonas, stp: Miks Teie just selle välja valisite?) Ma lugesin Tartumaa juba ette.

Sellega on kokku Valgamaal 42 tegelikku kursust peetud. (E. Joonas, stp: Kes need korraldas?) Põllumeeste keskselts. (E. Joonas, stp: See, kellelt need rahad ära võeti? Hirmsad inimesed, mis nad teevad! See on tõesti väär, et Teie selle est võitlertel!) Ülekohut on palju tehtud teie poolt. Nii oleme täna ühisel arvamisel. Ma loodan, et see ühine arvamine edasi kestab. (E. Joonas, stp: Kuni kella 9-ni!) Väga muutlik meel on teil, see on halb tundemärk sotsialistidest.

Vätusekatseid korraldatud Valgamaal 14 majapidamises 25, peitsimiskatseid... (E. Joonas, stp: Mis see on?) Seemnevilja peitsimiskatseid. Vaadake, Teie olete linnamees ja ei tea neist asjust midagi, seepärast on Teil raske aru saada. (E. Joonase, stp vahelhüüe.)

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Joonas, palun kõnelejat mitte segada.

M. Martinson (põl): Härra Joonas'el on õigus, talle meeldib lakeeritud mööbel ja ta ei saa seda oma südame pealt ütlemata jätta. ...peitsimiskatseid 2, aiaviljakasvatuse võistlusi 8 kooli juures 76 õpilasega, lüpsivõistlusi 5, põllumajanduslikkude hoonete ehitusekavu valmistatud 103, aiaplaane 12, asutatud 1 perenaisteselts, Valgamaa piimaühisuste keskselts ja üks karjakontrollühisus, peetud ülemaalsed perenaisteseltside ja piimaühisuste päevad, osa võetud nõuandjana 24 korral seltside ja ühisuste koosolekutest ja asjatundjana 20 omavalitsuse-asutuste komisjonist, magistraalkraavide töid üle vaadatud 4 korral, inventuuri tehtud ja arvepidamist korraldatud 9 raamatupidamise talituse usaldusemehe majapidamises, 18 harjutajale harjutusekohad välja valitud, eeskujulikkude talude kirjeldusi kokku seatud 4 talu kohta, korraldatud üks õppereis Pärnumaale 30 õppereislasega, osa võetud Helme põllumajandusenäituse korraldusetödest, üheksas ühistegelises asutuses arvepidamist kontrollitud ja korda seatud, põllumajan-

duslikkudes küsimustes nõu ja juhatust antud tööjõudude asukohast ja majapidamistest kohapeal 1.421 korral.

J. Tuvike isiklikult andis õpetust 54 tundi ja juhatas tegelikke töid 135 tundi 14 põllumajanduslikul kursusel, mis 52 päeva kestsid, andes alaliselt kursustel ja omas asukohas nõu ja juhatust põllumajanduslikkudes küsimustes, ning käis 36 korral majapidamistes ja ühis-tegelistes asutustes juhatust andmas, arvepidamist, vätusekatseid ja juurvilja kasvatamist ning harimist korraldamas. Võttis nõuandjana osa põllumajanduslikkude seltside ja ühisuste koosolekuist, Valgas toimepandud raamatupidamise kursusest, töötas Helme põllumajandusliku näituse ja Valgamaa põllupidajate õppereiside korraldamise alal. Valga põllumajanduse inspektorina võttis osa põllumajanduse inspektorite koosolekust.

Kui meie nüüd edasi läheme Võrumaale, siis näeme, et selleki maakonnas keskselti agronoomiliste tööjõudude töö samuti viljakas olnud. Võrumaal oli põllumajanduse inspektoriks Oskar Traat 15. juulist 1920. (J. Fuks, as: Suur politikategelane, kandideeris maavolikogusse.) Ma julgeksin härra Fuks'ile tähendada, et ta ei olnud kaugelki nii suur politikategija, kui Teie erakonda kuuluv Viljandi maavalitsuse liige Nikolai Vatter, kes olles asunikkuide liidu instruktor, kasutas Viljandi maavalitsuse ruume. Temale olid võimaldatud maavalitsuse poolt kui põllumajanduslikule nõuandjale ruumid, aga mis tegi härra Vatter? Tema seadis sinna nõuandebüroo kõrvale samasse ruumi ka Riigikogu kui ka maavalimiste ja pärast järgnevat vallavalimiste agitatsioonibüroo. Oli ise agronoomiks, nõuandjaks, aga ka erakonnale kihutusetöö korraldajaks, niiõelda kohalikuks staabiülemaks. Tähebänd, härra Traat, Venemaal Nadeshdino... (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kogumehed on selleks, et raha teha.) Selleks on veel rahamasinad olemas. (B. Eilman, stp: Härra Holberg, rääkige, kuidas vabrikut põlema süüdati?) Teie võiksite rääkida, kuidas Te raudteelasi üles kihutate streigile j.n.e. (L. Johanson, stp: Teie olete suurepärase streikija.) Aga ega ma teie erakonda ikka ei lähe! (L. Johanson, stp: Ükskõik, kus Teie olete! — V. Vessart, põl: Kui Te teisega kõnelete, võtke käed püksitaskust välja. — J. Fuks, as: Härra Vessart ütleb, et mõlemad käed tulevad tasku panna. — L. Johanson, stp: Kui mõlemad käed püksitaskus, olevat pahad kombel!)

Juhataja **R. Penno**: Palun kõnelejat mitte segada.

M. Martinson (põl): Oskar Traat on Venemaal Nadeshdino põllutöökooli lõpetanud ning mitu aastat piimaasjanduse ja karjakasvatuse alal Venemaal praktiseerinud ja teeninud. Nii näeme, et tal kindlasti suur praktika oma töö jaoks oli. Keskseksi teenistusse tuli härra Traat Saaremaalt, kus ta põllutöoministeeriumi vanemaks instruktoriks oli. Nii näeme, et eelmised valitsused tema tööd ja tööjõudu on hinnanud, võttes ta ka põllutöoministeeriumi teenistusse. Aruandeaastal on Võrumaal keskselti tööjõudude poolt ja eraseltide ning väljaspoolt kutsutud tööjõudude kaasabil peetud 77 põllumajanduslikku kursust ja loengut, mis kogusummas kestnud 323 päeva. (Vahelhüüe: Kursused?) Jah, 77 kursust. (Vahelhüüe: Ja mitu päeva?) Pärast edasi selgub ka, palju seal õppejõude oli, nii et seal see summa vastavalt välja teeb. Siin arvutuse viga vist küll ei ole. Ma seni ei ole jälginud, aga kui te kahtlete, et arvudes kuidagi eksitud, see on loomulik, et trükivigu juhtub, ja inimene on ekslik. Ma palun härra Tammann'it andmed üles märkida ja siis need ümber arvutada. Kui viga on, siis pärast õiendame. (B. Eilman, stp: Küll on laiali vajunud.) Kuidas, ma ju seisan püstitajal, ei ole veel sugugi lagunema hakanud. Võibolla mõni sotsialist läheb lodevaks ja võib ära laguneda, mitte aga mina. Kui teil ses suhtes suuri võimalusi on, on see igatahes väga halb. Ettelugemisi oli neil kursustel 652 tundi ja tegelikke töid 1189 tundi; kursuste üldarvust oli tegelikke kursusi: koduse majapidamise alal 14, aiatöö alal 5, karjakasvatuse alal 3, juurvilja harimise alal 2. Kokku seega 24 tegelikku kursust. Väetusekatseid korraldatud 37 tali-, suviviljaga, juurviljaga ja ristikehinaga ning näitlikke katseid 10 põllu-, juur- ja aiaviljaga 17 majapidamises; aiavilja kasvatamise ja harimise võistlusi 3 algkooli juures 75 õpilasega, lüpsivõistlusi 2 kontrollühisuse juures 12 osavõtjaga; õppereise 3 Võru ja naabermaakondadesse 77 osavõtjaga; valmistati üks elumaja, 6 karjalauda, 6 aia ja 2 külvikorra kava. Käidud 7 raamatupidamise talituse usaldusemehe majapidamises ja 24 ühistegelises asutuses arvepidamist korraldamas ja inventuuri tegemas; maaparandusetöid kontrollimas ja korraldamas 3 kohas; seltside ja ühisuste koosolekul oldud 33 korda päevaküsimusi selgitamas ja siis 589 majapidamises kohapeal juhatust andmas. Osa võetud rändavast seemneviljanäitusest 3 kohas ja näitusel väljapanekute ja seemnevilja küsimustes seletust antud. Töötatud ikaldusekomisjonides, kus 115 talu kahjud hinnatud, 9 korral mitmesugustes omavalitsuse hindamiskomisjonides, Võru põllumajanduse näituse kor-

raldavates ja auhindamise komisjonides näituse korraldajatena ja auhinnaõistajatena; esinetud asjatundjana kohtutes; asutatud üks kontrollühisus ja kaks perenaisteselti, suusõnal ja kirja teel sellekohastest kursustest ja näitustest vabal ajal põllumajanduslikkudes küsimustes juhatust antud 1814 korda. Isiklikult O. Traat pidas ettelugemisi 30 põllumajanduslikul kursusel ja loengul, mis kestsid 65 päeva, kokku 75 tundi, ja juhtis tegelikke töid 20 tundi, korraldas ja juhtis kaht põllupidajate õppereisi, käis 29 põllumajandusliku ühisuse ja seltsi koosolekul päevaküsimusi selgitamas, töötas omavalitsuse komisjonides asjatundjana ja kohtus eksperdina 24 päeva. Käis raamatupidamise talituse usaldusemeeste juures ja ühisuste inventuuri tegemas ja arvepidamist korraldamas, milleks kulus 12 päeva, väetusekatseid ja õpilaste võistlusekatseid korraldamas 16 päeval, majapidamistes kohapeal nõu andmas 86 päeval. Võttis osa 3 põllumajanduse inspektorite põllumajapidamise töökava kindlaksmääramise koosolekust, andis oma asukohas kursustest ja väljasõitudest vabal ajal põllupidajatele niisuguse suusõnal kui ka kirja teel juhatust 1500 korral. See oli kõik ainult Võrumaa kohta. Nüüd tuleb järjekorras Põltsamaa.

Põltsamaal töötas Haller, August. (A. Usai, stp: Tegi kihutusetööd kogupõlilumeeste kasuks.) Aga grammofoni ikka reele ei võtnud. Haller, August, on Väimela põllutöökooli lõpetanud 1922. a. ja Vahi kontrollassistendina kursuse samal aastal. 1921. a. suvel praktiseerinud Krootuse mõisas. 1. oktoobrist 1922 kuni 1. veebruarini 1925 teeninud Lõuna-Eestis kontrollassistendina ja 1. veebruarist 1925 kuni 6. märtsini 1927 karja kontrollinstruktorina. Keskseksi teenistuses 7. märtsist 1927. Keskseksi tööjõudude tegevus Põltsamaal väljendus peajaslikult nõuandmises oma asukohas ja väljasõitudel põllumajapidamistesse kohapeale. (A. Tammann, töer: Kas need instruktorid kõik nii halvasti loevad?) Mina ei ole eksamineerinud, aga võin öelda, et nad väga hästi loevad. Nad loevad peast paremini, kui teie agronoom härra Pool. Härra Pool, Teie peaksite peast paremini lugema, kui nemad loevad, aga nemad loevad paremini. Mina ei ole Teie raamatust lugemist kuulnud, aga olen küll kuulnud, kui Teie peast rahvale loete. Peab ütleva, et nemad loevad peast paremini kui Teie. (Th. Pool, töer: Millal Teie olete mind kuulnud?) Siit kõnetoolilt ja ka agronoomide koosolekutel, kui ma ei eksi.

Juhataja **R. Penno**: Ma palun isiklikudest asjadest hoiduda. Praegu on päevakorras talumajandusnõuande korraldamise seadus.

M. Martinson (põl): Keskseitsi töödude tegevus Petserimaal väljendus peajasjalikult nõuandmise oma asukohas ja väljasõitudel majapidamistesse kohapeale. Alaliselt töötas Petserimaal aruandeaastal peale põllumajanduse inspektori veel aiatööinstruktor M. Torrim 1. jaanuarist kuni 15. veebruarini. Põllutööministeerium keeldus Torrim'i palkamiseks toetust andmast, ja ka keskseltsil enesel summasid aiatööinstruktoriga üllapidamiseks kauemaks ajaks ei jätkunud.

Põllumajanduse inspektori algatusel peeti 16 põllumajanduslikku kursust. (Vahelhüüe keskelt: Härra minister, kas Teie oleksite nii õpetanud?) Ega ma kolledshi õpetajaks hakata ei taha. (E. Joonas, stp: Teie võiksite ikka korralikumalt lugeda. — Vahelhüüe pahemalt poolt: Algekooli haridusega.) Ei ole kahjuks. Ma läksin enne algkoolist ära kõrgemasse kooli. (Vahelhüüe keskelt: Inimesed püüavad ikka kõrgemale.) Kõrgemas koolis arvati mind väärt vastu võtta enne algkooli lõpetamist. (E. Joonas, stp: Meie anname Teile head nõu, lugege rutem.) Vallakoolist oli ta kõrgem. (J. Fuks, as: Kultuuritegelaseks sai.) Kas ma võin jätkata? (Töö- hoolkande- ja haridusminister L. Johanson: Mitte jätkata, vaid jätkata.) Põllumajanduse inspektori algatusel peeti Petserimaal 16 põllumajanduslikku kursust, neist 2 tegeliku majapidamise kursust. Kogusummas kestsid kursused 82 päeva, ettelugemisi oli kursustel 130 tundi, tegelikke töid 351 tundi.

Isiklikult pidas Haller ettelugemisi 12 kursusel 50 päeval 98 tundi. Osavõtmine kursustest aruandeaasta kursuste esimesel hooajal aasta algul oli elav, hulga elavam kui aasta lõpul. Kursustest loiu osavõtmise põhjuseks teisel poolaastal oli vihmane sügis, kus põllutööd hiljaks jäid, mille tõttu viljapeksmine jõuluni kestis, ning linaharimine detsembrikuul igalpool käsil oli. Väetusekatseid korraldati Petserimaal 40 majapidamises, arvuliselt 60. Peitsimiskatseid kahes majapidamises. Omavalitsuse ülesandel revideeris põllumajanduse inspektor kümne sugupullijaama tegevust ja käis alaliselt kohalikkude kontrollühisust elustamas. Petserimaa põllumajanduse näituse korraldamise tööd võttis põllumajanduse inspektor osa, käies väljapanekuid välja valimas ning oli näitusel mitme osakonna juhatajaks. Möödunud aastal korraldas põllumajanduse inspektor Petserimaa põllupidajatele esimese õppereisi Tartumaale, mis kestis 3 päeva. Põllumajanduse nõuandjate õhutusel on asutatud Petserimaal Rootovos Rootovo perenaisteselts. (Vahelhüüded.) Igatahes näete, et keskseltsi instruktorid ja agronoomid

selleks kaasa aidanud, nagu aruanded näitavad. Põllumeeste organiseerimine on tarvilik olnud, ja siin on midagi tehtud. Kuna Petserimaa ka eelmisel aastal eriti ikalduse all kannatas ja vähe loomatoitu sai, sellepärast vajati nõuandmist kariloomade ülalpidamises. Teiseks tuli Petserimaal külade kruntimise tagajärjel alatihti nõu ja juhatust anda majapidamiste organiseerimisel, külvikordade siseseadmisel ja väetisainete tarvitamisel.

Nüüd tuleks maakond teisel riigi piirilt, see on Pärnu maakond. Pärnumaal oli põllumajanduse inspektoriga esimesel poolaastal Leibur, Mihkel, teisel poolaastal — Martinson, Julius. M. Leibur oli erihariduse saanud Venemaal Pavlikovi piimatalituse ja karjakasvatuse koolis. Karjaravitsejana Venemaal teeninud, Soomes mitmes majapidamises praktiseerinud ja Joensuu linnas Soomes kontroll-assistentide kursuse lõpetanud, mille järele mitmed aastad kontrollassistendina ja inspektorina Venemaal teeninud. Keskseitsi teenistusse astus Leibur 1. jaanuaril 1923 loomakasvatuse instruktorina. Põllumajanduse inspektor M. Leibur oli Pärnus 1. oktoobrist 1923 kuni 1. juulini 1928. Enne keskseltsi teenistusse astumist teenis Leibur instruktorina Eesti maakarjakasvatajate seltsis. Keskseitsi teenistusest lahkus Leibur omal soovil ja asus tegevusse põllumajapidamises.

Martinson, Julius, on lõpetanud Eesti Aleksandri põllutöökooli 1918. a. Keskseitsi teenistuses on ta 15. oktoobrist 1921.

* Aruandeaastal on Pärnumaal toime pandud 136 põllumajanduslikku kursust ja loengut, peale selle tegelikude masinistide ja motoristide kursus loengutega ning 18 tegelikku kivide ja kändude lõhkumise kursust, mis keskseltsi lõunaosakonna kursuste aruandes puuduvad.

Vaheaeg kl. 5.10 min. — kl. 5.25 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

M. Martinson (põl) (jätkab kõnet): Aruandeaastal on Pärnumaal toime pandud 136 põllumajanduslikku kursust ja loengut, peale selle tegelikude masinistide ja motoristide kursus loengutega ning 18 tegelikku kivide ning kändude lõhkumise kursust, mis keskseltsi aruandes puudub. Loenguid peeti neil kursustel 1227 tundi ja juhatati tegelikke töid 2216 tundi. Katseid korraldati põlluvilja, aiavilja ja põlluheinaga 34 majapidamises kokku 58 katset. Möödunud aasta jaanuarikuul peeti piimaühisuste päev, kus otsustati asutada Pärnumaa piimaühisuste keskselts;

nõuandmist ja arvepidamist korraldavas käidi põllumajandusliikudes ühisustes 83 korda. Pärnumaal asutati 5 perenaisteseltsi, aiaviljakasvatuse võistlused korraldati 4 algkooli juures 65 õpilasega. Põllumajanduse inspektor täitis harjutusetoimkonna asjaajaja kohuseid ja teostas kartuliväljaveo kontrolli, nõuandjad töötasid mitmesugustes komisjonides ja kohtus asjatundjatena ning võtsid osa agronoomilise abiandmise korraldamise alal toimepandud koosolekutest. Põllumajanduse inspektor võttis osa 3-st põllumajanduse inspektorite koosolekust; kursustest ja väljasõitudest vabal ajal on põllumajandusliikudes küsimustes nõu antud 648 korral. Majapidamistes kohapeal on inventuuri tegemas, arvepidamist sisse seadmas ja veterinaär-arstlikku abi andmas käidud 185 talus. Põllumajanduse inspektor M. Leibur teotses peajasjalikult agronoomilise abiandmise korraldamise ja põllupidamiste ja ühisuste organiseerimise alal. Isiklikult käis M. Leibur kahel kursusel ettelugemisi pidamas, korraldas Pärnumaa piimaühisuste päeva, tegeliku hobuserautamise ja hobuste hindamise kursuse Pärnus, raamatupidamise talituse usaldusemeeste ja põllumajandusliku raamatupidamise kursuse, tegelikud aiatöökursused ja seakasvatuse päevad ning väetusekatsed.

Piimaühisuste päeval otsustati ellu kutsuda maakonna piimaühisuste keskselts. Inspektor Leibur võttis osa mitmetest seltskondlike ja ühistegelikkude asutuste üldkoosolekutest ja põllumajanduse inspektorite koosolekutest, harjutusetoimkonna asjaajajana kuulas ja käis järele vaatamas põllutöö harjutusekohti, teostas kartuliväljaveo ja seemneviljamüügi kontrolli, võttis osa Pärnu näituse korraldamistöödest näituse toimkonna liikmena, käis nõudmiste järgi majapidamistes kohapeal juhatust ja veterinaär-arstlikku abi andmas. Suusõnalisi nõuandmisi on registreeritud 213.

J. Martinson pidas ettelugemisi 148 tundi ja juhatas tegelikke töid 17 tundi 26 põllumajanduslikul kursusel ja koosolekul; võttis osa nõuandjana 20 seltskondlike ja ühistegelikkude asutuste üldkoosolekust, põllumajanduse inspektorite nõupidamisest, põllumajanduslikust raamatupidamise kursusest Viljandis, töötas omavalitsuseasutuste ülesandel kahel korral hindamiskomisjonides, ning pika-laenu panga ülesandel käis 43 talu kohapeal hindamas. Esines 1 korral kohtus eksperdina, töötas Viljandi näituse korraldusetoimkonnas, näituse osakondades osakondade juhatajana ning auhindamise komisjonides, valmistas 15 põllumajandusliikude ehituste kava, käis 83 majapidamises ja põllumajanduslikus ühisuses juhatust andmas ja arvepidamist korraldavas.

Nüüd edasi kuulete, lugupeetud Riigikogu liikmed, kuidas on töötatud Viljandimaal. Seal töötas põllumajanduse inspektorina Aleksander Haas, kes selles ametis Viljandis on juba 1. oktoobrist 1923. A. Haas on Soome Osara põllutöökooli lõpetanud 1904. aastal, kauemat aega Soomes ja Venemaal karjavitsejana ja kontrollassistendina teeninud ning iseseisvalt põllumajapidamist juhtinud. Keskseltsi teenistusse astus Vahi koolialust, kus teotses karjakasvatamise alal, oli põllutöökoolis karjakasvatuse õpetajaks ja tegelikult tööjuhtijaks. A. Haas, olles kauemat aega tegev karjakasvatuse alal, on omanud igakülgset kogemust karjapidamises ja on üks parematest asjatundjatest karja kontrollasjanduse alal. Sellepärast on teda iga aasta karja kontrollassistendina kursustele ja koolidesse nõutud ajutise tööjõuna tegelikke karjakasvatamise töid juhtima. 1928. aastal on Viljandi maakonnas peetud põllumajanduse kursusi ja loenguid 86, mis kokku 521 päeva kestsid. Neil kursustel ja loengutel peeti ettelugemisi 1103 tundi ja tegelikke töid 1475 tundi. Kursuste üldarvust oli Viljandimaal tegelikke kursusi seakasvatuse alal 9, ühiseid sea- ja karjakasvatuse alal 6. (E. Joonas, stp: Mis seal tehti? Jutustage sellest ka.) Ma ei olnud seal, ma ei saa sellest kõnelda. Kuid ma olen neist kursustest osa võtnud ja tean mõndagi ning võiksin ka Teile väikese kursuse toime panna. Aga et Teie ise talu ära andsite, siis Teil tarvidust selle järele ei ole. Pealegi kuulsin, et Teil on huvi lakeeritud ja peitsitud mööblite vastu, sellepärast arvan, et mu sõnad oleksid seeme kaljusele pinnale. (E. Joonas, stp: Võtate ehk vastu, olgu see vahest kõige parem pind.) Ma siiski ei looda veel. (E. Joonas, stp: Siis ostaksin ma kohe väikese põrsa, mida hakkaksin kasvutama.) Önn kaasa! (E. Joonas, stp: Aga Teie ei õpeta ju.) Selleks annavad õpetust büroo agronomid.

Koduse majapidamise alal 14, aiatöö, juurviljaharimise ja linnukasvatuse alal 6, seega kokku 35 tegelikku kursust. Tegelikudel karjakasvatuse kursustel korraldati kariloomade puhastamise ja lüpsivõistlusi mitmes majapidamises. Väetusekatsed on korraldatud põllutaimetega 18 majapidamises, organiseeritud ja toime pandud piimatalituste päev, käidud 5 raamatupidamise talituse usaldusemehe majapidamises ja 31 ühistegelises asutuses arvepidamist korraldavas ja inventuuri tegemas. Põllumajanduslikud nõuandjad käisid majapidamistes kohapeal ikaldusekahje hindamas ja maaparandusetöid üle vaatamas, põllumajanduse peavalitsuse, maavalitsuse ja pika-laenu panga ülesandel puuviljaaedu ja talusid

hindamas. Õppereise on korraldatud Viljandimaal 6, millistel õppereisidel läbi käidi 97 majapidamist. Suusõnalisi ning kirja teel nõuandmisi on aasta jooksul olnud 1031, kohapeal käidud nõu andmas väljaspool kursusi 145 majapidamises. Isiklikult on A. Haas andnud õpetust kursustel põllutöökoolides ja täiendusekoolides 77 päeva jooksul 180 teoreetilist ja 189 praktilist õppetundi, esinenud kõnega ühel kõnekoosolekul, võtnud osa ikaldusekahjude komisjoni töödest. (E. Joonas, stp: Kas teate, härra Martinson, mul tuli praegu meelde, mispäraselt ikaldusekahjud nii halvasti on hinnatud: sellepärast, et teie keskseltsi instruktorid neid hindamas käisid. Nüüd kannate Teie ette arve, ja neist näeme, kuipalju tunde ja minuteid on ikaldusekahje hinnatud.) Pidage ka seda meele, kuipalju keskseltsil instruktorid on. Neid oli 10 inimest ja need töötasid 10 komisjonis, aga teie teate, komisjone oli üldse 150. Kes siis 140 komisjoni juhatajad olid? Minu teada oli 150 komisjoni juhatajate hulgas ainult 10 keskseltsi inimest. Aga need ei saanud 140 komisjoni tööle mõjuda halvavalt. Kõrgema haridusega agronoomid ei osanud ise tööd teha, vaid võtsid keskseltsist agronome. (E. Joonas, stp: Väga halb töö.) Töö oli halb, aga kes seal süüdi on? 150 ei saa kümnet süüdistada, vaid tuleb 140 ka süüdistada.

Võtnud mitmesugustest muudest komisjonidest osa viiel korral, inspektorite nõupidamisest kolmel korral, organiseerinud ja korraldanud maakondliku piimaühisuste päeva... (V. Maaker, as: Kas palju veel on?) Küll, küll, jätkub, ärge närvitsege! ..töötanud Viljandimaa piimaühisuste keskseltsi juures, korraldanud väetusekatseid, osa võtnud hindamiskomisjoni liikmena põllutöökoolidevahelisest lüpsivõistlusest, osa võtnud maa-karjakasvatuse seltsi peakoosolekust ja karja kontrollpäevast Öisus. Nõuandmisi registreeritud 278. (Vahelhüüe: Härra Tonkman'i eriala.)

Nüüd tuleks järjekorras põllumajanduse instruktorite töö ja tegevus Lõuna-Eestis. Inspektorid on sedakorda läbi. Põhja-Eesti osa tuleb veel. 1928. a. oli Lõuna-Eestis keskseltsi teenistuses põllumajanduse instruktorid 8 ja nimelt: Lang, Bernhard — Võrumaal kuni 1. juulini, Volt, Martin — 1. juulini, Laas, Jaan — Pärnumaal — 1. juulini,

Ora, Heinrich — Pärnumaal — 1. septembrini, Martinson Julius — Viljandimaal — 1. juulini, Mikalai, Jüri... (Vahelhüüe: Ahaa! Mikalai on teile tuntud)...aga mitte Mikalai, kellest mina rääkida tahan. Mikalai, Jüri — Viljandimaal — 15. märtsini, Jürisson, Jaan — 1. juulini, Viigand, Johan — 1. märtsist kuni 25. novembrini.

Põllumajanduse instruktorid vabastati teenistusest nimetatud kuupäevadel, sest põllutöoministeerium lõpetas nende palkadeks riigi toetuse andmise 1. juulil 1928, ja keskseltsil ei olnud niivõrt teisi sissetulekuid, et instruktorid oleks võimalik olnud riigi toetusega ülal pidada. Põllumajanduse instruktorid töötasid ühes kui teises maakonnas põllumajanduse inspektorite otsekoheisel juhatusel.

Lang, Bernhard — Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna üliõpilane, astus keskseltsi teenistusse 1. juulil 1927. Lang pidas ettelugemisi 9 põllumajanduslikul kursusel ja koosolekul 25 päeval 64 tundi ning juhatas tegelikke töid 10 tundi. (Vahelhüüe.) Need ei ole veel ette tulnud. Võibolla et aruandes on sees, võibolla ka mitte. Käis väetusekatseid korraldama, maaparandusetöid järele vaatama, külvikordi sisse seadmas, inventuuri tegemas ja arvepidamist korraldama, karjakopleid asutamas ja põllumajanduslikkudes küsimustes juhatus andmas 42 majapidamises. Arvepidamist korraldama ja juhatus andmas 18 seltsis ja põllumajanduslikus ühisuses. Valmistama ühele majapidamisele majapidamist korraldamise kava, 3 majapidamisele külvikordade kavad ja ühele laudaehitamise kavad, ühe majapidamise kohta kirjelduse. Suusõnalisi nõuandmisi mitmesugustes põllumajanduslikkudes küsimustes registreeritud 158. Seemnevilja rändnäitusel oli Võrumaal kolmes kohas näituselkäijatele seletuseandjaks.

Volt, Martin — Eesti Aleksandri põllutöökooli lõpetanud 1920. aastal ja Vahi koolitalu kontrollassistendite kursuse 1921. a. Keskseltsi teenistusse astus 13. oktoobril 1922. Aruandeaastal pidas Volt ettelugemisi 11 põllumajanduslikul kursusel, mis kogusummas 29 päeval 81 tundi kestsid. Käis 12 piimaühisuses, 2 karja kontrollühisuses, 12 masina- ja turbaühisuses, 46 üksikus põllumajapidamise kohapeal arvepidamist korraldama, piimaproove tegemas, väetusekatseid teostamas, ehituse- ja teistes majanduslikkudes küsimustes juhatus andmas. Võttis osa piimaühisuste raamatupidamise kursustest ja nõuandjana 3 seltsi ja ühisuse üldkoosolekust. Suusõnalisi nõuandmisi instruktori asukohas on registreeritud 46.

Laas, Jaan — Eestis ja Soomes tegelikult põllutööd õppinud. Lõpetas Soomes 1-aastase põllutöökooli 1913. a., sama aasta sügisel astus Mustjala põllutöökooli, kust 1914. a. sõjaväeteenistusse kutsuti. Vabanedes sõjaväeteenistusest astus uuesti Mustjala põllutöökooli, kus kursuse lõpetas detsembrikuul 1922. Keskseksi teenistusse astus 6. jaanuaril 1923. 1928. a. esimesel poolaastal pidas Laas 23 põllumajanduslikul kursusel, mis 61 päeva kestsid, ettelugemisi 93 tundi ja juhatas tegelikke töid 4 tundi. Käis 23 talus katselappe välja mõõtmata, väetisaineid maha külvamas ja katseid järele vaatamas, inventuuri tegemas ja arvepidamist sisse seadmas. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Vähe!) Peale selle käis maaparandusetöid järele vaatamas, majapidamisi organiseerimas, külvikordi sisse seadmas, veterinaär-arstlikku abi andmas, ühiste arvepidamist korraldamas, sooparanduses ja juurvilja harimises nõu andmas majapidamistes kohapeal kokku 75 juhtumisel. Teostas kartuliväljaveo kontrolli 3 päeval, esines kohtutes ja maakorralduse komisjonides asjatundjana 5 päeval, võttis osa taluraamatupidamise kursustest ja hobuserautamise kursusest. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Vähe!) Suusõnaliselt nõuandmisi põllumajandusliikudes küsimustes oma asukohas on registreeritud 156.

Ora, Heinrich — Polli põllutöökooli lõpetanud 1923. a. ja Vahi kontrollassistendite kursuse 1924. a. 1. septembrist 1924 kuni 1. jaanuarini 1926 oli kontrollassistendiks Tartumaal Torma-Roela kontrollühisuses. Keskseksi teenistusse astus 15. jaanuaril 1926. Aruandeaastal 1. jaanuarist kuni 1. septembrini pidas H. Ora 43 põllumajanduslikul kursusel ja koosolekul, mis kestsid 102 päeva, ettelugemisi 244 tundi ja juhatas tegelikke töid 135 tundi. Korraldas kümnes majapidamises väetusekatseid 64 lapil ja 2 majapidamises sordivõrdlusekatseid 43 lapil. Võttis osa Pärnus peetud põllumajanduslikul raamatupidamise kursusest, 9 suuremast koosolekust ja nõupidamisest asjatundjana. Oli lüpsivõistlustel auhinnamõistjaks, võttis osa hobuserautamise ja -hindamise kursusest Pärnus ja andis sellel kursusel õpetust. Juhatas kaht õppereisi, õhutas Vändras veeühisuste asutamist ja esines ühiste asutamise koosolekutel selgitavate kõnedega veeühisuste tähtsuse üle. Valmistab kümnele majapidamisele laudaehitamise kavad, töötas Pärnu näituse ja sugutakkude võimivõistluste korraldamise alal, käis 103 majapidamises kohapeal põllumajandusliikudes küsimustes juhatus ja veterinaär-arstlikku abi andmas ning maaparandusetöid üle vaatamas. Suusõnaliselt nõudmisi oma asukohas on olnud 125 juhul.

Martinson, Julius, oli põllumajanduse inspektoriks Viljandimaal 1928. a. esimesel poolaastal, kuna teisel poolaastal töötas põllumajanduse inspektorina Pärnumaal. Andmed Martinson'i tegevuse üle on üldjoontes toodud eelpool.

Mikalai, Jüri — lõpetanud Eesti Aleksandri põllutöökooli 1921. a., keskseksi teenistusse astus 1. novembril 1922, 1923. a. lõpetas Tartumaal Vahi koolitalu kontrollassistendi kursuse, missugusele kursusele Mikalai saadeti keskseksi poolt täiendama oma teadmisi karjakontrolli alal. Lahkus Mikalai keskseksi teenistusest 15. märtsil 1928. 1. jaanuarist kuni 15. märtsini 1928 käis Mikalai 10 põllumajanduslikul kursusel ja loengul, kus 61 päeval pidas ettelugemisi 91 tundi ja juhatas tegelikke töid 126 tundi. Korraldas kursuste ajal 5 õppereisi, millest osa võtsid 118 isikut ja millistel käidi 84 majapidamises. Käis 9 majapidamises kohapeal juhatus ja veterinaär-arstlikku abi andmas. Kirja teel ja suusõnaliselt andis nõu põllupidajatele 153 korral, valmistas karjalauda ehituse kavad 4 majapidamisele.

Jürisson, Jaan — lõpetas Põhja-Eesti põllutöökeskkooli 1921. a. ja Tartumaa Vahi koolitalu kontrollassistendi kursuse 1924. a. Kontrollassistendite kursusele komandeeriti Jürisson teadmiste täiendamiseks tegelikke karjakaasvatuse tööd alal. Keskseksi teenistuses olnud 1. novembrist 1923 kuni 1. oktoobrini 1926 põllumajanduse instruktorina Läänemaal, ja 1. oktoobrist 1926 kuni 1. juulini 1928 jaoskonna instruktorina Põltsamaal. 1928. a. esimesel poolel pidas Jürisson põllumajandusliikudel kursustel... (E. Joonas, stp: Saiad jõudsid pärale!) Ei huvita mind. Ma praegu jagan teile vaimutoitu ja mind ihutoit kaugelgi ei huvita. Kuid ma näen, Teie olete väga materjalne inimene ja ei pea lugu minu poolt jagatud vaimutoidust. Ma kavatsen seda teile veel mitu ja mitu tundi jagada, ja teie isu paremaks teha, kuivõrt see minu võimuses seisab. (Vahelhüüe.) Eksitavad ainult, ajavad järje segi.

Keskseksi teenistuses olnud 1. novembrist 1923 kuni 1. oktoobrini 1926 põllumajanduse instruktorina Läänemaal, ja 1. oktoobrist 1926 kuni 1. juulini 1928 jaoskonna instruktorina Põltsamaal, 1928. a. esimesel poolel pidas Jürisson põllumajandusliikude kursuste koosolekutel ja Põltsamaa kõrgema algkooli täienduseklassides ettelugemisi 58 päeval 85 tundi ja juhatas tegelikke töid 18 tundi. Korraldas Põltsamaal motoristide kursuse, missugusest kursusest isiklikult osa võttis ja sellel ettelugemisi pidas, võttis osa 9 põllumajandusliikude asutuste koosolekust ja nõu-

pidamisest, käis 22 korral kohapeal nõu andmas majapidamiste juhtimises ja maaparandusetöid vaatamas. Suusõnal ja kirja teel andis nõu ja juhatus 49 korral.

Viigand, — Johan, Eesti Aleksandri põllutöökooli lõpetanud 1926. a., keskseltsi teenistusse astunud 1. märtsil. (Aruandja A. Schulbach: Andke andeks, kus maakonnas ta oli?) Lõuna-Eesti maakonnas. (Aruandja A. Schulbach: Matahaksin teada, kus maakonnas ta oli? Kuidas Teie siis loete, kui Teie ei tea, mis maakond see on?) Siin on üksikasjalikult eespool öeldud. Ta töötas Viljandimaal, ja kui ma ei eksi, siis on ta praegu Saaremaal büroo teenistuses. Aga omalajal oli ta lühikese aja Viljandimaal. Viigand lõpetas Aleksandri põllutöökooli 1926. a., keskseltsi teenistusse astus 1. märtsil, vabastati teenistusest 1. septembril. Viigand töötas alaliselt Viljandimaal. Esimesel poolaastal asus Viljandis, teisel poolaastal Põltsamaal. Teenistuse ajal 1928. a. viibis Viigand neljal põllumajanduslikul kursusel, kus ta seitsmel päeval 14 tundi ettelugemisi pidas, korraldas väetusekatseid, käis kohapeal väetuseaineid maha külvamas, katselappe välja mõõtmas, katseid järele vaatamas ja katsete üle andmeid kogumas. Võttis osa 23-st põllumajanduslikkude seltside ja ühisuste koosolekust ja nõupidamisest, töötas välja linaharimise võistlusekava, juhatas kaht põllumajanduslikku õppereisi, käis majapidamistes kohapeal juurviljakahjureid hävitamas 9 päeval, võttis osa Põltsamaa põllumajandusliku näituse korraldamisest, käies kohapeal välja panekuid välja valimas ja töötades alaliselt näituse toimkonnas. Majapidamistes kohapeal käis teenistuse ajal nõu andmas 101 korda, suusõnal ja kirja teel põllupidajatele juhatus andnud 330 korral.

Põllumajanduse nõuandjad laotasid laiali põllumajanduslikku kirjandust ja ajakirju ning avaldasid põllumajanduslikkude küsimuste üle kirjatöid ajakirjades ja ajalehtedes.

Masinatundmise alal oli aruandeaastal Lõuna-Eestis keskseltsi teenistuses masinatundmise instruktor-montöör Lõhmus. Lõhmus, Friedrich — tema alaliseks asukohaks oli Võru linn, töötas kohaliku põllumajanduse inspektori otsekoheselt juhatusel. Masinatundmise instruktor-montööri ülalpidamiseks keskselts riiklikku toetust ei saanud. Lõhmus astus keskseltsi teenistusse 15. oktoobril 1926. Masinatundmise instruktor-montööri ülesandeks on põllutöömashinate ja -riistade remonteerimine, tegelikkudel masinistide-motoristide kursustel tööde juhtimine ja põllupidajatele põllutööriistade ja -masinate kasutamises, remonteerimises ja ostus nõu ja juha-

tuse andmine. Aasta jooksul on Lõhmus käinud majapidamistes kohapeal aurukatlaid, mootoreid, peksumasinaid, viljasorteerijaid ja puhastusemasinaid ning teisi põllutööriistu ja -masinaid remonteerimas ja nende kasutamises juhatus andmas 55 korral, kus juhatus antud 339 tundi ja remonteerimistöid tehtud 675 tundi. Viiel masinistide ja motoristide kursusel andis Lõhmus masinatega ümberkäimises õpetust 230 tundi ja juhatas tegelikke töid 270 tundi.

Nüüd tulevad aiatöö instruktorid. 1928 aastal olid Lõuna-Eestis keskseltsi teenistuses järgmised aiatöö instruktorid: Kratsov, Kristov — Võrumaal, aasta algusest kuni 1. novembrini, Torrim Mart — Põltsamaal, aasta algusest kuni 15. märtsini, Oiderman, Marie — Pärnumaal, aasta algusest kuni 1. novembrini, Kivisild, Hans — Viljandimaal, aasta algusest kuni 1. novembrini. Torrim on vabastatud teenistusest 15. märtsist, kuna põllutöoministeriumilt tema ülalpidamiseks toetust enam ei saadud. (A. Usai, stp: Teie lugesite sellest juba ükskord.) See tuleb muu seas üldises osas ette. Teised aiatöö instruktorid vabastati 1. novembrist, missugusest ajast peale lõpetas põllutöoministerium toetuse andmise keskseltsi aiatöö instruktorite palkamiseks. Aiatöö instruktorid töötasid nii ühes kui teises maakonnas maakonna põllumajanduse inspektori juhatusel.

Kratsov, Kristov — Simferopoli maakonnas Venemaal aiatöökooli lõpetanud, pikemat aega Venemaal aiatöö alal teotsenud.

(Aruandja kohale asub maakomisjoni esimees V. Maaker.)

1925. aastast alates astus keskseltsi teenistusse, oli aiatöö instruktor 15. septembrist 1925 — 15. septembrini 1926, ning oktoobrikuust 1927 kuni 1. novembrini 1928. 1926. aasta juunikuus võttis keskseltsi ülesandel osa Tartu aianduse- ja mesinduseseltsi poolt Vahi koolitalus toimepandud aianduse ja mesinduse kursustest oma teadmiste täiendamise otsustel. Kratsov käis aruandeaastal ettelugemisi pidamas ja tegelikke töid juhtimas 13 kursusel, mis kogusummas 34 päeva kestsid. Neil kursustel pidas ettelugemisi 100 tundi ja juhtis tegelikke töid 26 tundi, valmistades kuuete majapidamisele aiaplaanid, käis kohapeal aianduses juhatus andmas 372 majapidamises, kuna suusõnal oma asukohal andis nõu sajal juhul.

Torrim, Mart — tegelikku aiatööd õppinud Pärnumal Voltveti mõisas kolm aastat aiapoisina, Tartus Daugull'i aiaäris 1907.—1910. aastani, Riias Vagner'i aiaäris 1910.—1915.

aastani, ning samal ajal käis ta teadmisi täiendamas Saksamaal Spitti aiaäris. 1915. kuni 1917. a. mõisavalitsejaks õppides Lätimaal Segeveldi mõisas. Teenis mõisavalitsejana Pärnumaal 1917. kuni 1921. aastani ja 1924.—1927. a. Viljandimaal Vana-Võidu põllutöökooli majapidamises. Augustis 1923 võttis osa keskseltsi poolt Tallinnas toimepandud masinate ja traktorite juhtide kursustest. Keskseltsi teenistuses oli 15. juunist 1927 — 15. märtsini 1928.

Torrim'i tegevus 1928. aastal: 1. jaanuarist — 15. märtsini esines põllumajanduslikudel kursustel aiatöö üle ettelugemistega ja käis kohapeal aianduse alal nõu andmas. Ta pidas ettelugemisi sel ajal 8 kursusel 35 päeva jooksul 50 tundi.

Oiderman, Marie — tegelikku aiatööd õppinud keskseltsi aiatöö instruktori Reim'i juures ja Soomes Nyytylahti kaheaastase aiatöökooli lõpetanud. Pärast aiatöökooli lõpetamist aednikuna töötanud Soomes kaks aastat, Võrumaal Kastre mõisas kaks aastat ja mõnda aega Pärnumaal, Pärnu lähedal oma isa talus.

Märtsist 1924. a. — 1926. aasta lõpuni oli aiatöö õpetajaks Lipp-lapi aiatöö- ja majapidamise koolis. Keskseltsi teenistusse astus 1. I 1927. Oiderman käis aruandeaastal 27 põllumajanduslikul ja aiatöökursusel ja loengutel, mis kogusummas 136 päeva kestsid. Neil kursustel pidas ettelugemisi 157 tundi ja juhatas tegelikke töid 129 tundi, viibis väljakutsel nõuandjana aiaasjanduses 40 majapidamises, ja oma asukohas andis suusõnal juhatus aiaasjandusse puutuvates küsimustes 160 korral.

Kivisild — erihariduse saanud Venemaal, kus Shisdra aiatöökooli lõpetas. 1903.—1922. aastani töötas iseseisva aednikuna, oli aiatöö instruktor Viljandi maavalitsuse juures, kust 1. mail 1926 keskseltsi teenistusse astus. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Väga kahju. (Aruandja A. Schulbach: Võiks uuesti lugeda.) Seda küll, kui soovitakse, aga enne loen uued asjad läbi, mis veel tulemata. Keskseltsi teenistusse astus juunikuul 1926. Võttis osa Tartu aianduse- ja mesinduseseltsi poolt Tartumaal Vahi koolitalus toimepandud 3-nädalisest aianduse ja mesinduse kursusest, kuhu keskselts ta mesinduse alal tema teadmiste täiendamiseks saatis. Kivisild pidas ettelugemisi 25 põllumajanduslikul kursusel ja loengul, kokku 190 tundi, ja juhatas tegelikke töid 40 tundi. Valmistas 7 majapidamisele aiaasutamise kava, esines ühel korral kohtus ekspordina, käis maavalitsuse ja põllu-

majanduse peavalitsuse ülesandel aedu hindamas ja järele vaatamas 9 korral, viljapuid ja marjapuid pritsimas 10 korral. Peale selle käis väljakutsel 37 majapidamises aiaasjanduses juhatus andmas, töötas Viljandi põllumajanduse näituse korraldamise alal näituse toimkonnas. Suusõnalis nõuandmisi oma erialal on registreeritud 190.

Seega on üks osa instruktoritest jälle läbi ja meie võime asuda kodumajapidamise instruktorite tööd ja tegevust vaatlema. (L. Raudkepp, krst: Teenistuselehtede lugemine.) Ei ole.

Kodumajapidamise alal oli Lõuna-Eestis keskseltsi teenistuses kodumajapidamise instruktooreid kuus: Sternfeld, Amalie — aasta algusest aasta lõpuni, Kullerkan, Marie — aasta algusest aasta lõpuni, Murro, Anna — aasta algusest aasta lõpuni, Rogenbaum, Liine — aasta algusest aasta lõpuni, Vilms, Klaara — aasta algusest aasta lõpuni ja Meos, Elfriede — aasta algusest 25. maini ja 1. augustist aasta lõpuni. Treufeldt-Leibur, Salme — 1. veebruarist 16. augustini. Aasta lõpul oli Treufeldt-Leibur kodumajanduse instruktori Anna Murro asetäitjaks viimase haiguse puhul. (L. Raudkepp, krst: Hääl kui hale on!) Kui haigusest räägitakse, siis on ikka hale hääl.

Juhataja **R. Penno**: Kõneleja, ma kutsun Teid korrale, Teie kaldute kõneainest kõrvale. Teen Teile esimese märkuse.

M. Martinson (põl): (Kõneleja joob kohvi.) (Töö-hoolekande- ja haridusminister L. Johanson: Ega siin „Linden“ või „Astoria“ ei ole!) Kodumajapidamise instruktorid töötasid maakondades põllumajanduse inspektorite otsekoheisel juhatusel selle järgi, kuivõrt kuskil nende töö järele nõudmine oli. (Vahelhüüded.)

Juhataja **R. Penno**: Palun rahu!

M. Martinson (põl): Eeltoodud jõududega ei olnud kaugelki võimalik kõiki nõudmisi rahuldada, suurendada aga kodumajapidamise nõuandjate koosseisu ei olnud võimalik ainelise jõu puudusel.

Sternfeld, Amalie — Soomes Järvenlinna majapidamise koolis õppinud ühe aasta, Reitkalli aiatöö- ja majapidamise kooli lõpetanud 1916. aastal. Keskseltsi teenistuses olnud 1. jaanuarist 1922. peale; varemalt teeninud majapidamise ja aiainstruktorina Venemaal veebruarikuust 1917 kuni 20. nov. 1920 ja Rakvere õpetajate seminari majapidamise juhatajana ja aiatöö õpetajana 1921.—1922. aasta alguseni.

A. Sternfeld juhatas 1928. aastal 16 tege-liku majapidamise kursust, mis kestsid 234 päeva; pidas nendel kursustel loenguid 201 tundi ja juhatas tegelikke töid 1144 tundi.

Kullerkan, Marie — lõpetas 1915. a. Reitkalli majapidamise ja aiatöökooli, keskseltsi teenistuses 1. nov. 1921, varemalt oli Vasalemma aiatöökooli ja Helme põllutöökooli juures aiatöö-osakonna juhatajana tegev. Kullerkan pidas ettelugemisi 331 tundi ja juhatas tegelikke töid 801 tundi 33 kursusel, mis kestsid 255 päeva. Korraldas 8 algkooli juures aiaviljakasvatamise võistlused 75 õpilasele, tegi 8 kohas perenaisteseltside asutamise eeltöid, valmistas 12 majapidamisele aiasutamise kavad, töötas Helme põllumajanduslikul näitusel aiatöö-osakonna juhatajana ja auhinnamõistmise komisjonis auhinna-mõistjana.

Murro-Leibur — Pärnus lõpetanud tütarlaste gümnaasiumi 1923. a. 1924. a. astus naiskutsekooli, kus majapidamise osakonna lõpetas juunikuul 1926. Keskseltsi teenistuses 15. juulist 1926. (Töö-hoolekande- ja haridusminister L. Johanson'i vahelhüüe.) Härra minister, ma tahaksin Teile selgeks teha, et see töö, mis keskselts on teinud, on vilja kandnud. Murro-Leibur'i tegevus seisib peaaesjalikult tegelikkude majapidamise kursuste juhatamises ja neil kursustel õpetuseandmises. Ette lugemisi pidas ta 7 kursusel 123 päeval 127 tundi ja juhatas tegelikke töid 524 tundi. Aruandeaasta teisel poolel ei saanud Murro-Leibur haiguse pärast kursustel käia ning ta aset täitis majapidamise instruktor Salme Treufeldt-Leibur.

Rogenbaum, Liine — Soomes majapidamise ja aiatöökooli lõpetanud 1916. a. Keskseltsi teenistuses 1. veebruarist 1925. a. 1924. a. juhatas Helme põllumeesteseltsi poolt Tõrvas peetud neljakuulist majapidamise ja käsitöö kursust. Varemalt teeninud Venemaal aianduse instruktorina.

Rogenbaum pidas 1928. a. 26 kursusel ja koosolekul, mis 222 päeva kestsid, 412 tundi ettelugemisi ja juhatas tegelikke töid 1163 tundi. Oli tegev Pärnu põllumeesteseltsi näitusel, käis majapidamistes kohapeal aiatöös ja majapidamise juhatust andmas ja töötas perenaisteseltside organiseerimise alal.

Vilms, Klaara — lõpetanud Tartu tütarlaste gümnaasiumi 1924. a. Samal aastal astus Tartu naisühingu käsitöökooli, mille lõpetas 1926. a. Keskseltsi teenistuses 1. oktoobrist 1926. Vilms juhatas aruandeaastal 13 naistekäsitöö kursust, mis 174 päeva kestsid. Neil kursustel pidas ettelugemisi 71 tundi ja juhatas tegelikke töid 543 tundi. Käis perenaisteseltside üld-

koosolekutel ning töötas Tartu põllumajanduslikul näitusel naistekäsitöö osakonna juhatajana.

Meos, Elfriede — üldhariduse saanud Tartu kommerts-gümnaasiumis, kus õppinud 5-da klassini, pärast iseõppimise teel ennast täiendanud, käsitöökursustest osa võtnud ja 1926. a. Tartu naisseltsi majapidamiskooli lõpetanud. Keskseltsi teenistuses 9. oktoobrist 1926 kuni 25. maini 1928 ja 1. augustist 1928 aasta lõpuni.

Meos juhatas aruandeaastal 17 majapidamise kursust, mis kogusummas 237 päeva kestsid, neil kursustel pidas ettelugemisi 187 tundi ja juhatas tegelikke töid 1043 tundi.

Treufeldt-Leibur — lõpetanud Pärnu linna ühisgümnaasiumi 1925. a. ja Kehtna majapidamiskooli 1927. a. Keskseltsi teenistuses oli aruandeaastal 1. veebruarist kuni 16. augustini 1928, lõpukuudel oli majapidamise instruktori Anna Murro haiguse puhul selle asetäitjaks. Treufeldt-Leibur juhatas aruandeaastal 11 majapidamise kursust, mis 194 päeva kestsid, neil kursustel pidas ettelugemisi 270 tundi ja juhatas tegelikke töid 826 tundi.

Kõik majapidamise instruktorid võtsid osa Tartus 1928. a. peetud kuuenädalisest kodumajapidamise instruktorite täiendusekursusest, kus õpetust anti kodumajapidamise, naistekäsitöö, tervishoiu, lastekasvatuse ja majapidamise organiseerimise alal.

Nüüd tuleme jällegi kord ühe tähtsama osa juurde ja nimelt maaparanduse ala juurde.

Maaparanduse alal töötasid Lõuna-Eestis 1928. a. järgmised tööjõud:

Kultuurinspektor Jüri, Tiidt — üldhariduse saanud Eestis Hollman'i õpetajate seminaris, kus kursuse lõpetas 1886. a., tegelikult ja teoreetiliselt metsaasjandust, maamõõtmist ja kultuurtehnikat õppinud Eestis Viini professor dr. Freisnith'i juhatusel kaks aastat. Kauemat aega maamõõtmise ja kultuurtehnikal alal Eestis ja Venemaal töötanud, keskseltsi teenistuses 1. aprillist 1912.

Kultuurtehnik Manke, Kristoph — 1910. —1912. a. Tartu kultuuribüroos tegelikult ja teoreetiliselt kultuurtehnikat õppinud, mitmed aastad Eestis ja Venemaal tähendatud alal töötanud, keskseltsi teenistuses 1. maist 1922.

Kultuurtehnik Lukk, Elmar — Tartu ülikooli metsaosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 1. maist 1924, varemalt töötas Lukk Tartu maakonnas teede mõõtmise ja loodimise alal.

Kultuurtehnik Valdman, Emil — Tartu ülikooli metsanduseosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 7. maist 1924, varemalt töötanud Tartu maakonna teede mõõtmise ja loodimise alal.

Kultuurtehnika Lukk, Johannes — kultuurtehnika õppinud tehnilistes büroodes, keskseltsi teenistuses 10. juulist 1923.

Kultuurtehnika Truuman, Peeter — Tiflisis kultuurtehnika kooli lõpetanud 1920. a., töötab keskseltsi juures 29. maist 1922. Enne töötas põllutööstusministeeriumi põllumajanduse peavalitsuses.

Kultuurtehnika Ant, Martin — Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 13. juulist 1925. Varemalt töötas Ant Tartu maakonnas teede mõõtmise ja loodimise alal.

Kultuurtehnika Pung, Jaak — Tartu ülikooli metsanduseosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 26. jaanuarist 1926.

Kultuurtehnika Pill, Hugo — Tartu ülikooli metsanduseosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 1. maist 1925. Varemalt töötas Tartu maakonnas teede mõõtmise ja loodimise alal.

Kultuurtehnika Naha, Villem — Tartu ülikooli metsanduseosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 15. juulist 1925. Varemalt töötas Naha Tartu maakonnas teede ja kruusaukude mõõtmise alal.

Kultuurtehnika Moora, Alfred — tehnilistes büroodes ja ärides kauemat aega töötanud. Keskseltsi teenistuses 20. detsembrist 1923.

Kultuurtehnika Kikas, Johannes — Tartu ülikooli metsanduseosakonna üliõpilane, keskseltsi teenistuses 18. jaanuarist 1926.

Kultuurtehnika ja joonestaja Erdman, Kuno — kauemat aega Venemaal ehituste ja tehnilisel alal töötanud, keskseltsi teenistuses 22. juulist 1925.

Kultuurtehnika Pääsuke, Siegfried — keskkooli 5-da klassi üldharidus, keskseltsi teenistuses 1. juulist 1924 kuni 12. oktoobrini 1926 ja 1. veebruarist 1928 kuni aasta lõpuni. Vahepeal oli Pääsuke sõjaväeteenistuses.

Joonestaja Tilk, Elisabeth — üldhariduse saanud Tartus Jaani kiriku koolis, pärast kolme aasta kestel eratundidega teadmisi täiendanud, põllutööstusministeeriumi kantseleiametnikuna teeninud 1. veebruarist 1920 kuni 1. oktoobrini 1921, Tallinnas Eesti tarvitajate keskuhisuses 1. oktoobrist 1921 kuni 1. jaanuarini 1924. Keskseltsi teenistusse astus 6. aug. 1927.

Maamõõtja Landra, Karl — Pihkva maamõõdukooli lõpetanud 1918. a. maamõõtjatekstaatori kutseõigusega. Põllutööstusministeeriumi juures maamõõtjana teeninud 1919. a. kuni 1927. a. juunikuuni. Keskseltsi teenistusse astunud juunikuus 1927.

Maamõõtja Bokov, Eugen — Taga-Baikali Tshita maamõõdukooli lõpetanud 1917. a., mille järele Peeterburi sõjaväe-topograafia kooli astus, mida sõja tõttu lõpetada ei saanud.

Venes ja Eestis maamõõdu alal töötanud. Keskseltsi teenistuses 1926. a.

Maamõõtja Lond, Eugen — hariduse saanud Treffner'i gümnaasiumis, kust 1919. a. 4. klassist välja astus. 1922. a. — 1923. a. teenis Tartu linna statistika büroos ja 1923. a. — 1927. a. põllutööstusministeeriumis vanema maamõõtjana Eduard Eritsi juhatusel maamõõdu-tööde alal. Keskseltsi teenistusse astus 16. juunil 1927.

Aruandeaasta esimese poolaasta talvekuudel töötasid maaparanduse talituse töäjõud eelmise aasta väliste tööde projektide ja plaanide valmistamise alal. Välistele loodimis- ja mõõtmistödele asusid töäjõud kevade algul, kui suurvesi vähegi kahanenud, ja maa tarviliikut tahenenud oli. Välistel tööd kestsid vahet pidamata kuni lume mahatulekuni. Aruandeaastal on maaparanduse talituse töäjõudude poolt tehtud maaparanduse eeltöid, mõõtmistöid ja kraave märgitud. Ma kannaksin otsekohe ette arvud, kuipalju nimetatud töid ühes või teises maakonnas tehtud. (J. Klesment, stp: Ei maksa!) Teie muidu ei hinda korralikult töäjõudude tööd. (A. Tõllassepp, rhv: Ja need on väga tarviliikud andmed.)

Tartumaal on 1.459 majapidamises tehtud loodimistöid 2.968,03 ha, märkimistöid 319,889 km, joonloodimist 547,339 km, mõõtmistöid 1409,72 ha, päeviti töötati 28 päeva.

Valgamaal: 30 majapidamises loodimistöid tehti 200,71 ha, märkimistöid 21,504 km, joonloodimist 17,470 km, mõõtmistöid 602,54 ha.

Võrumaal: 77 majapidamises loodimistöid tehtud 561,71 ha, märkimistöid 26,906 km, joonloodimist 52,38 km, mõõtmistöid 229,87 ha ja päeviti töötati 9 päeva.

Pärnumaal: 128 majapidamises loodimistöid tehtud 1.338,7 ha, märkimistöid 70,289 km, joonloodimist 393,030 km.

Viljandimaal: 155 majapidamises loodimistöid tehtud 1.065,24 ha, märkimistöid 116,339 km, joonloodimist 43 km ja siis päeviti töötati 14 päeva.

Virumaal: 4 majapidamises märkimistöid 1,71 km, joonloodimist 56,23 km ja mõõtmistöid 56,5 ha.

Järvamaal: ühes majapidamises mõõtmistöid tehtud 82 ha.

Kokku 1.854 majapidamises loodimistöid tehtud 6.134,45 ha, märkimistöid 556,637 km, joonloodimist 1109,112 km ja mõõtmistöid 2.380,63 hektaari, põldude jaotust tehtud 151,57 ha ja päeviti seejuures töötatud 51 päeva. Eeltähendatud tööd saadeti korda tööde ülesandmise järjekorras, kusjuures püüti ühes ja samas ümbruskonnas

võimalikult kõiki tööde ülesandmisi täita, et tehnikute tööaega alatise ühest kohast teise sõitmisega kaduma ei läheks ning sõidukulusid kokku saaks hoida. Maaparanduse eeltööde tasu on ennesõjaaegsest töötasust mitmewõrra odavam ja sellest ei jätku kaugeltki tööjõudude palkamiseks, joonestusematerjali ja projektide joonestamise tasuks ning teisteks asutuse majanduslikkudeks kuludeks. Töötasu ei ole võimalik kõrgendada, kuna siis põllupidajad ei suudaks hädatarvilikke maaparanduse- ja ehitusetöid ette võtta. Seepärast on seletatav, et maaparanduse talitus võib töötada ainult siis, kui teda aineliselt toetatakse. Maaparanduse talituse tööjõud on sagedasti asjatundjatena ja ekspertidena maakonna omavalitsuse komisjonides ja kohututes töötanud, veeühisusi organiseerinud ja maaparandusetöid kohapeal järele vaatamas käinud. Inspektor J. Tiidt võttis osa keskseltsi esindajana maaparanduselaenu määramise komisjoni koosolekuist, töötas Tartu põllumajanduse näituse toimkonnas ja auhindamiskomisjonis, korraldas samal näitusel tegeliku kraavikaevamise võistluse, juhatas kaevamistöid ja Tartu maakonnas kruusaaikude ja suvitusekohtade mõõtmise töid.

Nüüd lubage, mu härrad, et ma teile ka keskseltsi lõunaosakonna asjaajamise ja arvepidamise üle lühikese pildi annan. (Aruandja A. Schulbach: Soovitav põhjalikult.) Seda teinekord, kui ma materjali rohkem saan. Keskseltsi sisemisi töid on püütud väheste arveametnikkudega teha, et summased kokku hoida väliste tööde jaoks. Lõunaosakonna talituses töötasid asjaajamise ja arvepidamise alal 1928. a. järgmised tööjõud: asjaajaja Laas, August, ja kantsleiametnik Harjaks, Herta, kantsleiametnik Vanatalu, Agnes, ja osakonna sekretäriks palgata agroom Jaan Hünerson.

J. Hünerson on Saksamaal lõpetanud põllutöökadeemia, keskseltsi sekretäriks olnud Lõuna-Eestis märtsikuust 1911; toimetab keskseltsi poolt väljaantavaid põllumajanduslikke ajakirju „Põllumees“ ja „Talu“, avaldas kirjatöid põllumajanduslikkudes küsimustes neis ajakirjades, ajalehtedes ja eriväljaannetes. Töötas keskseltsi esindajana mitmesugustes komisjonides ja nõupidamiste koosolekutel, juhtis keskseltsi asjaajamist ja maakonna põllumajanduse inspektorite ja instruktorite tegevust. Korraldas aasta jooksul mitmed põllumajanduse inspektorite ja instruktorite koondused viimaste töökava kindlaksmääramise ja ühtlustamise otstarbel, juhatas neid koondusi ning oli neile juhatuse- ja õpetuseandjaks.

August Laas — lõpetanud Tartu õpetajate seminari 1912. a., keskseltsi teenistuses 22. oktoobrist 1913. Vene valitsuse ajal oli Eestis tegev tolaeagsetes ametiasutustes osakonna juhatajana mitmed aastad. Asjaajaja kohuseks on kirjavahetus, jooksvate asjade ajamine ja arvepidamine. Asjaajaja andis nõu ja juhatus seltsidele ja ühisustele nende asutamisel põhikirjade registreerimise küsimustes, valmistas põllumajanduslikkudele seltsidele ja ühisustele põhikirju, registreerimise palvekirju, kui ka põllupidajaile põllumajanduslikkude laenude palvekirju. Töötas kaasa mitmes seltskondlikus ja ühistegelises asutuses ja võttis osa seltskondlikkude asutuste komisjonidest ja nõupidamistest. Oli Tartu põllumeesteseltsi näitusetöimkonna liikmeks ja töötas näituse eel- ja korraldusetööde alal.

H. Harjaks, kaubandusekooli lõpetaja, keskseltsi teenistuses 1. jaanuarist 1923.

A. Vanatalu — progümnaasiumi lõpetanud. Keskseltsi teenistuses 1926. a. Kantsleiametnikkude ülesandeks on kirjade ümberkirjutamine, aruannete, seltside ja ühisuste põhikirjade paljundamine ning teised jooksvad kantsleia- ja arvepidamistööd.

Põllumajanduslikke kursusi ning loenguid on korraldatud Lõuna-Eestis 1928. a. 470 ja väljaspool Lõuna-Eestit 4, kokku 474 kursust ja loengut. Neist kursustest ja loengutest oli tegelikke kursusi karjakasvatuse alal: karja toitmise, ravitsemise, puhastamise ja lüpsikursusi 16, ühiseid karja- ja seakasvatuse alal — 20, ühiseid karja-, sea- ja linnukasvatuse alal — 3, seakasvatuse alal üksi — 25, linnukasvatuse alal — 2, hobuserautamise ja hindamise alal — 2, piimaasjanduse alal — 4, juurvilja kasvatamise ja harimise alal — 5, aiatöö alal — 40, kodumajapidamise ja naistekäsitöö alal — 93, seega kokku 210.

Tegelikud masinistide ja kivilõhkujate kursused on näidatud keskseltsi põhjaosakonna aruandes, mille juurde tulen, kui olen lõunaosakonna aruandega lõpule jõudnud. Eeltähendatud 474-st kursusest oli 123, kus mitmeid põllumajanduse alasid käsitleti: ainult karjakasvatust käsitleti 91 kursusel, ainult seakasvatust — 67, karja- ja seakasvatust — 20, ainult hobusekasvatust — 3, ainult linnukasvatust — 7, ainult piimaasjandust — 14, ainult põllutööd — 10, ainult aiatööd — 56, ainult kodumajapidamist, toiduvalmistamist — 72, ainult käsitööd — 5 ja mitmesuguseid üksikuid põllumajapidamisse ja põllumajanduslikkudesse ühisustesse puutuvaid küsimusi 66 kursusel ja loengul. Aruandeaastal on isäranis rõhku pandud tegelikkude kursuste korraldamisele. Tegelikudel kursustel pandi toime lüpsi- ja juurviljaharimise võistlusi,

kus auhindu rahas ja kirjanduses jagati. Summad auhindadeks saadi maavalitsustelt, seltskondlikkudelt ja ühistegelikkudelt asutustelt. Algkoolide juures korraldati õpilastele aiavilja väetusekatsed, aiavilja- ja linnukasvatuse võistlused, et õpilastes huvi äratada aiavilja- ja linnukasvatamise vastu ja neid tegelikult aiatöödele ja linnukasvatusele virgutada. (E. Joonas, stp: Härra Martinson, aga küll oli hea üks väike uinak! Hoo pis teine asi kohe kuulata. Kas Teie ei tahaks ka teha ühe uinaku?) Keskseits peeti loenguid päevaküsimuste üle, põllumajanduslike seitside ja nende üldkoosolekul, ja maakondades korraldati põllumeeste ja piimatalituste päevi, peeti ettelugemisi rahvakoolides, majapidamise, aiatöö- ja põllutöökoolides ning kontrollassistendite kursustel. Kursustel ja koosolekutel õhutati põllumajanduslikku ühistegevust, mille tagajärjel asutati mitmed karja-, kontroll-, pulli-, kuldi-, masinatarvitajate ja teised ühisused, põllumeeste ja perenaisteseltsid, kuldi-, sugupulli-, sugutäkkudejaamad ja munade vastuvõtmise punktid. Õpetust andsid kursustel keskseltsi alatised töäjõud kui ka väljaspoolt kutsutud eriteadlased ja asjatundjad. Neist alalistest töäjõududest andsid kursustel ja loengutel õpetust 38 isikut, ajutiselt palgatud ja väljaspoolt kutsutud eriteadlastest ja asjatundjatest 57, seega kokku 95 isikut. Kestuse järgi oli kursusi ja loenguid: 48-päevalisi kursusi — 1, 40-päevalisi — 1, 26-päevalisi — 1, 24-päevalisi — 1, 19-päevalisi — 2, 18-päevalisi — 8, 17-päevalisi — 3, 16-päevalisi — 4, 15-päevalisi — 9, 14-päevalisi — 14, 13-päevalisi — 9, 12-päevalisi — 8, 11-päevalisi — 10, 10-päevalisi — 10, 9-päevalisi — 7, 8-päevalisi — 8, 7-päevalisi — 14, 6-päevalisi — 23, 5-päevalisi — 18, 4-päevalisi — 32, 3-päevalisi — 68, 2-päevalisi — 53 ja ühepäevalisi loenguid — 172, kokku 474.

Kursusi ja loenguid peeti maakondade järgi järgmiselt:

Tartu maakonnas — 93 kursust, vältusega kogusummas 471 päeva, ettelugemistunde 1.211, tegelikke töid — 2.050 tundi.

Valga maakonnas — 62 kursust vältusega kogusummas 300 päeva, ettelugemistundide koguarv 536, tegelikke töid — 1.239 tundi.

Petseri maakonnas — 16 kursust, mille koguvältus oli 82 päeva, ettelugemistundide arv — 221 ja tegelikke töid — 130 tundi.

Viljandi maakonnas — 86 kursust, mis vältasid kogusummas 521 päeva, ettelugemistunde oli 1.103, tegelikke töid — 1.475 tundi.

Pärnu maakonnas — 136 kursust, missugused vältasid kogusummas 502 päeva, etteluge-

mistundide koguarv oli 1.227 tundi, tegelikke töid — 2.216 tundi.

Võru maakonnas — 77 kursust, missugused vältasid kogusummas 323 päeva, ettelugemistundide arv — 652 ja tegelikke töid — 1.189 tundi.

Väljaspool Lõuna-Eestit peeti 4 kursust vältusega 32 päeva, ettelugemistunde — 66 ja tegelikke töid — 93 tundi. Kokku peeti Lõuna-Eesti töäjõudude poolt 474 kursust, kogusummas vältusega — 2.231 päeva, ettelugemistundide koguarvuga — 5.016 ja tegelikkude töötundide arvuga — 8.392.

Ettelugemistel ettekantud ainete kohta järgnenud läbirääkimiste aega ei ole arvestatud. Kursuste ajal käisid lektorid majapidamistes kohapeal põllumajanduslike küsimustes nõu ja juhatast andmas, loomi ravitsemas, külvikordi ja ehitusekavu valmistamas. Kursustel ja loengutel käis 26.534 inimest. (J. Saar, as: Mis asjad need olengud on?) Ma ei ole nendest rääkinud. Igast kursusest ja loengust osavõtjate arv on järgmiselt arvestatud: kõigi üksikute päevade osavõtjate arv arvati kokku ja jagati kursuste kestuse päevade arvule ning saadud arv arvati iga kursuse osavõtjate arvuks. Niisuguse arvestamise järgi on keskmiselt igast kursusest osa võtnud 40 inimest, mida kõrgeks arvuks tuleb lugeda, sest tegelikkudest kursustest osavõtjate arv oli sagedasti piiratud. Kulused oli kursustel ja loengutel kokku Kr. 19.299.78, millest suurem osa kaetud maavalitsuse ning kohapealsete kursusi korraldavate seitside ja ühingute ning üksikute isikute poolt. Ettelugemisi selgitati kursustel udupiltide abil, milleks igas maakonnas oli kasutada projektsioon-aparaat ja diapositiivid.

Keskseltsi lõunaosakonna töäjõudude tegevuse ülevaade üldjoontes. Kokku teotses Lõuna-Eestis 1928. a. põllumajanduse edendamise alal keskseltsis alatiste töäjõududena 51 isikut. Peale selle on kursustel ja koosolekutel õppejõududena ja jooksvate ülesannete täitmisel väljaspoolt veel 57 isikut ajutiselt keskseltsi lõunaosakonna korraldusel ja kutsel tegevad olnud. Sellega on põllumajanduse edendamise ja hariduse laialilaotamise tööst ühtekokku Lõuna-Eestis keskseltsi korraldusel 108 isikut tegelikult osa võtnud. Ajutiste töäjõudude hulgas olid ülikooli õppejõud, maavalitsuste töäjõud, põllutöökoolide õpetajad, katsejaamade juhatajad, üliõpilased ning eriteadlased ja asjatundjad teistest seitsidest ja ühisustest. Põllumajanduse inspektorid, instruktorigid ja kultuurtehnikud andsid õpetust põllumajanduslike kursustel ja koosolekutel ning juhata sid tegelikke töid kursustel, pidasid ettelugemisi ja esinesid kõnedega põllu-

majanduslikkude päevaküsimuste üle maakondades korraldatud põllumeeste, taluperenaiste ja piimatalituste päeval, seltside ja ühisuste üldkoosolekutel, sõduritele, algkoolide täiendusklassides ja kontrollassistentide kursustel. Nõutasid tõuseltsidele ja üksikutele majapidamistele tõumaterjali, olles neile abiks tõuloomade, külviseemne ja viljapuude ostmisel ja müümisel. Olid tegevad põllumeesteseltside ja teiste eraseltside poolt toimepandud põllumajanduslikkude ja erinäituste ning võistluste toimkondades ning auhinnamõistmise komisjonides. Õhutasid talupidajaid näitustel väljapanekuga esinema, käisid väljapanekuid kohapeal järele vaatamas ja väljapanekuid korraldamas. Töötasid suguhobuste võimivõistlustel, korraldasid noorkarja ja noorte hobuste näitusi tõuseltside esindajatena, korraldasid kursustel ja väljaspool kursusi võistlusi mitmesugustel põllumajanduslikkudel aladel. Õhutasid põllumajanduslikku ühistegevust põllumajanduslikkudel kursustel, kõnekoosolekutel ja maal ümber liikudes, mille tagajärjel ellu kutsuti mitmed piima-, sugupulli-, karjakontrolli, masinatarvitajate ja veeühisused, põllumeeste- ja perenaisteseltsid, koorejaamad, paaritusepunktid, sugulavad, munade kokkuvõtmise ja sorteerimise punktid. Nõutasid ühisustele põhirju, olid seltsidele ja ühisustele abiks nende raamatupidamise ja arvepidamise korraldamisel ja andsid nõu ning juhatus nende tegevusse puutuvates küsimustes. Esinesid kohtutes, omavalitsuse ja seltskondlikkude asutuste komisjonides ekspertidena ja asjatundjana, korraldasid väetusekatseid, juurvilja harimise, aiavilja harimise ja kasvatamise, taimekahjurite ja umbrohu hävitamise ja sordivõistlusekatseid. Tegid katseid, käies majapidamistes kohapeal katselappe valimas ja välja mõõtnas, väetisaineid ja seemneid külvamas, juurja aiavilja, puid ja põõsaid pritsimas ja tolmumatas, katseid järele vaatamas ja koristamas, olid abiks põllumajanduslikule raamatupidamise talitusele raamatupidamise kursuste korraldamisel, raamatupidamise usaldusemeeste leidmisel ja viimaste majapidamise inventuuri tegemisel ja arvepidamise sisseseadmisel. Korraldasid põllupidajatele õppereise, juhatasid neid kui ka väljaspoolt tulnud õppereise, juhtides parematesse ja vaatamisväärsematesse majapidamistesse. Valmistasid põllumeestele ehituste, aia- ja õueplaanide ja majapidamise organiseerimise ja külvikordade kavu ning andsid välja põllumajanduslikkudeks ehitusteks alandatud hinnaga tsemendisaamise ordeerid, võtsid tööde ülesandmisi vastu, käisid majapidamistes kohapeal maaparanduse eeltöid ja muid töid tegemas, näiteks kraave märkimas ning kordaseatut maaparandusetöid järele vaatamas.

Teostasid põllumajanduse peavalitsuse ülesandel sellekohaste seaduste ja määruste alusel seemneviljamüügi ja kartuliteväljaveo kontrolli. Olid seltsidele, ühingutele ja üksikutele põllupidajatele abiks põllutööriistade ja -masinate ostul.

Laotasid laiali põllumajanduslikku kirjandust, põllutöö, karjakasvatuse, piimaasjatuse, aiatöö ja kodumajapidamise ajakirju, virgutades põllupidajaid kirjanduse ja ajakirjade lugemisele, ja avaldasid kirjatöid päevaküsimuste üle nendes ajakirjades, ajalehtedes ja eriväljaannetes; kuulasid harjutusekohti praktikantidele ja käisid kohapeal neid järele vaatamas ja kirjeldamas. Andsid oma asukohas ja väljaspool liikudes põllumajanduslikkudes küsimustes abitarvitajale nõu ja juhatus ja sõitsid omal algatusel ja nõudmistele peale majapidamistesse juhatusel andma. Keskseits võttis osa oma esindajate kaudu põllutöö- ja teiste ministeeriumide ja asutuste juures toimepandud nõupidamistest ja nende juures asuvatest komisjonidest ning Soome valitsuse kutsel Besti põllumajanduslikkude asutuste esindajate õppereisist Soome. Tööjõudude töökava väljatöötamiseks, ühtlustamiseks ja tööjõudude päevaküsimustega tutvustamiseks korraldas keskselts 1928. a. kolm põllumajanduse inspektorite koosolekut ning kuuenädalise kodumajanduse instruktorite koonduse. Keskseitsi tööjõud võtsid oma teadmiste täiendamise otsustarbel aruandeaastal osa: 1) põllumajapidamise raamatupidamise talituse poolt maakondades korraldatud põllumajapidamise raamatupidamise kursustest, 2) maakondades korraldatud ühistegelitest kursustest, 3) maakondades korraldatud põllumeeste ja piimatalituste päevades, kus põllumajanduslikke päevaküsimusi selgitati ja seisukohti avaldati, 4) õppereisidest naabermaakondadesse.

Nüüd olen mina jõudnud lõunaosakonnaga tulude ja kulude aruande juurde, mis iseenestest väga huvitav selles suhtes, et teie siit ka lõppude-lõpuks näha võite, kuivõrt kitsastes oludes keskselts nii suure töö lõunaosakonnas on suutnud ära teha, nagu kogu eeltoodust teile, lugupeetud Rüügikogu liikmed, selguma pidi. (A. Tõllassepp, rhv: Kas Teie seda paljundada ka lasete?) Ma ei tea seda. 1928. a. tulude ja kulude aruanne ja äriseis 31. XII 1928. Kulud: tööjõudude palgad — Kr. 61.310.99. Sõidukulud — Kr. 3.123.54. Korter, küte, valgustus — Kr. 1.354.61. Postikulud — Kr. 504.42. Joonestusematerjalid, trükitööd — Kr. 871.60. Kirjutusematerjalid, arveraamatud — Kr. 187.02. Telefon — Kr. 244.28. Pakkimismaterjal, ajalehed — Kr. 17.— Seega kokku kulude arve Kr. 1.804.32. Mitmesugused kulud: kustutatud

nõudmised, inventari remont, võlgade sissenõudmine j.n.e. — Kr. 592.57. Liikuva varanduse amortisatsioon — Kr. 514.30. Kursused, väetuseained, õppereisid — Kr. 2.624.87. Seega mitmesuguste kulude arve kokku Kr. 3.731.74. 1928. a. tulu — Kr. 1.415.50. Kõik kulud kokku: Kr. 72.740.70. Tulud: Kirjandusest, põhikirjadest ja ajakirjadest — Kr. 493.13. Liikmemaksud — Kr. 221.50. Töötasud — Kr. 22.929.28. Abiraha põllutöoministeeriumilt — Kr. 30.826.05.

Sellest, lugupeetud härrad, võite näha, (E. Joonas, stp: Silmad on unised, midagi ei näe enam!) et keskselts oma töötasuna on teeninud, kui ta põllutöoministeeriumilt toetust saanud, maavalitsustelt — Kr. 8.454.95, seltskondlikkudelt asutustelt — Kr. 7.690 — sentideta. Sellega kokku toetused Kr. 46.971.—

Mitmesugused sissetulekud — Kr. 2.125.79. Kokku tulud Kr. 72.740.70. Bilanss 31. XII 1928: raha kassas 1. jaanuaril 1929 — Kr. 78.68. Kautsjon linna elektri jaamas — Kr. 7.25. Põhikirjad — Kr. 37.64. Raamatukogu — Kr. 408.12. Ajakirjad — Kr. 62.35. Inventar — Kr. 1.395.93. Kirjandus — Kr. 2.345.47. Deebitorid — Kr. 35.721.54. 1926. aasta puudujääk — Kr. 1.353.06. Kokku aktiva — Kr. 41.410.04. Passiva: Kreditorid — Kr. 22.310.97. Tagavarakapital — Kr. 253. — Üleminevad summad — Kr. 13.571.23. „Põllumehele“ tasuda — Kr. 46. — Kapital — Kr. 3.813.34. 1928. aasta tulu, härra Saar, kuulake nüüd, — Kr. 1.415.50. Kapitaliarve kokku seega Kr. 5.228.84. Kokku passiva — Kr. 41.410.04. Peale eeltoodud kulude on kulused olnud kursuste ja loengute korraldamise alal Kr. 19.299.78, mis suurel osal on kaetud maavalitsuste, seltskondlikkude ja ühistegeliste asutuste ning üksikute isikute poolt. Sissetulekute puudusel on mitmed kavatsused agronoomilise abiandmise alal jäänud teostamata. Kuludest on suurem osa läinud tööjõudude palkadeks. Peale palga keskseltsi tööjõud ei saa mingisuguseid lisatasusid. Päävaraha keskseltsi oma ametnikkudele, peale erakordsete juhtumiste, ei maksnud. Korterit ühelegi ametnikule keskseltsi kulud ei anta. Nõuküsimajaid võtavad keskseltsi tööjõud oma korterites, keskseltsi talitustes, maavalitsuste ja kohalikkude seltskondlikkude asutuste ruumides vastu.

Dr. A. Eisenshmidt'i nimeline „Põllumehe abiraha“ kapital. Keskseltsi juurde on 1925. aastal asutatud dr. A. Eisenshmidt'i nimeline „Põllumehe abiraha“ kapital, mida iga aasta täiendatakse. „Põllumehe abiraha“ kapital on asutatud selleks, et kapitali protsentidest põllumajanduse alal õppijaile toetust anda. „Põllumehe abiraha“ kapital oli 1. jaanuaril 1928

Kr. 4.245.38. Aruandeaastal tuli juurde Kr. 506.26, seega oli kapitaliseis 31. detsembril 1928 Kr. 4.751.64.

Liikmed nõukogus ja revisjoni komisjon. Keskseltsi liikmeteks on peajasjalikult põllumeesteseltsid. Lõuna-Eestist kuulub keskseltsi liikmeks 53 põllumeesteseltsi, teisi põllumajanduslikke seltsi ja ühinguid 36, kokku 89 seltsi ja ühingu. Keskseltsi nõukogusse kuulusid Lõuna-Eestist aruandeaastal Tartumaalt — Mart Sõrra ja Mart Kiirats ja asemik Mart Reinik, Valgamaalt — Peeter Lüüs ja Jaan Saul ja asemik Peeter Madisson, Võrumaalt — Johan Rinne ja Hendrik Bürger ning asemik August Kohver, Pärnumaalt — Peeter Kuum ja Johan Hansen ja asemik Jüri Land, Viljandimaalt — Tõnis Ihlof ja Hendrik Lauri ning asemik Johannes Soosaar. Keskseltsi juhatusse liikmeteks on Lõuna-Eestist Mart Sõrra, Mart Kiirats ja Jaan Hünerson, kes ka keskseltsi lõunaosakonna juhatusse kuuluvad. Revisjoni komisjoni liikmed on: Johannes Zirk Tartumaalt, Jaan Hendrikson Valgamaalt ja Mart Gross Pärnumaalt ja asemikuks on G. Ottas Tartumaalt.

Sellega, lugupeetud Riigikogu liikmed, olen ma lõpule jõudnud põllumeeste keskseltsi lõunaosakonna tegevusest ülevaate andmisega.

Nüüd kavatsen ma asuda Eesti põllumeeste keskseltsi põhjaosakonna 1928. a. tegevuse aruande juurde. Põhjaosakonna aruanne on sama sisukas ja sama tululik kuulda, ja ma tahaks sin ja julgeksin veel väita, et see põhjaosakonna aruanne veel piltlikumalt meile, härrad Riigikogu liikmed, näitaks seda, et arutamisel olev talumajandusnõuande korraldamise seadus sellel kujul täiesti üleaarne on ja vajalik ei ole. Eesti põllumeeste keskseltsi põhjaosakonna 1928. a. tegevuse aruanne. Eesti põllumeeste keskseltsi põhjaosakonna tegevus põllumajandusliku nõuande alal 1928. a. moodus teatava piirini töö kokkuteadmise tähe all. Riikliku abiraha vähendamise tagajärjel tuli üks osa senistest instruktoritest ametist vabastada. Nõnda tuli vähendada taime- ja loomakasvatuse instruktorite arvu, kes seni peajasjalikult riigi toetuse arvel palka said, missugune toetus aga sellekohase Riigikogu sooviavalduse põhjal põllumeeste keskseltsilt ära võeti ja uuesti asutatavale agronoomilisele büroole edasi anti. Niisama võttis ära põllutöoministeerium põllumeeste keskseltsilt abirahad aianduse instruktorite ametispidamiseks ja andis need edasi aianduse ja mesinduse keskseltsile, mille tagajärjel põllumeeste keskselts 1. novembril 1928 oli sunnitud vabastama ametist aianduse instruktorid. Aasta lõpul maksis põllutöoministeerium abiraha veel ainult kodumajanduse instruktorite palkadeks ja ka ühele osale maa-

parandusetalituse tööjõududest poole kuu-palga suuruses. Kuivõrt põllumeeste keskseltsi sissetulekud riikliku abiraha arvel möödunud aastal vähenesid, näitab asjaolu, et 1928. a. alul riigi toetus põllumeeste keskseltsi põhja- ja lõunaosakondadele ulatus keskmiselt 6.150 kroonini ja aasta lõpul ainult 2.838 kroonini. Kuna niiviisi riiklikud toetused möödunud aasta jooksul väga tunduval määral vähenesid, tuli põllumeeste keskseltsi juhatusel abinõusid otsida uute tuluallikate leidmiseks, et keskseltsi tegevust enam-vähem senises ulatuses jätkata. Selleks tulid lahkelt vastu põllumeeste keskseltsile mitmesugused seltskondlikud organisatsioonid, kelle toetuste varal võis põllumeeste keskselts oma tegevust agronoomilise abiandmise alal suurema kokkutõmbamiseta jätkata. Seepärast, kui vaadelda arvulisi andmeid möödunud aasta tegevuse kohta, siis selgub, et vaatamata suurtele ainelistele raskustele ja tööjõudude arvu vähendamisele see enam-vähem endiste aastate kõrgusele jäänud. Nii tõusis aasta jooksul peetud mitmesuguste põllumajanduslikkude kursuste ja kõnekoosolekute üldarv põhjaosakonna tegevusepiirkonnas 276-le. Üksikute maakondade järgi korraldati kursusi ja kõnekoosolekuid järgmiselt: Harjumaal 46 kursust, mis kestsid 304 päeva, kokku 2.015 tundi, osa võttis 2.064 isikut; Läänemaal 52 kursust, kestusega 282 päeva, 1.829 tundi peeti loenguid ja osa võttis 3.066 isikut; Järvamaal 39 kursust, kestusega 187 päeva, loenguid peeti 1085 tundi, ja osavõtjaid oli 2.728 isikut; Virumaal 48 kursust, kestusega 298 päeva, loenguid peeti 1.734 tundi, ja osa võttis 3.113 isikut. Saaremaal peeti 91 kursust, kestusega 194 päeva, loenguid peeti 1.185 tundi, osa võttis 4.922 isikut. Kokku peeti Põhja-Eestis 276 kursust, kestusega 1.265 päeva, loenguid peeti 7.848 tundi, ja osavõtjate koguarv oli 15.893 isikut. Neil kursustel ja koosolekutel peeti teoreetilisi loenguid 2.821 tundi, praktilisi harjutusi oli 5.027 tundi.

(Aruandja kohale asub aruandja A. Schulbach.)

Üksikasjalik ülevaade kursuste kohta on juurde lisatud käesolevale aruandele, mille edaspidi teile, lugupeetud härrad, ette kannan. Peajoonetes jagunes agronoomilise personaali töö järgmistesse osadesse: taimekasvatuse, loomakasvatuse, piimatähtsuse, aiatao, kodune majapidamine, ehitused, maaparandus, põllumajanduslikud masinad ja riistad.

Taimekasvatuse küsimused on eeskätt käsitlemist leidnud põllumajanduslikkudel kursustel, kus käsitletakse põllumajanduse aremise käiku ja sihtjooni. (Th. Tallmeister,

töer: Kas ei oleks tarvilik, et ma Teid armulauale võtaksin?) Täna väga, kas Teil pulmad peetud on?

(Sekretäri kohale asub sekretär A. Tammann.)

Edasi käsitleti majapidamise organiseerimise küsimusi ja põllumehe kutseharidust, maapinna tundmist ja üksikasjalikumalt maahari-mist, väetamist, seemnevilja väärtust ja külvi. Peale selle käsitleti taimekasvatuse alal neid üksikuid taimi, mis kohalikkudes oludes arvesse tulevad, peatuti umbrohtude, taimehaiguste ja -kahjurite juures. Üldse on kursustel püütud anda enam-vähem ühtlast ja põhjalikku ülevaadet taimekasvatusest. Peale loengute anti soovijatele kursustepäevadel või ka selleks eriti välja sõites juhatust ja nõu mitmesugustes küsimustes.

Väetisainete tähtsuse ja tasuvuse selgitamiseks korraldatud üle riigi 508 väetusekatset põlluheina, kartuli, juurvilja, talivilja ja vähe-mal määral ka suviviljaga. Väetusekatset pandi toime katseasjanduse nõukogu poolt väljatöötatud kavade järgi, kusjuures katseteks tarvilikud väetised anti katsetegijatele täiesti tasuta. Väetusekatsete korraldamiseks on tähelepanuväärilist ainelist abi andnud ühistegelised asutused ja välismaa väetisainete sündikaadid, kuna põllutöministeerium põllumeeste keskseltsile riigi eelarves selleks ettenähtud summadest seni mingisugust toetust pole andnud.

Peale väetusekatsete korraldati suuremal määral põllumeeste juures kõrsviljaseemnete peitsimise katseid, kusjuures tarvisminevad peitsimise vahendid katsetegijatele tasuta anti. Peale katsete korraldati taimekasvatuse alal mitmesugused võistlused ja demonstratsioonid peaaasjalikult juurvilja kasvatamise ja harimise, künni, laudasõnniku rohkendamise ja teistel aladel.

Nüüd järgneb loomakasvatuse. Loomakasvatuse alal oli põllumeeste keskseltsi peategevus juhitud piimakarja korraldamisele ja eeltööde tegemisele pulli-, kontroll-, turba- ja teiste karjamajanduses tarvilikkude ühisuste asutamisele ja olemasolevate tegevuse korraldamisele. Aasta jooksul on keskseltsi agronoomilised tööjõud külastanud üle 50 niisuguse ühisuse, korraldanud nende asjaajamist ja arvepidamist. Kuna loomatoitmise küsimus raske ikalduseaasta tagajärjel sünnitas põllumeestele eriti suuri raskusi, siis korraldati lühiajalisi karjakasvatuse kursusi, kus peaaasjalikult käsitleti loomatoitmise korraldamist tänavuse lõikuse seisukohalt. Eri-list tähelepanu pöörati sellejuures karjatoidu

eelarvete kokkuseadmisele ja tegeliku toit-mise korraldamisele taludes.

Peale selle korraldati aasta jooksul mitme-suguseid tegelikke töid toitmise, lüpsmise ja hoolitsemise alal, ning pandi toime 16 lüpsi- ja loomade puhastamise võistlust.

Peale veisekasvatuse on juhitud erilist tähelepanu ka sea- ja lambakasvatamise eden-damisele. Eesti seakasvatavate seltsi kaasabil korraldati tegelikke seakasvatuse kursusi kõigis maakondades. Lambakasvatuse edendamise küsimus võeti põllumeeste keskseltsi poolt möödunud aastal tõsiselt päevakorraks ja tehti ettevalmistusetöid lambakasvatuse seltsi ellu-kutsumiseks.

Nimetatud selts alustaski tegevust juba möödunud aasta lõpul.

Piimaasjanduse alal oli instruktorite pea-tegevuseks piimaühisuste tegevuse korralda-mine ja piimatalituste instrueerimine, eriti või vigade kõrvaldamine. Peale selle peeti igas maakonnas piimaühisuste piirkondades erilisi piimatalituse kursusi, mille kestus 2—3 päeva, ja mis olid määratud piimaühisuste liik-metele. Neil kursustel õpetati kodust pii-maga ümberkäimist, tutvustati osavõtjaid pii-masaaduste valmistamise tehniliste küsimus-tega, piimasaaduste väljatuleku ja tasusumma arvestamisega, ühisuste liikmete kohuste ja õigustega. Samuti pandi toime möödunud talve jooksul kõigis maakondades piimatali-tuse päevad, millest kutsuti osa võtma kõiki ühes maakonnas asuvaid piimaühisusi. Maa-kondlikud piimaühisuste päevad, mis läinud aastal esimest korda peeti, leidsid igalpool väga elavat osavõttu ja kutsusid esile piima-ühisuste tegelaste poolt tähelepanuväärseid mõtteavaldusi, mille tulemusena kindlaks mää-rati terve rida tähtsaid juhtmõtteid piimaühi-suste tegevuse edaspidiseks arendamiseks. Pii-maühisuste tegevuse kokkukõlastamiseks ja korraldamiseks alustas põllumeeste keskselts eeltööd maakondlikkude piimaühisuste kesk-seltside ellukutsumiseks. Aasta jooksul alus-tasid tegevust maakondlikud piimaühisuste keskseltsid Võru-, Valga-, Viljandi-, Pärnu- ja Tartumaal. Aiatöö instruktorite peategevus oli juhitud aiatöökursuste pidamisele, aedade korraldamisele, uute aedade asutamisele ja aiatööplaanide valmistamisele. Eriti rohkesti andis instruktorid küsijatele nõu nii suu-sõnal kui kirjalikult mitmesuguste küsimuste kohta aiatöö alal, ning sõitsid nõudmiste järgi kohtadele tegelikku nõu ja juhatust andma. 15 maa-alkooli juures korraldasid instrukto-rid õpilastele aiaviljakasvatamise võistlused, millest üle 300 õpilase osa võttis. Võistlustest osavõtjad harisid instruktorite näpunäidete järgi oma kodukohas väikesed lapid maad,

kuhu külvasid instruktoritelt saadud seemned. Suve jooksul hoolitses iga õpilane iseseisvalt oma aiavilja eest, ning instruktor hindas sügisel iga õpilase töö ning andis paremaile õpilasele väikesi auhindu. Kuna põllutöö-ministeerium riiklikud abirahad aianduse inst-ruktorite ametispidamiseks 1. novembril 1928 ära võttis, ja põllumeeste keskseltsil summad puudusid, et instruktooreid oma arvel ametis edasi pidada, siis vabastas põllumeeste kesk-selts kõik aiatöö instruktorid 1. novembrist ametist.

Põllumeeste keskseltsi tegevus koduma-janduse edendamise alal kestis möödunud aastal suure hooga edasi. Eriti suurt hoogu võttis möödunud aastal kodumajanduse kur-suste korraldamine. Ülesandmisi kursuste korraldamiseks tuli niivõrt rohkesti, et ole-masolevad kodumajanduse instruktorid ei suut-nud kõiki nõudmisi täita. Sellepärast tuli ametisse võtta kursuste hooajaks ajutisi lisa-tööjõude, nõnda et möödunud aasta kevadeks üldine kodumajanduse instruktorite arv kokku kõigis maakondades 15 peale tõusis. Kursustel õpetasid instruktorid naistekäsitööd, tervis-hoidu, toitlust, lastekasvatust ja teisi pere-naise tööalasi. Peale kursustepidamise oli instruktoritel rohkesti tööd perenaisteseltside tegevuse korraldamisega ning ettevalmistuste tegemisega uute seltside asutamiseks. Instruk-torite õhutusel alustas tegevust möödunud aastal 36 perenaisteseltsi, nõnda et aasta lõpul üle maa juba 59 perenaisteseltsi tegevuses oli. Perenaisteseltside tegevuse korraldamiseks ja ühtlustamiseks alustas põllumeeste keskselts eeltööde tegemist perenaisteseltside keskkor-ralduse ellukutsumiseks. Nimetatud keskkor-raldus alustaski möödunud aasta augustikuul tegevust Eesti maanaiste keskseltsi nime all.

Kuigi põllutöoministeerium masinatund-mise instruktorite ametispidamiseks toetust ei andnud, ei võinud põllumeeste keskselts neid ametist lahti lasta, vaid selleks tuli leida teisi sissetulekuallikaid, et põllumeeste rohkearvu-lisi nõudmisi rahuldada. Instruktorite üles-andeks oli tehnilise nõu ja abi andmine põllu-majanduslike masinate ja riistade kasuta-jaile, õpetuse andmine masinistide-motoris-tide kursustel, masinate remonteerimine, kui ka masinatarvitavate ühisuste tegevuse kor-raldamine. Aasta jooksul korraldati 8 kohas kahenädalised masinistide-motoristide kursu-sed, millest osa võttis üle 200 inimese. Möö-dunud aastal korraldati laiemas ulatuses ka praktilisi lõhkeasjanduse kursusi, et õpetada põllumeestele lõhkeainetega ümberkäimist. Niisuguseid kursusi peeti 24 kohas, ning neist võttis osa kokku 1.325 põllumeest. Kuna masinatundmise instruktorite arv väike, siis

andsid üldistel põllumajanduslikkudel kur-
rustel masinate ja riistade alal õpetust pea-
asjalikult taimekasvatuse instruktorid.

Instruktorite teadmiste täiendamiseks ja
värskendamiseks on põllumeeste keskselts igal
suvel korraldanud instruktorite täiendusekursi.
Möödunud aastal korraldati niisugune
kursus kodumajanduse instruktoritele. Kur-
susu pandi toime 14. maist kuni 23. juunini
Tartus „Põllumeeste kodu“ ruumides, ning
sellest võttis osa 18 inimest. Kursuse üles-
andeks oli ette valmistada instruktoreid, kes
seni üksikutel erialadel teotsenud, — näiteks
toitlus, käsitöö — õpetuse andmiseks kõigil
talunaiste tööaladel nõnda, et nad võiksid
juhata ühtlasi käsitöö- ja keedukursusi
ja suudaksid nõuandjaks olla kõigil perenaiste
kutsealadel.

Kursusel korraldati tegelikke töid ja har-
jutusi ning anti teoreetilist õpetust kokku
430 tundi järgmistes ainetes: tervishoid põl-
lutöös, naistetervishoid, lastetervishoid ja las-
tekasvatus, loomakasvatus, seltskondlik töö ja
seltsielu maal, kodukorraldus, aiatöö, kodu-
käsitöö, toitlus, kaitseliidu toitute valmista-
mine.

Kursusel andsid õpetust dr. V. Sumberg,
dr. M. Jürisson-Kleitsman, pr. E. Hüner-
son, põllumajanduse inspektor A. Käbin,
instruktor R. Poola, loomaarst O. Veeber,
kirjanik M. Kiirats, agronoom J. Hüner-
son, instruktor M. Kind, instruktor Oiderman,
instruktor K. Vilms, instruktor A. Rebane,
instruktor M. Kõiva.

Jooksvate küsimuste arutamiseks peeti
möödunud aastal kolm inspektorite nõupida-
mist ja nimelt: 25. märtsil ja 4. juunil Tartus
ja 3. novembril Tallinnas.

1928. aasta algul oli põllumeeste keskseltsi
põhjaosakonna teenistuses: sekretariaadis Tal-
linnas 5 töäjõudu, põllumajanduse inspektoreid
5, taime- ja loomakasvatuse instruktoreid 8,
kodomajanduse instruktoreid 6, aiatöö instruk-
toreid 3, maaparanduse talituse töäjõude 10,
masinatundmise instruktoreid 1, piimaasjan-
duse instruktoreid 6, ehitusetalituse töäjõude
4, kokku seega 48 töäjõudu.

1928. a. jooksul lahkusid teenistusest:
E. Maide 1. veebruaril, G. Tollman 1. mail,
H. Gross 1. juulil, J. Pärn 1. mail, A. Niilo
1. juulil, V. Kirsch 1. juulil, E. Timusk 1. juu-
lil, J. Petter 1. augustil, E. Riesenberg 1. juu-
lil, A. Saar 1. oktoobril, J. Pihelgas 1. oktoobril,
H. Maider 1. märtsil, A. Kõuts 1. veebruaril,
T. Reim 1. novembril, E. Taska 1. novembril,
J. Stein 1. novembril, L. Grünman 1. juunil,
H. Sukk 15. mail, E. Kurvits 1. jaanuaril.

Tulid juurde: põllutöö instruktorid E. Ti-
musk 1. mail, A. Linderman 15. juunil, kant-

seleiametnik J. Kaalep 1. märtsil, maaparan-
duse talituse tehnik A. Savisikk 8. märtsil,
kodomajanduse instruktorid M. Kind 1. veeb-
ruaril ja H. Sukk 1. veebruaril.

Sellega olid ametis 1928. a. lõpul järgmised
alatised palgalised töäjõud: sekretariaat Ta-
linnas 3 töäjõudu, põllumajanduse inspekto-
reid 5, põllumajanduse instruktoreid 3, kodu-
majanduse instruktoreid 5, piimaasjanduse
instruktoreid 6, maaparanduse talituse töö-
jõude 11 ning ehitusetalituse töäjõude 3,
kokku 36 töäjõudu.

Põllumeeste keskseltsi liikmed, nõukogu,
juhatus, revisjonikomisjon ja sekretariaat.
Nüüd tahan ma nimetatud küsimusi käsitleda.
Eesti põllumeeste keskseltsi liikmeteks on
üldised põllumajanduslikud ja eriseltsid ja
nende liidud ning põllumajanduslikud ühi-
sused. Põhja-Eesti tegevusepiirkonnast olid
1928. aastal keskseltsi liikmeteks 30 põllu-
meesteseltsi ja 9 mitmesugust muud põllu-
majanduslikku organisatsiooni. Eesti põllu-
meeste keskseltsi üldine liikmete arv ulatus
möödunud aasta lõpul 128-le.

Põllumeeste keskseltsi juhtimine oli ase-
mikkude kogu poolt 25. märtsil 1928. aastal
valitud nõukogu ja juhatuse käes. Nõuko-
gusse kuulusid põhjaosakonnast J. Ploompuu,
J. Reinholm, A. Saar, K. Tonkman, E. Kello,
J. Link, J. Teetsov, E. Linkhorst, (J. Piiskar,
stp: Linkhorst? Kas Tonkman ja Link-
horst?) V. Vessart, A. Zion. Juhatusse
kuulusid J. Kalm — esimees, A. Jürman —
sekretär ja J. Ploompuu. Revisjonikomisjoni
liikmeteks olid K. Roosileht, M. Martinson
ja E. Just. Aasta jooksul on nõukogu pidanud
neli koosolekut ja juhatus 21 koosolekut, kus
mitmesugused keskseltsi tegevusse puutuvad
küsimused otsustamisel olid. Juhatusel tuli
korraldada üldist tegevust agronoomilise abi-
andmise alal, korraldada osakonna rahalisi
asju, määrata esindajaid, ja esindajaks olla
mitmesugustel nõupidamistel ja koosolekul
ning võtta seisukohta ühe või teise põhimõtte-
liku küsimuse juures. Samuti oli põhjaosa-
konna juhatuse ülesandeks Jäeneda mõisa ja
põllutöökooliga ühenduses olevate jooksvate
küsimuste lahendamine. Osakonna revisjoni-
komisjon on 1928. aasta jooksul neli korda
revideerinud keskseltsi arvepidamist ja asja-
ajamist ning käinud Jäeneda mõisas ja põllu-
töökoolis nende tegevusega tutvunemas.

Juhataja **R. Penno:** Rkl. Martin-
son, ma ei saa aru, kuidas võib Jäeneda mõis
olla ühenduses talumajandusnõuande korral-
damise seadusega. Palun Teid asjast kõnelda.
Teen Teile teise märkuse.

M. Martinson (põl): Sekretariaadis töötasid sekretär A. Onno, asjaajaja J. Rist, raamatupidaja J. Pihelgas, kantseleiametnik J. Kaalep ja masinakirjutaja H. Mätlik.

(Aruandja kohale asub komisjoni esimees V. Maaker.)

Sekretäri ülesandeks oli agronoomilise personaali töö juhtimine ja kontrollimine juhatuse otsuste kohaselt. Peale selle võttis sekretär keskselti esindajana osa koosolekute, nõupidamistest ja komisjonidest ja täitis mõningaid teisi ülesandeid. Asjaajaja toimetab keskkvalitsuse kirjavahetust ja oli ajaleht „Põllumehe“ toimetamise juures tegevuses.

Põllumeeste keskselti tegevus põllumajandusliku nõuande korraldamisel Põhja-Eestis:

Saaremaal on peetud möödunud 1928. a. jooksul põllumeeste keskselti instruktorige korraldusel kokku 91 kursust ja kõnekoosolekut, mis kokku kestsid 194 tundi. Neil kursustel anti kokku 616 teoreetilist õppetundi, kuna praktilised harjutused kestsid kokku 569 tundi. Osavõtjaid oli praktilistest töödest 424 inimest. Loengutest võttis osa 5.075 inimest. Nende kursuste ja kõnekoosolekute korraldamiseks on kohapealsed seltsid ja ühisused kui ka üksikud põllumehed kandnud kulusid kokku üle 1.000 krooni. Tegelikke kursusi on peetud 19, sellest 5 näitlikku karjatoitmise kursust, 7 juurvilja külvamise ja harimise kursust ja 7 tegelikku kursust aianduse alal. Võistlusi on korraldatud aasta jooksul 3 ja nimelt ülemaakondlik võivõistlus piimaühisustele, künnivõistlus ja lüpsivõistlus. Vätusekatseid korraldati 27 katset, sellest 9 kartuliga, 8 talirukkiga, 1 odraga, 6 juurviljaga ja 3 põlluheinaga.

Saaremaa põllumeestele korraldati kolm õppereisi, ja nimelt 17. juunil Valjala põllumeesteseltsi liikmetele härra Melts'i talusse — osavõtjaid 30, 12. augustil Vaivera noorte maatulunduse klubi liikmetele — Sandlasse, Kõljalasse ja Sikassaarde osavõtjaid 15, ja 8. juulil Anseküla põllumeesteseltsi liikmetele Sandlasse ja Kõljalasse — osavõtjaid 24.

Juhataja **R. Penno**: Härra Martinson, kas Teil veel palju aega läheb?

M. Martinson (põl): Mul läheb umbes 2 tundi aega, ja ma saan ka vaheajata jätkata.

Vaheaeg kl. 9.35 min. — kl. 9.55 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Martinson'ilt on ettepanek, kvoorum kindlaks teha. Palun kõrvalruumidesse helistada. (Vahelhüüe: Asjatu vaev!) (Helistatakse kõrvalruumidesse.) (Vahelhüüe pahemalt poolt: Härra Martinson, laske jalga, hakatakse lugema.) Koos on 54 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos.

M. Martinson (põl) (jätkab kõnet): (E. Joonas, stp: Härra Martinson, Teie olete niikaua kõnelenud, et habe hakkab suu ümber kasvama!) Rohkesti aega nõudis instruktorigelt ka kohaliku põllumajanduse näituse korraldamise ja ettevalmistamise töö, mis 8.—9. septembrini Pöides peeti ja Vaivere noorte maatulunduse klubi näituse korraldamine 23. sept. Aasta jooksul korraldati 4 suuremat põllumeeste koosolekut ja nimelt põllumeestepäevad Kuressaares ja Pöides, piimaühisuste päev Kuressaares ja seakasvatajate päev Kuressaares. Möödunud aastal algas Saaremaal tegevust Vaivere noorte maatulunduse klubi, kelle juhiks oli põllumajanduse inspektor, ning kes enesele ülesandeks võttis juurviljakasvatamise edendamise oma liikmete hulgas. Samuti algas tegevust instruktorige õhutusel karjakasvatuse ring Torgu põllumeesteseltsi juures. Instruktorige otsekohesel kaasabil on ellu kutsutud sigade ühismüügi korraldus, mille kaudu Saaremaa põllumehed möödunud aastal saatsid müügile 445 siga. Põllumajanduse inspektor on aasta jooksul läbi käinud kõik Saaremaa piimaühisused ning osa võtnud peaaegu kõigi nende ühisuste peakoosolekute, ja

Läänemaal on aasta jooksul peetud põllumeeste keskselti tööjõudude korraldusel ja teiste eraseltside instruktorige kaastegevusel 52 kursust ja kõnekoosolekuid, mis kestsid kokku 282 päeva ja millest osa võttis 3.066 kuulajat. Loengud ja praktilised harjutused neil kursustel ja kõnekoosolekutel kestsid kokku 1.829 tundi. Tegelikke kursusi peeti 26, mis kestsid kokku 225 päeva. Üksikute erialade järgi tehti neil tegelikkudel kursustel praktilisi harjutusi tundides: karjakasvatuse alal — 154, hobusekasvatuse alal — 8, seakasvatuse alal — 10, linnukasvatuse alal — 47, aianduse alal — 76, kodumajanduse alal — 799, ja käsitöö alal 245 tundi. Kokku 1.339 tundi. Suuremaid koosolekuid on aasta jooksul peetud kolmel korral ja nimelt: perenaistepäevad Emmastel ja Kasaris ning piimaühisustepäev Haapsalus. Vätusekatseid korraldati 34, sellest taliviljadega 14, põlluheinaga — 7, suviniisuga — 1, kartuliga — 4, juurviljaga — 3, metsaheinamaadel — 5, teraviljaseemnete peit-

simise katseid on korraldatud ühes majapidamises ja kalamaksa söötmiskatseid 1 majapidamises.

Päärdü algkooli õpilastele korraldati omavaheline ajaviljakasvatamise võistlus, mis väga hästi korda läks. Lüpsivõistlusi peeti 5 korral, millest 45 lüpsjat osa võttis. Instruktorite õhutusel ja otsekohesel kaastegevusel asutati 4 sugupullühisust ja 6 kontrollühisust. Põllumeesteseltside tegevuse elustamiseks on korraldatud nende juures rohkesti kursusi ja kõnekoosolekuid, Varbla ja Lääne-Nigula põllumeesteseltside juures on asutatud seemnevilja sorteerimise ja puhastamise punktid, mis lähemal ajal töötama hakkavad. Perenaisteseltse on asutatud 3, mitmed on veel asutamisel. Põllumeeste õppereise korraldati möödunud aastal kolmel korral, sellest kaks Pärnumaa ja üks Läänemaa parematesse majapidamistesse, kokku 67 osavõtjaga. Loomatoidu eelarveid tehti 14-es majapidamises. Taluarvepidamist korraldati ja tehti inventuuri kolmes majapidamises, kokku 9 päeva.

Instruktorid on aasta jooksul vastu võtnud 116 põllumajandusliku ajakirja tellimist ning müünud 433 eksemplari põllumajanduslikke õpperaamatuid, teostanud 5 korral kartulite-väljaveo kontrolli ja 2 korral maaparandusetoode järelevalvet, esinenud kohtutes 6 korral ekspertidena. Peale selle on instruktorid Eesti hobusekasvatajate seltsi ülesandel korraldanud noorte hobuste näitusi ja korraldusi teinud sugutäkkude kohtadele paigutamiseks ja varsakoplite korraldamiseks. Mitmesugustes küsimustes on nõu- ja juhatusandmisi registreeritud 1.249, sellest 660 suusõnal, 111 kirjalikult ja kohapeale väljasõitutes 478 korral. Üldse on instruktorid aasta jooksul 599 päeva väljasõitudel viibinud.

Harjumaal peeti aasta jooksul 21 kõnekoosolekut, 12 põllumajanduslikku üldkursust, 3 tegelikku karjatalitamise kursust, 4 pikemaajalist erikursust, 9 kodumajanduse kursust, 4 käsitöökursust, 2 perenaistepäeva ja 1 lõhkeainete kursust. Kokku peeti 46 kursust ja kõnekoosolekut, mis kestsid 304 päeva, ja millest võttis osa 2.064 alatist kuulajat. Tegelikud tööd ja praktilised harjutused kestsid neil kursustel 1.395 tundi, teoreetilised loengud — 620 tundi, väetusekatseid korraldati 32 majapidamises, kokku 56 katset, sellest metsaheinaga 6, põlluheinaga 13, kartuliga 18, juurviljaga 11, rukkiga 6, kaeraga 1 ja segaviljaga 1. Peale nende katsete kestis edasi väetise järelemõju vaatlus 20 heinakatse juures.

Juurviljakasvatuse võistlusest võttis osa 12 majapidamist. Võistlevate talude juurviljakasvatus hinnati üle Harju maavalitsuse juurde

moodustatud hindamiskomisjoni poolt ning paremaile anti auhinnad Harju maavalitsuse summadest. Algkooliõpilaste aiaviljakasvatuse võistlusest võttis osa 12 Harjumaa algkooli 202 õpilasega. Põllumeeste keskselts andis paremaile õpilasele auhindu ja nimelt: esimene auhind 30 õpilasele, teine auhind 47 õpilasele, kolmas auhind 37 õpilasele. Auhindadeks olid peasjalikult raamatud. Võistlusest osavõtnud 4 algkooli õpilased esinesid enese kasvatatud aiaviljadega Tallinna põllumajanduse näitusel, kus nende välja-panekud äratasid üldist tähelepanu. Lüpsivõistlusi korraldati ühes kohas, nimelt Varbolas, millest osa võttis 11 lüpsjat. Harjumaa põllumeestele korraldati õppereis Järva-, Viljandi- ja Pärnumaa parematesse taludesse. Ühisuste asjaajamise korraldamisel ja arvepidamise revideerimisel on instruktorid töötanud kokku 60 päeva. Selle aja jooksul on antud juhtnõore ühisuste asjaajamiseks ja on korraldatud ning revideeritud arvepidamist. Revideeritud on üle 18 masinatarvitaja, turba- ja sugupullühisuse. Raamatupidamise talituse usaldusemeeste taludes on korraldatud raamatupidamist ja tehtud inventuuri 10 kohas, milleks 12 tööpäeva kulus. Viibides väljasõitudel ja ringreisidel on instruktorid käinud nõu andmas mitmesugustes küsimustes umbes 450 talus.

Edasi vaatleksime, lugupeetud Riigikogu liikmed, instruktorite tegevust Virumaal.

Virumaal on korraldatud aasta jooksul kokku 48 kursust ja kõnekoosolekut, mis kestsid 298 päeva, ja millest võttis osa 3.113 alatist kuulajat. Loengud kestsid neil kursustel ja kõnekoosolekutel 491 tundi, praktilised harjutused ja tegelikud tööd 1.243 tundi. Aasta jooksul korraldati põllumeesteseltside juures 10 kõnekoosolekut, piimaühisuste juures 7 kõnekoosolekut ja pandi toime maakondlik piimaühisuste päev. Näitlikke karjatoitmisi peeti 5 majapidamises, lüpsivõistlusi pandi toime 5 korral, millest 52 lüpsjat osa võttis. Näitlik hobuserautamise kursust peeti Rakveres, millest võttis osa 26 inimest. Möödunud aastal korraldasid instruktorid Virumaal 12 majapidamises 26 väetusekatset, panid toime 3 õppereisi Virumaal põllupidajatele, millest 57 inimest osa võttis, ja 3 õppereisi perenaistele, millest 62 inimest osa võttis. Raamatupidamise talituse usaldusemeeste taludes korraldati arvepidamist ja tehti inventuuri 10 korral. Näitlikke kivilõhkumise kursusi pandi toime kahes kohas 76 osavõtjale, näitlikku juurviljaharimist toimetati 3 talus 27 osavõtjaga, juurviljapõlde tolmutati 9 talus, külvikorrad seati sisse 10 talus, viljapuuaedu korraldati ja ravitseti 12 majapidamises, maaparandusetoode

järelevalvet teostati 19 talus. Instruktorid olid kolme põllumajandusliku näituse korraldusetööde tegijaiks ja auhindajaiks ning esinesid ekspertidena 13 korral kohtus. Instruktorite õhutusel ja kaasabil alustasid aasta jooksul tegevust kolm kontrollühisust, viis perenaisteseltsi, kolm sugupullijaama ja neli turbaühisust.

Järvamaal on korraldatud aasta jooksul kokku 39 kursust ja kõnekoosolekut, mis kestsid 187 päeva, ja millest võttis osa 2.728 alatist kuulajat. Loengud kestsid neil kursustel ja kõnekoosolekutel 352 tundi, praktilised harjutused ja tegelikud tööd kokku 733 tundi.

Möödunud aastal korraldati Järvamaal esimest korda maakondlik piimaühisuste päev, mis hästi korda läks ja millest üle 70 piimaühisuse tegelase osa võttis. Vätusekatseid korraldati 32 korral, kokku 16 majapidamises. Näitlikke karjatoitmisi pandi toime kahes majapidamises 19 lehмага, näitlikke sigade-toitmisi viies majapidamises 23 seaga. Lüpsivõistlusi peeti neljal korral, millest võttis osa 34 lüpsjat. Põllumajandusliikude ehituste põhiplaan ja aiaplaan on valmistatud 18, ja täielikke ehituseplaan 8. Instruktorid on olnud õhutajaks ja nõuandjaks kaheksa karja-jaama, ühe kontrollühisuse ja üheteistkümne tõulooma paarituspunkti asutamisel, ja on 16-le vähemale ühisusele abi olnud nende tegevuse korraldamisel, kui ka arvepidamise ja asjaajamise kordaseadmisel. Instruktorite otsekohesel kaastööl on tegevust alustanud üks põllumeesteselts ja neli perenaisteseltsi. Aasta jooksul on registreeritud nõuandmisi büroos 364, kirjateel — 343 ja väljasõitudel — 985, kokku 1.692 korral.

Nüüd vaataksime, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, üksikasjalikult Põhja-Eesti maakondade põllumajanduse inspektorite tööd.

Põhja-Eesti maakondades töötasid põllumajanduse inspektoritena allpooltähendatud isikud:

Käbin, Abel — põllumajanduse inspektor Harjumaal. Õppinud Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonnas, põllumajanduse nõuande alal tegev olnud alates 1. jaanuarist 1922 maakarjakasvatavate seltsi, Tartu maavalituse ja põllumeeste keskseltsi juures. Inspektor A. Käbin esines loengutega üheksal põllutöö ja karjakasvatuse kursusel, kuuel kõnekoosolekul, juhatas kodumajanduse instruktorite täiendusekursust Tartus 40 päeva jooksul, olles seal ühtlasi karjakasvatuse õpetaja. Põllumajanduse inspektorina on A. Käbin teinud kõik tarvilikud korraldusetööd, mis nõuande teostamisel vajalikud, ja on olnud ühtlasi ka ajakirja „Karjamajandus“ toime-

tajaks. Mitmesuguste ülesannete täitmisel on A. Käbin viibinud väljaspool alatist asukohta 69 päeva.

Lossman, Jüri — põllumajanduse inspektor Läänemaal. Lõpetanud Harju põllutöökooli Soomes, õppinud tegelikku põllutööd kauemat aega Soomes ja Taanis, olnud instruktoriks Peeterburi semstvo juures. Põllumeeste keskseltsi teenistuses alates 15. detsembrist 1920.

J. Lossman andis õpetust aasta jooksul 32 kursusel, esines kõnedega kaheksal kõnekoosolekul, korraldas 34 vätusekatset ja ühe teraviljapeitsimise katse. Korraldas 6 mitmesugust võistlust, juhatas 3 põllumeeste õppe-reisi, teostas maaparandusetööde järelevalvet kahes majapidamises, kartuliteväljaveo kontrolli 5 korral, tegi inventuuri ja korraldas arvepidamist 3 raamatupidamise talituse usaldusemehe talus. Asjatundjaks oli kohtus 6 korral, (J. Piiskar, stp: Kui see lange-mine nii suur ei oleks!) täitis harjutuse-toimkonna asjaajaja kohuseid, võttis Eesti hobusekasvatuse seltsi ülesandel varsanäitustest osa, korraldas varssade ja... (J. Piiskar, stp: Vanahobuste...) sälgude saatmist koplitesse Hiiumaale. Aasta jooksul on registreeritud üksiknõuandmisi suusõnalisi 348, kirjateel — 56, kohapeal käis 94 korda. J. Lossman on aasta jooksul ametiasjades olnud väljasõitudel kokku 103 päeva.

Nüüd, minu härrad, siirduksime Virumaale.

Vann, August, põllumajanduse inspektor Virumaal. Lõpetanud Jämeda põllutöökesk-kooli, põllumeeste keskseltsi teenistusse astus 1. oktoobril 1921. A. Vann on aasta jooksul pidanud loenguid 10 kursusel, kõnelenud 11 kõnekoosolekul, olnud auhindajaks 3 lüpsivõistlusel, võtnud osa 3 põllumajanduse näituse ettevalmistusetöödest ja olnud seal auhindajaks. Korraldanud ja olnud põllumeestega õppereisidel 6 päeval, käinud maaparandusetöid kohapeal järele vaatamas ja laenusamiseks juhatus andnud 32 korral. Ühingute ja seltside asutamise puhul 8 korda kohapeal käinud, vätusekatseid korraldanud, kontrollinud ja tagajärgi arvestanud 10 majapidamises, käinud 14 kohas kohapeal peakraavide kaevamisel kulusid... (J. Piiskar, stp: Need kraavid on Teile pähe hakanud.) asjaosaliste vahel jaotamas ning tehtud töid järele vaatamas. Inspektor on korraldanud ja ette valmistanud kõik keskseltsi korraldusel maakonnas peetud kursused ja koosolekud ning kätte juhatanud töö teistele instruktoritele. Eriti on A. Vann edendanud kõigiti ühistegelisel liikumisel ja seltsielul, olles ise mitmes suure-

mas ja vähemas kohalikus ühisuses ning seltsis juhatause liikmeks.

Ukareda, Valde, põllumajanduse inspektor Järvamaal. Lõpetanud Soomes põllutöökooli ja karjakasvatuse instruktorina töötanud Venemaal Staraja-Russas. 1921. a. põllumeeste keskseltsi teenistuses. V. Ukareda pidas aasta jooksul loenguid 9 kursusel, esines kõnedega 17 mitmesugusel kõnekoosolekul, võttis osa 21 ühisuse ja seltsi pea- ning teistest koosolekutest, korraldas ja kontrollis 17 korral väetusekatseid, võttis osa rändavast seemneviljanäitusest...(J. Saar, as: Ta oli ju Paides seemneviljakaupluses müüjaks. Kas Teie aruandes see ka märgitud on?) Ei ole. Käis 6 korral maaparandusetöid järele vaatamas, võttis osa suguhobuste märkimistest ja suguloomade paaritusepunkti revideerimistest, korraldas arvepidamist ning tegi inventuuri põllumajandusliku raamatupidamise talituse usaldusemeeste juures, oli õhutajaks ja nõuandjaks 7 koorejaama, 1 kontrollühisuse, 10 tõulooma paaritusepunkti, põllumeesteseltsi ja 4 perenaisteseltsi asutamisel, korraldas sigade ühismüüki Järvamaa põllumeesteseltsi juures. Inspektor V. Ukareda oli tegev väga paljudes kohalikkudes seltsides ja ühisustes, ning ka mitmesugustes seltskondlikkudes keskorganisationsioonides. Üksiknõuandmisi on aasta jooksul registreeritud oma asukohas: büroos — 204, kirjateel — 262, väljasõitudel — 155.

Otstavel, Hendrik, põllumajanduse inspektor Saaremaal. Lõpetanud Nadeshdino karjakasvatuse ja piimatalituse kooli Venemaal, oli selle järele põllutööinstruktoriks Permi kubermangus (J. Piiskar, stp: Kas see on Harjumaal või Virumaal? — J. Hüneron, põl: Kas Teil on ära läinud meelest?) ning 1921. aastast kuni 1922. aastani oli kontrollassistendiks Pilstvere kontrollühisuses, põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. oktoobrist 1922, esialgu Saaremaa karjakasvatuse instruktorina ja 1. maist 1923 põllumajanduseinspektorina. H. Otstavel pidas aasta jooksul loenguid 65 kursusel ja kõnekoosolekul, mis kestsid kokku 72 päeva, viibis väljasõitudel Saaremaa piimaühisustes ja näituste puhul 31 päeva, mitmesuguste põllumajanduslike päevaküsimuste lahendamisel — 30 päeva, korraldas Saaremaa põllumeestele 3 õppereisi ja oli 2 õppereisi juhiks, võttis osa Põide põllumajandusenäituse ja Vaivere noorte maatulunduse klubi näituse ettevalmistuse ja korraldusetöödest, ning oli neil näitustel auhindajaks. Saaremaa ühistegevuse ja seltsielu edendamisel on inspektor igalpool kaasa töötanud, olles juhtivalt tegev Saaremaa majanduseühisuses Eesti tarvitajate kesk-

ühisuse Kuressaare osakonnas, Saaremaa põllumeeste keskseltsis j.n.e. Aasta jooksul on inspektor läbi käinud kõik Saaremaa piimaühisused ja osa võtnud pea kõigi piimaühisuste peakoosolekutest.

Seega oleksime meie, lugupeetud Riigikogu liikmed, lõpule jõudnud...(J. Piiskar, stp: Nii vara!) põllumeeste keskseltsi põhjaosakonna inspektorite tööde ülevaatusega. Nüüd asume järjekorras põhjaosakonna inspektorite tööd ja tegevust jälgima ja hindama.

Petter, Johannes, tegevusepiirkond Harjumaal. Lõpetanud Järeda põllutöökeskkooli ja Vahi kontrollassistendite kursuse. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. nov. 1921 kuni 1. aug. 1928. J. Petter on möödunud aasta 7 kuu jooksul pidanud loenguid ja juhatanud karjalaudatöid 13 kursusel 54 päeva jooksul, esinenud kõnedega 7 kõnekoosolekul, korraldanud asjaajamist ja arvepidamist 4 pulli- ja turbaühisuses, viibinud väljasõitudel väetusekatsete korraldamise otstarbel 20 päeva jooksul. Kokku on ta viibinud mitmesuguste ülesannete täitmise otstarbel väljasõitudel 122 päeva, ning on külastanud selle aja jooksul 146 talu. J. Petter lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. augustil 1928.

Gross, Hans, tegevusepiirkond Harjumaal. Lõpetanud Järeda põllutöökeskkooli ja Vahi põllutöökooli. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. maist 1926 kuni 1. juulini 1928. H. Gross on möödunud aasta 6 kuu jooksul andnud õpetust 10 kursusel 29 päeva jooksul. Esinenud kõnedega 10 kõnekoosolekul, viibinud 17 mitmesuguses ühisuses asjaajamise ja arvepidamise korraldamise otstarbel 21 päeva. Töötas väetusekatsete korraldamisel 36 päeva, oli seemneviljanäitusel saatjaks ning seletuseandjaks näituserongil 9 päeva, korraldas arvepidamist ja tegi inventuure 9 põllumajandusliku raamatupidamise talituse usaldusemehe juures ja juhatas põllumeeste õppereise 6 päeva jooksul. Kokku on H. Gross mitmesuguste ülesannete täitmisel viibinud möödunud aasta kuue kuu jooksul 123 päeva ringreisel ja külastanud selle aja jooksul 120 talu. Põllumeeste keskseltsi teenistusest lahkus 1. juulil 1928. (J. Saar, as: Miks ta lahkus?) Teie võtsite abirahad ära. Keskselts ei saanud enam pidada inimest. Iga inimene tahab ometi süüa ja teenistust leida.

Niilo, Alfred, tegevusepiirkond Läänemaal. Lõpetanud Väimela põllutöökooli ja Vahi kontrollassistendite kursused, oli kaks aastat kontrollassistendiks Viljandi kontrollühisuses ja ühe aasta karjakasvatuse instruktoriks Seli piimaühisuse juures. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. novembrist 1926

kuni 1. juulini 1928. Möödunud aasta kuue kuu jooksul andis A. Niilo õpetust 19 teoreetisel ja 9 tegelikul kursusel ja pidas neil loenguid 296 tundi ning juhatas tegelikke töid 162 tundi. Esines kõnega ühel kõnekoosolekul, juhatas ja korraldas 5 lüpsivõistlust, korraldas kuues talus väetusekatseid, tegi 11 majapidamises loomatoidu eelarveid, oli tegev kahe pulliühisuse ning 5 kontrollühisuse asutamisel, juhatas üht põllumeeste õppereisi. Kokku on A. Niilo läinud aasta kuue kuu jooksul viibinud mitmesuguste ülesannete täitmisel 118 päeva väljasõidul. Põllumeeste keskseltsi teenistusest lahkus 1. juulil 1928. (J. Saar, as: Sai vist parema koha.) Mina ei tea, võibolla.

Pärn, Johannes, tegevusepiirkond Järvamaal. Lõpetanud Längsjö põllutöökooli Soomes ja sõjaväe velskerite kooli, olnud pikemat aega tegelikul põllutööpraktikal Soomes, ühe aasta kontrollassistendiks Adavere ja Lahavere kontrollühisustes. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. märtsist 1923 kuni 1. maini 1928. Möödunud aasta nelja kuu jooksul andis J. Pärn õpetust 22 lühiajalisel kursusel, kahel tegelikul sea- ja karjakasvatuse kursusel, mis kokku kestsid 56 päeva, valmistas 24 põllumajandusliku hoone ehituseplaani ja oli seemneviljanäituse rongil saatjaks ning seletuseandjaks. Põllumeeste keskseltsi teenistusest lahkus 1. mail 1928, asudes tööle Eesti seasvatavate seltsi juurde.

Riesenberg, Elmar, tegevusepiirkond Järvamaal. Lõpetanud Olustvere põllutöökeskkooli ja Vahi kontrollassistendite kursuse. Oli selle järele ametis kontrollassistendina Kalmetu kontrollühisuses. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. maist 1925., 1. novembrist 1926 oli ühtlasi ka maakarjakasvatavate seltsi teenistuses. Lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. juulil 1928, asudes tööle täielikult maakarjakasvatavate seltsi juurde. Möödunud aasta 6 kuu jooksul andis Riesenberg õpetust 14 põllumajanduslikul kursusel 44 päeva, 3 tegelikul karjakasvatuse kursusel 16 päeva, esines kõnega ühel kõnekoosolekul, korraldas karja toitmist ja tegi loomatoidu eelarveid 18 majapidamises, võttis osa taluraamatupidamise kursusest Paides, käis maakarjakasvatavate seltsi ülesandel loomi tõuraamatutesse võtmas, vasikaid märkimas, pulliühisusi revideerimas kokku 32 päeva jooksul. Pooleaasta jooksul registreeritud nõuandmisi büroos suusõnal 61, kirja teel 45 ja kohapeal käies 453 juhul.

Tolman, Gustav, tegevuseringkond Virumaal. Lõpetanud Jäneda põllutöökeskkooli. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. novembrist 1921 kuni 1. maini 1928. Möödunud aasta nelja kuu jooksul andis G. Tolman õpe-

tust kuuel kursusel 21 päeva, võttis osa 3 piimaühisuse peakoosolekust ühisuste kutsel, korraldas arvepidamist ühes turbaühisuses ning kahe põllumajandusliku raamatupidamise talituse usaldusemehe talus,

(Koosolekut hakkab juhutama esimees **K. Einbund.**)

valmistas kolm karjalauda projekti, oli seemneviljanäitusel saatjaks ning seletuseandjaks näituserongil seitsme päeva jooksul. (J. Saare, as v a h e l h ü e.) Seda ma ei tea. Lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. mail 1928, asudes tööle oma tallu. (J. Saar, as: Mis tükk see on, et kõik lahku lähevad keskseltsist?) Teie võtsite raha ära, ja loomulik, et inimene peab raha teenima, et leiba osta.

Maide, Eduard, tegevusepiirkond Virumaal. Astus põllumeeste keskseltsi teenistusse 1. sept. 1925 ja lahkus teenistusest 1. veebr. 1928, asudes õpetajaks Mõdriku majapidamiskooli juurde. Ühe kuu jooksul, mil Eduard Maide 1928. a. keskseltsi juures teenistuses oli, andis ta õpetust kolmel põllumajanduslikul kursusel, kokku 13 päeva.

Timusk, Evald, tegevusepiirkond Virumaal. Astus põllumeeste keskseltsi teenistusse 20. apr. 1920 ja lahkus teenistusest 1. juulil 1928, asudes agronoomilise büroo teenistusse. Oma teenistuse ajal keskseltsis esines Evald Timusk kõnedega kolmel kõnekoosolekul, andis õpetust kolmel juurviljahirimise kursusel, korraldas väetusekatseid kümnes talus ja tegi inventuuri seitsme põllumajandusliku raamatupidamise talituse usaldusemehe talus.

Linderman, Aleksander — lõpetas Jäneda põllutöökooli. Põllumeeste keskseltsi teenistusse astunud 15. juunil 1928, asus tööle Tapa ja Kadrina põllumeesteseltside juurde.

Aleksander Linderman on ametisoleku ajal andnud õpetust ühel üldisel põllumajanduslikul kursusel, kahel tegelikul juurviljahirimise kursusel, korraldas kuus väetusekatset ja kaks teraviljapeitsimise katset, demonstree ris kolmel korral juurviljade tolmutamist, ühel korral torukraavi kaevamist, oli hindajaks ühel noorkarjanäitusel ja kahel lüpsivõistlusel, korraldas ja juhtis kaht põllumeeste õppereisi Järva- ja Virumaa paremaisse taludesse. Seadis sisse viies talus külvikorrad, teostas maaparandustööde järelevalvet viiel korral, võttis osa Rakvere põllumajandusliku näituse eeltoodest ning oli näitusel auhindajaks 8 päeva, korraldas peekonsigade vastuvõtmist Tapa raudteejaamas, käis lüpsilehmi ostmas Tapa ja Kadrina põllumeesteseltsi liikmetele Tartumaalt, oli Tapa ja Kadrina põllumeesteseltside asjaajajaks.

Saar, Aleksander, tegevusepiirkond Saaremaal. Lõpetanud Besjeda põllutöökooli Venemaal, põllumeeste keskseltsi teenistuses ühiseslt Saaremaa põllumeeste keskseltsiga 1. maist 1927. Lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. oktoobril 1928. Mõödunud aasta 9 kuu jooksul oli A. Saar andnud õpetust ja juhatanud karjalaudatöid 3 tegelikul karjatoitmise kursusel 25 päeva, ühel tegelikul seakasvatuse kursusel 10 päeva, 4 tegelikul juurviljharimise kursusel 4 päeva, on korraldanud karjatoitmist ja teinud karjatoidu eelarveid 77 talus, korraldanud arvepidamist ja asjaajamist 14 masinatarvitajate, pulli- ja turbaihisuses, võtnud osa Põide põllumajandusliku näituse eeltöödest ja olnud seal auhinnaõistjaks, korraldanud ja juhtinud põllumeeste õppereisi Saaremaa parematesse majapidamistesse.

Kirsch, Villibad, tegevusepiirkond Saaremaal. Lõpetanud Jäned põllutöökooli. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. septembrist 1926 kuni 1. juulini 1928. Läänud aasta kuue kuu jooksul andis V. Kirsch õpetust neljal tegelikul kursusel 47 päeva, 17 teoreetilisel kursusel 24 päeva, korraldas 26 väetusekatset, milleks tuli sõita igasse majapidamisse mitmel korral juhatus andma väetuseainete tarvitamise, maaharimise ja ettevalmistamise kohta, välja mõõta ja seemendada katselapid ning aeg-ajalt katselappe üle vaadata. V. Kirsch seadis kokku põllumeestele külvikordi, võttis osa Põide põllumajanduse näituse eeltöödest, hinnates üle kohapeal väljapanekuid, oli näitusel mitme osakonna juhatajaks ja toimetas Kuressaare peekonsigade kokkuvõtmist ja ärasaatmist. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kuikaua läheb veel aega?) Noh, paar tundi veel, Nüüd oleksin küllalt peatunud Põhja-Eesti meesinstruktorite juures, nüüd saaksime vaatlema kodumajanduse instruktorite tööd ja tegevust. Teie näete, et nad on sama virgad oma ameti juures olnud.

Kõiva, Mari — kodumajanduse inspektor, tegevusepiirkond ülemaaline. Lõpetanud Lahti rahvaülikooli Soomes, Tallinna naiskutsekooli kangakudumise osakonna, Jäned põllutöökooli, põllutööpraktikal olnud Soomes Oravala Niemeläs, Tartumaal Kalmijoori talus ja Jõgeva sordikasvanduses, olnud kaks aastat õpetajaks Türi aiamaajanduse gümnaasiumis ja ühe aasta Saarde majapidamise koolis. Põllumeeste keskseltsi teenistuses alates 1. novembrist 1927.

Kodumajanduse inspektori ülesandeks on kodumajanduse edendamise töö juhtimine, kodumajanduse instruktorite tegevuse ühtlustamine, perenaisteseltside tegevuse korraldamine ja elustamine, kodumajanduse kursuste

pidamine, perenaistepäevadel ja teistel koosolekutel kõnelemine. Aasta jooksul andis inspektor M. Kõiva õpetust 3 kangakudumise kursusel, 1 pesuõblemise kursusel, 1 naistekäsitöökursusel, 3 keedukursusel, kokku 8 kursusel, mis kestsid 112 päeva. Esines kõnedega 15 perenaisteseltside poolt korraldatud kõnekoosolekutel, 2 perenaistepäeval, kodumajanduseõpetajate kongressil ja võttis osa 6-nädalisest kodumajanduse instruktorite täiendusekursusest Tartus, ning oli ühtlasi seal lektoriks. Võttis osa auhindajana Tallinna põllumeesteseltsi näitusest, korraldas perenaiste õppereisi Tartumaale, oli maanaiste keskseltsi juhatus liikmeks ja asjaajajaks.

Lepp, Lydia, kodumajanduse instruktor Harjumaal. Lõpetanud Järvenlinna kodumajanduse kooli Soomes, põllumeeste keskseltsi teenistuses 1921. a. saadik. Instruktor Lydia Lepp andis aasta jooksul õpetust 14 kodumajanduse kursusel, mis kestsid kokku 146 päeva, oli auhindajaks Tallinna ja Viljandi põllumajanduse näitustel ning võttis osa kodumajanduse instruktorite koostööst Tartus 14. maist kuni 23. juunini.

Rebane, Alide, kodumajanduse instruktor Läänemaal. Lõpetanud Tartu naisühingu käsitöökooli, põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. oktoobrist 1926. Instruktor A. Rebane andis aasta jooksul õpetust 10 käsitöökursusel, kokku 146 päeva, neljal keedukursusel, mis kestsid 23 päeva, esines kõnedega 6 perenaiste kõnekoosolekul, oli auhindajaks Tallinna põllumeesteseltsi näitusel ja võttis osa 6-nädalisest kodumajanduse instruktorite täiendusekursusest Tartus.

Tammjärv, Johanna, kodumajanduse instruktor Virumaal. Erihariduse saanud Venemaal Spiridonovi ja Umaani aiatöökoolis, olnud Venemaal majapidamise ja aiatöö instruktoriks, ning Rakvere õpetajateseminaris kodumajanduse õpetajaks.

Põllumeeste keskseltsi teenistuses 20. märtsist 1927. Instruktor J. Tammjärv andis aasta jooksul õpetust 16 kodumajanduse kursusel, mis kestsid kokku 170 päeva, esines kõnega mitmel perenaistekoosolekul, korraldas ja juhtis 3 perenaiste õppereisi, oli auhindajaks ja osakonnajuhatajaks Rakvere-Jakobi põllumeesteseltsi näitusel ning võttis osa 6-nädalisest kodumajanduse instruktorite täiendusekursusest Tartus.

Kind, Mari — kodumajanduse instruktor Järvamaal. Lõpetas Kehtna kodumajanduse kooli, põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. II 1928. Instruktor M. Kind andis õpetust 9 kodumajanduse kursusel, mis kestsid kokku 128 päeva, esines kõnedega 4 perenaistekoosolekul ja... (A. Tammann, tõer: Mitu

perenaistekoosolekut on juba läbi arutatud?) oli suvekuudel õpetaja asetäitjaks Viljandi täiendusekoolis 54 päeva. Võttis osa 6-nädalisest kodumajanduse instruktorite täiendusekursusest Tartus.

Grünman, Lidia — kodumajanduse instruktor Läänemaal. Lõpetanud Tartu naiseltsi kodumajanduse kooli. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 15. X 1926. Lahkus teenistusest 1. VI 1928. Instruktor Grünman andis õpetust 5 kodumajanduse kursusel, mis kestsid kokku 92 päeva, ja võttis osa kodumajanduse instruktorite täiendusekursustest Tartus.

Sukk, Helene. Erihariduse saanud Kehtna kodumajanduse koolis. Oli põllumeeste keskseltsi teenistuses kodumajanduse praktikandina 1. II — 15. V 1928. Selle aja jooksul andis ta õpetust 3 kodumajanduse kursusel, mis kestsid kokku 42 päeva.

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sellega oleks au teatada, et ma kodumajanduse instruktoritega olen lõpule jõudnud ja uueks ning järgnevas peatükiks minu ettekandes oleks piimaasjanduse ala ja piimaasjanduse instruktorite tegevus. See on põllumeestele kui ka riigile kõige viljakam olnud ja meid aidanud rasketest päevadest üle. Piimasaadused on meile andnud välisvaluutat, ja selle eest võlgname meie suuremat tänu, kui meie seda sõnades väljendada suudame, neile instruktoritele. (A. Tammann, tütar: Jah, au neile piimalehmadele, kes seda piima annavad!)

Piimaasjanduse instruktorite tegevus.

Rinaldi, Tõnis — piimaasjanduse instruktor Virumaal. Teotsenud piimaasjanduse alal 1907. a. peale, olles pikemat aega piimatalituste juhatajaks Venemaal ja Eestis. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juunist 1925. Instruktor T. Rinaldi käis aasta jooksul nõu ja juhatus andmas 40 piimatalituses 159 korda, milleks 194 tööpäeva kulus, oli võinaitusel auhindajaks 3 päeva, meierite täiendusekursustel lektoriks 16 päeva, võttis osa meierite ja piimatalituse päevadest kolm korda. Aasta jooksul on T. Rinaldi andnud piimatalitustele kohapeal juhatus võivigade kõrvaldamiseks 57 korda, kaseiinivigade kõrvaldamiseks 5 korda, montaashi asjus 21 korda, arvepidamises 6 korda, sisseseadete asjus 14 korda, ehituste asjus 20 korda, vee muretsemise asjus 5 korda, või puudujäägi asjus 3 korda, mitmesugustes asjades 36 korda. Kirjateel on nõuandmisi registreeritud 145. Peale selle oli T. Rinaldi tegev 3 piimaühisuse ja 5 koorejaama asutamisel, revideeris arvepidamist 4 piimaühisuses, teostas piimaproovide kontrolli 3 korral, tööstuse kontrolli

3 korral, esines kõnedega piimaühisuste peaja kõnekoosolekul 13 korda.

Kruus, Karl — piimaasjanduse instruktor Võru-Valga-Petserimaal. Lõpetanud Jäneda põllutöökooli ja Vürtenbergis piimaasjanduse instituudi. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juunist 1925.

Instruktor K. Kruus on aasta jooksul piimatalitustele nõu andnud võivigade kõrvaldamiseks 48 korral, piimatalituste tegevust revideerinud 44 korral, piimaühisuste koosolekutel kõnesid pidanud 25 korral, juhatus andnud sisseseadete täiendamise asjus 17 korral, masinate remondi asjus 16 korral, ehituse-eelplaane valmistanud 10 korral, ehituse järele valvanud 29 korral, rasvaproove teinud 4 korral, võivõistlustel ja põllumajanduslikkudel näitustel olnud 9 päeva, meierite, põllumeeste ja piimaühisuste päevadel kõnelenud 5 korda, põllumajanduslikkudel kursustel õpetust andnud 14 päeva, piimaühisuste arvepidamiste kursustel õpetust andnud 8 päeva. Instruktor K. Kruus on viibinud aasta jooksul väljasõitudel 240 päeva, missuguse aja jooksul käis kohapeal nõu ja juhatus andmas 50 piimaühisuses 110 korda.

Hubel, Gustav — piimatalituse instruktor Järvamaal. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juulist 1927. Instruktor G. Hubel andis aasta jooksul piimatalitustele juhatus võivigade kõrvaldamiseks 19 korda, kaseiini valmistamiseks 4 korda, ehituse ja remondi asjus 18 korda, montaashi asjus 27 korda, kontrollis tööstust ja arvepidamist 24 korda, kõneles piimaühisuste koosolekutel 26 korda, vaatas järele ehitusi 3 korda, valmistas ehituste ja sisseseadete eelarvet 12 ja tööstuse-eelarveid 2 korda, oli tegev 3 uue ühisuse ja koorejaama asutamisel, andis õpetust 3 põllumajanduslikul kursusel, valmistas 10 piimatalituse ja koorejaama ehituse plaani, võttis osa komisjoni liikmena pastöörilisaatorite proovimise tööst. Aasta jooksul viibis G. Hubel väljasõitudel kokku 196 päeva, missuguse aja jooksul ta käis kohapeal nõu ja juhatus andmas 30 piimatalituses 153 korda.

Kaints, Mihkel — piimatalituse instruktor Pärnumaal. Lõpetanud Öisu piimaasjanduse kooli, piimatalituse alal tegev 1913. aastast saadik, põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juulist 1925. Instruktor M. Kaints korraldas aasta jooksul arvepidamist ja asjaajamist 27 korral, andis nõu ja juhatus võivigade kõrvaldamiseks 31 korda, montaashi asjas 11 korda, ehituseküsimumustes 16 korda, võipuudujääkide asjus 7 korda, mitmesugustes teistes küsimustes 49 korda. Andis õpetust 11 piimatalituse kursusel 23 päeva, esines kõnedega piimaühisuste koosolekutel 18 korda. Aasta

jooksul viibis M. Kaints väljasõitudel kokku 202 päeva ning käis nõu ja juhatust andmas piimatalitustes 137 korda.

Õepa, Jaan — piimatalituse instruktor Saare- ja Läänemaal. Lõpetanud Kuremaa ja Öisu piimaasjanduse koolid, tegelikuks meieriks olnud 1914. a. saadik. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juulist 1927. Instruktor J. Õepa andis aasta jooksul piimatalitustele nõu ja juhatust võivigade kõrvaldamiseks 55 korda, võipuudujääkide asjus 6 korda, masinate ja sisseadete asjas 3 korda, ehituste asjus 12 korda, veemuretsemise asjas 3 korda, mitmesugustes küsimustes 20 korral, valmistas 2 piimatalituse hoonete eelplaani. Andis õpetust kahel piimatalituse kursusel 5 päeva, esines kõnega 11 piimaühisuse koosolekul, korraldas arvepidamist 7 piimaühisuses, oli Põide põllumajanduse näitusel auhindajaks ja osakonna juhatajaks.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **R. Penno.**)

Aasta jooksul viibis instruktor J. Õepa väljasõitudel kokku 229 päeva ja käis kohapeal piimatalitustes nõu andmas kokku 105 korda.

Kodaras, Aleksander — piimatalituse instruktor Viljandimaal. Lõpetanud Kuremaa piimaasjanduse kooli, tegelikuks meieriks olnud 1917. aastast saadik. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. juulist 1927. Instruktor Kodaras andis möödunud aastal piimatalitustele nõu ja juhatust võivigade kõrvaldamiseks 65 korda, meierei sisseadete ja montaashi asjas 46 korda, võipuudujääkide asjas 6 korda, veemuretsemise asjas 4 korda, ehituste asjas 11 korda, arvepidamises 7 korda ja mitmesugustes teistes küsimustes 36 korda. Andis õpetust neljal piimatalituse kursusel 6 päeva, kõneles piimaühisuste koosolekul 15 korral. Aasta jooksul viibis A. Kodaras väljasõitudel kokku 226 päeva ning käis kohapeal piimatalitustes nõu ja juhatust andmas 205 korral.

Sellega olen ma teile ülevaate andnud põllumeeste keskseltsi põhja- ja ka lõunaosakondade piimatalituse instruktorite tööst.

Järgmine peatükk oleks aiatöö instruktorid.

Aiatöö instruktorite tegevus.

Reim, Tõnu — aiatöö instruktor Harju- ja Läänemaal. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1911. aastast saadik. Instruktor T. Reim andis õpetust 12 aiatöökursusel, mis kestsid 54 päeva, juhatas praktilisi töid 8 tegelikul aiandusekursusel, mis kestsid 12 päeva, esines kõnedega 5 kõnekoosolekul, valmistas 22 aia- ja õueplaani, sõitis 35 korral kutsete peale nõu ja juhatust andma kohtadele, teostas põllumajanduse peavalitsuse ülesandel õuntevälja-

veo kontrolli, oli auhindajaks põllumajandusliikudel näitustel ning avaldas oma erialal kirjutusi põllumajandusliikudes ajakirjades. Lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. novembril 1928.

Taska, Eduard — aiatöö instruktor Viru- ja Järvamaal. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1. septembrist 1926. a. saadik. Instruktor Eduard Taska andis õpetust 8 aiatöökursusel 45 päeva, juhatas praktilisi harjutusi kolmel tegelikul kursusel kokku 14 päeva, andis õpetust aiatöös Kunda rahvaülikoolis ja Mõdriku kodumajanduse koolis, valmistas 13 aiatööplaani, korraldas 12 algkooli juures õpilastele aiaviljakasvatamise võistlused, käis õpilaste tööd kontrollimas ja korraldas õpilaste välja-panekuid Tallinna põllumajanduse näitusel, viibis põllumajanduse peavalitsuse ülesandel 8 päeva jooksul mõisade viljapuuadeu hindamas. Põllumeeste keskseltsi teenistusest lahkus 1. novembril 1928.

Stein, Inna — aiatöö ja kodumajanduse instruktor Saaremaal. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 1922. aastast.

Instruktor I. Stein andis õpetust 7 aiatöökursusel, mis kestsid 35 päeva, kahel kodumajanduse kursusel, mis kestsid 25 päeva, esines kõnedega viiel kõnekoosolekul, teostas põllumajanduse peavalitsuse ülesandel Saaremaal õunteväljaveo kontrolli. Aasta lõpul oli instruktor Stein 2 kuud raskesti haige. Lahkus põllumeeste keskseltsi teenistusest 1. novembril.

Liideman, Aleksander — aiatöö praktikant. Põllumeeste keskseltsi teenistuses 15. oktoobrist 1927. aastast. A. Liideman on Jänedes põllutöökeskkoolis aiatööpraktikal olnud aiatööõpetaja A. Loo juures kuni 1. novembrini. Selle järele töötas Põltsamaal Eesti tarvitajate keskühisuse puukoolis ja veinitehases ning Tartus Villi aiaaaris ning aiatöö katsejaamas Raadil.

Pillikse, Jakob — masinatundmise instruktor, tegevusepiirkond ülemaaline. Instruktor J. Pillikse andis möödunud aasta jooksul õpetust 8 masinistide-motoristide kursusel, millest võttis osa üle 200 masinisti, 24 lõhkeasjanduse kursusel, millest võttis osa 1.235 inimest, seadis sisse ühes piimaühisuses oma kavade järgi suurema veski, käis viiel korral juhatust ja nõu andmas piimaühisustele veskite ehitamise asjus, remonteeris neljal masinatarvitajate ühisusel masinaid, seadis sisse kaks suuremat viljasorteerimise jaama jõusisseadega, käis 5 korral kohtadel nõu ja juhatust andmas veejõu kasutamise ja elektrisisseadete asjus. Suusõnalisi nõuandeid on registreeritud 23, kirjalikke 78.

Põllumajandusliku ehitusetalituse tegevus.

Ehitusetalituses töötasid möödunud aastal ins. R. Kaasikov, R. Viirman ja tehnik Teinburg. Ehitusetalituse tegevusealaks oli möödunud aastal põllumajanduslike ehituste projekteerimine ning ehitusenõuanne. Ehitusetalituses valmistati projekte üksikute majapidamiste erinõuete kohaselt, sest vanal põllumehel on osa hooneid olemas, ning uusi hooneid tuleb vanadega alata kokkukõlastada. Tüübilised kavadid ei leia sellepärast põllumeeste juures poolehoidu. Suuremaks kui kunagi varem on büroo tegevus paisunud piimatööstuste projekteerimise alal, sest piimatööstuste tegevuse laienemisega on tarvidus tekkinud suuremate ajakohaste ruumide järele. Ka võis möödunud aastal märgata suuremat hoogu rahvamajade ehitamisel, sest korralikkudest rahva kooskõmise kohtadest on maal suur puudus. Sage-dased olid väljasõidud kohtadele seltside, ühingute ja üksikute ehitajate nõudel, eriti suuremate ehituste väljapakumise ja tööde vastuvõtmise puhul. Üldse on läinud aastal valmistatud piimatööstuste projekte 97, rahvamajade projekte 15, elumajade projekte 132, karjalautade projekte 122, viljakuivatiste projekte 21, sigalate ja kanalate projekte 23, mitmesuguste hoonete projekte 29, kokku 439 projekti.

(Sekretäri kohale asub sekretär **A. Tam-mann**.)

Üksikutele ehitajatele on tehtud ehitusekalkulatsioone ja staatilisi tugevuse arvestusi 26 korral, väljasõite on tehtud aasta jooksul 73, nõuandmisi on büroos suusõnaliselt ja kirjalikult registreeritud 187.

Nüüd tuleksin mina, lugupeetud härrad, kui teie lubate, Põhja-Eesti maaparanduse talituse tegevuse juurde. Üks huvitavam peatükk jällegi põllumeeste keskseltsi töös ja tegevuses. See kõik näitab veel kord selle seaduse üleausust, mille arutamise puhul mina kõnelen. Põhja-Eesti maaparanduse talituse tegevus. Põhja-Eesti maaparanduse talituses töötas aruandeaasta alul 9 kultuurtehnikut ja 1 joonestaja. 15. märtsil tuli kultuurtehnika A. Savisikk juurde. Kultuurtehnike poolt on maaparanduse alal töid tehtud: maapinda looditud 4.518 ha, peakraavi looditud 121,8 km, veekogumise piirkondades looditud liini 195 km, kraave märgitud 146 km, maad mõõdetud 443 ha.

Üksikute maakondade järgi jagunevad tehtud tööd järgmiselt: Harjumaal maapinda looditud 2.051 ha, peakraave looditud 19,50 km, veekogumise piirkondades looditud liini 57 km, kraave märgitud 30,55 km, maad mõõdetud 269 ha. Tööde koguarv 188.

Virumaal maapinda looditud 783 ha, peakraave looditud 49 km, kraave märgitud 3,8 km, maad mõõdetud 50 km. Siin peaks vist küll olema hektaari, arvatavasti on trüki-viga sees, kuid võibolla, et ma eksin, sest ma ei ole asjatundja sellel alal. (Vahelhüüe paremalt poolt: Peaks vist ruutkilomeetrit olema.) Väga võimalik, kuid üt-leme hektaarid. Tööde arv on sealjuures 109.

Järvemaal maapinda looditud 339 ha, peakraavi looditud 17,30 km, veekogumise piirkondades looditud liini 64 km, kraave märgitud 18,77 km, maad mõõdetud 8,30 ha. Tööde koguarv 40.

Viljandimaal maapinda looditud 478 ha, peakraave looditud 29,10 km, veekogumise piirkondades looditud liini 74 km, kraave märgitud 48,65 km, maad mõõdetud 53 ha. Tööde koguarv 93.

Pärnumaal maapinda looditud 420 ha, peakraave looditud 3 km, kraave märgitud 16,10 km, maad mõõdetud 64 ha. Tööde arv on 24.

Läänemaal on maapinda looditud 205 ha, peakraave looditud 2,70 km, kraave märgitud 13 km. Tööde arv on 17.

Saaremaal on maapinda looditud 220,5 ha, peakraave 1,20 km ja kraave märgitud 13 km. Tööde arv on 38.

Tartumaal on põhjaosakond käinud märkimas ainult kraave ja on seal märkinud 1,70 km, ja üksainuke töö on tehtud.

Võrumaal on maapinda looditud 41 ha ühes kohas.

Tehtud maaparandusetöödest on 159 tööd ehk 28% asunikude ja riigirentnikkude omad. Üksikud kultuurtehnikud on maaparanduse eeltöid teinud järgmiselt: A. Johanson: maapinda looditud 151 ha ja peakraave märkinud 3,47 km. Tööde arv on 9. H. Johanson: maapinda looditud 590 ha, peakraave looditud 1,50 km, kraave märkinud 31,70 km. Tööde arv oli 85. J. Linde: maapinda looditud 512,50 ha, peakraave looditud 14 km, kraave märkinud 31,90 km. Tööde arv on 50. J. Einer: 610 ha maapinda looditud, peakraave looditud 38,50 km. Tööde arv on 70. V. Kii-vet: maapinda looditud 835 ha, peakraave looditud 18 km, veekogumise piirkondades looditud liini 52 km. Tööde arv 54. A. Aron: maapinda looditud 21 ha, peakraave looditud 4,60 km, veekogumise piirkondades looditud liini 5 km, kraave märkinud 6,50 km, maad mõõtnud 444,3 ha. Tööde arv 62. H. Hiip: maapinda looditud 836 ha, peakraave looditud 2,70 km ja kraave märkinud 27,20 km. Tööde arv 53. A. Busch: maapinda looditud 183 ha, peakraave looditud 40,40 km, veekogumise piirkondades looditud liini 108 km,

kraave märkinud 23,60 km, tööde arv 36. A. Pihel: maapinda looditud 220,50 ha, peakraave looditud 1,20 km, kraave märkinud 13 km. Tööde arv 38. A. Savisikk: maapinda looditud 559 ha, peakraave looditud 0,9 km, kraave märkinud 9,70 km. Tööde arv 44.

Tehtud tööde üksuste arv on eelmiste aastatega võrreldes 63 võrra vähenenud, mis küll sellest tuli, et aruandeaastal vihmase aja tõttu äärmiselt halvad töötegemise tingimused olid. Tööde suurusi võrreldes ja veekogumise piirkondade loodimisi magistraalkraavide kaevamise jaoks juurde arvates, mis eelmistel aastatel puudusid, on tehtud tööde kogusuurus võrdne eelmise aastaga. Peale maaparanduseeeltööde on kultuurtehnikud ka aruandeaastal osa võtnud Tallinna Eesti põllumeesteseltsi näituse organiseerimisest, kohapeal maaparandusetöid järele vaadanud, näituse ajal kraavikaevamise võistlust korraldanud ja maaparandusetööde alal auhinnamõistjad olnud. Väga rohkesti on talituse töäjõud kohtadel maaparanduse alal nõu andnud, maaparandusetöid kontrollinud ja selle kohta riikliku maaparanduselaenu saamiseks tunnistusi välja andnud.

Kultuurtehnik H. Hiip on maaparanduse eeltööde kõrval 4 aiaplaani valmistanud, ka on büroo tegelaste poolt põllumajanduslikkudes ajakirjades kirjutusi avaldanud. Joonestaja M. Tabur on alatiselt kõik maaparanduse- ja maamööduplaanid joonestanud, mille üldarv ulatub 460-le, ning peale selle 72 talukaardi koopiat valmistanud. Kirje on välja läinud 536. Tehtud maaparanduse-eeltööd on aruandeaastal suuremad kui eelmisel aastal, kuna tööde hulk arvu poolest on vähenenud. Maamöödutööde arv on suurenenud. Aruandeaasta lõpul oli uusi maaparandusetöid üles antud 195.

Keskseltsi instruktorigel ja agronoomidel on tulnud väga palju Jäneda kooliga tegemist teha. Kooli aruanne ja töö on osalt keskseltsiga seotud, kuid juhataja ei luba minule, lugupeetud Riigikogu liikmed, seda teile ette kanda, kuigi see seotud keskseltsi tööga. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Ma sain juba ühe märkuse ja ma ei saa siin midagi parata.

Lubage, et pilt ümmargune oleks, et ma veel kord kogusummas mõlemi osakondade töötegevuse ümmargustes üldistes summades teile ette kannan. (E. Joonas, stp: Härra Martinson, minu habe on tolli võrra pikemaks läinud.)

Põhja-Eestis oli Harjumaal kursuste arv 46, vältusepäevi 304, loengud ja tegelikud tööd kestsid 2.015 tundi, alatisi kuulajaid oli 2.064. See on kursuste arv Harjumaal ümmarguselt võetud. Läänemaal oli kursuste arv 52, vältusepäevi 282, loenguid ja tegelikke töid 1.829

tundi, alatisi kuulajaid 3.066. Järvamaa kursuste arv oli 39, vältusepäevi 187, ettelugemisi ja tegelikke töötunde 1.085 ja alatisi kuulajaid 2.728. Virumaal oli kursuste arv 48, vältusepäevi 298, ettelugemisi ja töötunde 1.734 ning alatisi kuulajaid 3.113. Saaremaal oli kursuste arv 91, vältusepäevi 194, ettelugemisi ning töötunde 1.185, alatisi kuulajaid 4.922. Seega Põhja-Eestis 276 kursust, vältusepäevi 1.265, ettelugemisi ja töötunde 7.848, alatisi kuulajaid 15.893.

Lõuna-Eestis, Tartumaal, kursuste arv 93, vältusepäevi 471, ettelugemisi ja töötunde 3.261, alatisi kuulajaid 6.940. Valgamaal kursusi 62, vältusepäevi 300, ettelugemisi ja töötunde kokku 1.775, alatisi kuulajaid 3.261. Võrumaal kursusi 77, vältusepäevi 323, ettelugemisi ja töötunde 1.841, alatisi kuulajaid 4.485. Viljandimaal kursusi 86, vältusepäevi 521, ettelugemisi ja töötunde 2.578, alatisi kuulajaid 4.041. Pärnumaal kursusi 136, vältusepäevi 502, ettelugemisi ja töötunde 3.443, alatisi kuulajaid 7.043. Petserimaal kursusi 16, vältusepäevi 82, ettelugemisi ja töötunde 351, alatisi kuulajaid 932. Lõuna-Eestis seega kokku kursusi 470, vältusepäevi 2.199, ettelugemisi ja töötunde 13.249, alatisi kuulajaid 26.252. Kogu Põhja- ja Lõuna-Eestis kokku 746 kursust, vältusepäevi 3.464, ettelugemisi ja töötunde 21.097, alatisi kuulajaid 42.145.

Minu härrad! Kui teie nüüd olete kuulnud neid arve, mida ma just nüüd viimati lugesin, see rida peaks kõnelema teile selget keelt, see rida peaks teile ütleva üht, ja teist arvamist siin olla ei saa, olla ei või, et maa hindab seda tööd, selle organisatsiooni tööd, kes seni ta enda poolt, ta enda toetusel, ta enda kontrolli all on teotsenud. Näete, et seltskond tuleb vastu neile meestele. Kui ma lugesin ette rahasummad, siis nägite teie, et on kinnitusi, et see raha on töödetsisse tulnud, ja kaugelt rohkem, kui seda riigikassalt toetusena saadud. Kui siiski seda suurt tööd, mis tehtud, võrrelda raskete tingimustega, milles töötati, siis võib järeldada, et ei ole mingisugust mõtet ellu kutsuda üht bürokraatlikku asutust, millel on juriidiliselt konstruktsioon niivõrt ebamäärane, et vanemad juristid olid sunnitud selle puhul sõna võtma. Kuid ma tahaksin ka, et juristid nende ridadest, kes esitanud talumajanduse seaduse, tuleksid ise siia kõnetooli ja näitaksid meile, et säärase seaduse võiks vastu võtta ja et see meie vabariigile häbiks ei oleks.

Ma läheksin veel edasi, et kõigist aladest pilt selge oleks. Eriti väärtuslikud on need väetusekatsed, mis keskseltsi töötajad läbi jõutud kätte saada. Seepärast, austatud Riigikogu liikmed, kannaksin ette nende kat-

sete arvu 1928. a. jooksul. Nii on väetusekatseid tehtud Harjumaal 76, Läänemaal 34, Järvamaal 32, Virumaal 26. Saaremaal 27. Kokku 195. Tartumaal 100, Valgamaal 25, Võrumaal 37, Viljandimaal 33, Pärnumaal 58, Petserimaal 60. See on kokku Lõuna-Eestis 313. Kokku üle riigi 508.

Et ka maaparandusest, maaparandusetöödest oleks selge pilt, siis tahaksin veel need kogusummadena ette kanda, nimelt Lõuna- ja Põhja-Eesti koos, kuna ma enne seda tegin lahus. Nüüd jääb üldsumma ehk paremini meelde, annab ümmarguse pildi üldriiklikus maastaabis.

1928. a. on looditud kokku 10.652,45 ha, ära märgitud peakraave 702,637 km, magistraalkraave looditud 386,422 km, joont looditud 1042,28 km, põlde jaotatud 151,57 ha, maa-möödutöid tehtud 2.824,93 ha. Et siis need tulude ja kulude arvud, mis ma teile siin ette kandsin, vast nii selget pilti ei andnud, siis lubage, et ma seda pilti ka veel tulude ja kulude suhtes selgitan ja teile keskseltsi tulud ette kannan, alates 1923. a. Siis teie näete, kui võrt on ühel või teisel aastal keskseltsi summadega toetanud omavalitsused, seltskondlikud asutused, kuipalju on sisse tulnud töötasudest, kuipalju on olnud igapähe neist aastatest muid sissetulekuid, ja siis, kuipalju see kokku teeb, ning kui suur on selle kõrval riigi abiraha, ja siis kokku kõik ühes riigi abirahaga, kõik keskseltsi tulud igal aastal.

Vaheaeg kl. 13.30 min. — kl. 13.45 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Martinson palub kvoorumil kindlaks teha. (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 50 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos.

M. Martinson (põl) (jätkab kõnet): Nagu ma enne vaheaega tähendasin, lugupeetud Riigikogu liikmed, et pilt ka keskseltsi kassa seisukohalt teile selge oleks, ja kassa õieti peegeldab kõige paremini selle asutuse tööd ja tegevust ... (Teedeminister O. Köster: Põllutööministeerium on nõudnud seda kassaaruannet juba mitu aastat tagajärjeta, aga nüüd saab seda siit Teie käest kuulda.) Mina ei tea, miks Teie seda saanud ei ole, selle kohta ei või ma midagi öelda. Mul on alates 1923. a. kuni 1928. a. tulude aruanne. Mina tähendasin juba enne vaheaega, et siit väga hästi teie, lugupeetud Riigikogu liikmed, näha saate, kui suure summa omavalitsused on andnud sellele keskseltsile, ja sellest võib järeldusi teha, missugune

suur poolehoid keskseltsil omavalitsuse juures on olnud. Teiseks, missuguste summadega on kohalikud seltsid ja teised asutused põllumeeste keskseltsi toetanud. Siit peaks jällegi vastu peegelduma sellekohane poolehoid, usaldus ja sümpaatia sellele asutusele. Ja et see asutus ka tõsiselt tööd on teinud ja oma töö eest ka tasu on saanud, ja selle töötasuga oma tegevust on saanud laiendada, näitavad töötasuna saadud summad. Riigi toetused aga kipuvad kõigi teiste summade kõrval varju jääma, ja nii ei saa meie kunagi öelda ega järeldust teha, nagu oleks põllumeeste keskselts kunagi tarvitsenud rippuv olla riigist. Ja ma usun, et keskseltsi tegelased, pilku heites oma tuludele möödunud ajal, julgesti võivad tulevikule vastu vaadata, kuigi nende tegevust uue seadusega, milline nähtavasti praeguse koalitsiooni enamuse surve läbi viiakse ja maksma pannakse, takistada tahetakse. Siiski võin ma üht öelda — see bürokraatlik asutus ei suuda nii tugevat seltskondlikku omaalgatust, eneseabi jäädavalt purustada ega maha matta. Ta võib seda küll teatavateks aastateks halvata, siis aga kerkib paratamata üles jällegi seltskonna eneseabi ja omatahe, ning see lööb end läbi ... (J. Piiskar stp: Kolm korda lööb läbi!) ja peab maksma kindlasti ka niisuguse bürokraatliku asutuse kõrval, nagu seda olla tahab ja ka ainult olla võib ja saab see uus talumajanduse nõuande korraldus, nagu seda arutuselolev seaduseelnõu ette näeb.

Seepärast siis, lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, lubage mulle, et ma teile neid summastid hakkam ette kandma, ja ma loodan, et need Riigikogu liikmed, kes nüüd asjast huvitatud ja asja tõsist seisukorda enesele selgeks tahavad teha, et nad ka siis paberi ja pliitsi kätte võtavad ja siit endale märkused teevad, mille järgi siis pärast oleks võimalik enesele pilti ette kujutada ja selle üle pikemalt järele mõelda, selgemalt, kui see sellest vahest paistab, kui mina neid numbreid siin ette loen. 1923. a. toetasid omavalitsused põllumeeste keskseltsi 3.135.088 sendiga, seltskondlikud asutustelt tuli sisse toetusesummasid 135.918 senti, töötasusid saadi 954.210 senti ja muid sissetulekuid oli 115.068 senti. Kokku seega tuleb ilma riigi abirahadeta 4.340.284 senti. Riigi abiraha oli aga samal aastal, see on 1923., 3.125.297 senti. Nii näeme, et riigi abiraha on üle miljoni vähem, kui seda teised sissetulekud põllumeeste keskseltsile andsid. Kõik sissetulekud kokkuvõetult, mis põllumeeste keskselts 1923. a. sai, on 7.465.581 senti.

1924. a. on pilt pisut teine. Siin meie näeme, et riigi abirahad on suurenenud, aga suurenenud on seega teised sissetulekud ja toetu-

sed omavalitsustelt kui ka seltskonnalt. 1924. a. tuli keskseltsile toetusena omavalitsustelt 2.843.400 senti. Seltskonnalt on eelmise aasta 135.000 senti asemele tulnud 490.000 senti. Töötasud on tunduvalt suurenenud, nimelt 950.000 sendilt 1.454.496 sendile. Muud sissetulekud on ka pisut suurenenud, ja on nimelt sisse tulnud 186.767 senti, seega kokku 4.974.663 senti. Riigi abirahad aga on sel aastal juba tõusnud 5.614.000 sendile. Seega kõik sissetulekud põllumeeste keskseltsile olid 1924. a. 10.588.663 senti.

1925. a. tulud annavad järgmise pildi: toetused omavalitsustelt 2.888.500 senti, toetused seltskondlikkudelt asutustelt 288.574 senti, töötasu, nagu näha, tõuseb järjekindlalt. Juba 1925. a. on töötasu tõusnud üle 100%, ja nimelt on see tõusnud 2.916.641 sendile, muud sissetulekud on 216.633 senti, kokku 6.310.348 senti. Riigi abirahad on samal aastal olnud 7.825.805 senti. Kõik tulud kokku teevad 14.136.153 senti.

1926. a. tõusevad omavalitsuste toetuse-summad 3.194.689 sendile, toetused seltskondlikkudelt asutustelt teevad aga sel aastal tõusu ja ulatuvad 1.289.870 sendile. Samuti järjekindlalt tõusevad töötasud. Töötasude summa näitab 1926. a. 3.713.011 senti. Muud sissetulekuid on olnud 392.105 senti. Kokku 8.589.675 senti. Riigi abirahad hakkavad aga siin jälle langema ja alla jääma toetustele kui ka teistele sissetulekutele, mis põllumeeste keskseltsil kuskilt mujalt olnud. Ja me näeme, et siin juba abirahad väikesemat summat näitavad, kui seda kõik teised tulud kokku olid, ja nimelt 8.144.954 senti. See on juba üle 400 senti vähem, kui teatud tulud kokku välja teevad. Kogu sissetulek ühes riigi abirahadega on keskseltsil 1926. aastal 16.734.629 senti. 1927. aastal on toetusi omavalitsustelt saadud 2.248.400 senti. Seltskondlikkudelt asutustelt on toetust tulnud 2.978.685 senti. (E. Joonas, stp: Kas peame Punase Risti auto välja tellima? — J. Mürk, mo: Võib veel Teiega võidu joosta.) Töötasud suurenevad ka sel aastal 3.955.487 senti. Muud sissetulekuid oli sel aastal, 1927. aastal, 221.633 senti. (Hulgalised omavahelised kõnelemised kohtadel.)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl-d Joonas ja Hünerson, palun kõnelejat mitte segada.

M. Martinson (põl): Kokku on tulusid olnud ilma riigi abirahata põllumeeste keskseltsil 1927. aastal 9.404.205 senti, seega juba ligemale miljon senti vähem, kui teised sissetulekud keskseltsi kogusummas välja teevad. Kokku teevad tulud ühes riigi abirahadega välja 1927. aastal 18.044.674 senti. 1928. aas-

ta kokkuvõtted ei ole veel päris täpsed, kuid on eelkokkuvõtted ja nende esialgsete kokkuvõtete järgi saame järgmise pildi: toetused omavalitsustelt on jäänud pisemaks ja nimelt 1.374.000 sendile, ja siin on ka oma põhjus olemas. See põhjus on teile, häärd Riigikogu liikmed, kindlasti kõigile täpselt teada, sest omavalitsused ei saanud möödunud aastal oma tahet vabalt avaldada keskseltsi toetamisel. Kõigil peaks meeles olema, kuidas koonduserühma tegelased Virumaa volikogus oma hääldenamusega need summad määrasid teisale. Nii oli see siis maavolikogu tahe, aga mitte maavalitsuse tahe, selle maavalitsuse tahe, nagu ta enne oli, kelle seljataga seisab rahva enamus ja seega ka rahva tahe. (G. Lorenz, as: Kuhu see rahvas nüüd on jäänud?) Sääraseid nähtusi leiame ka teiste omavalitsuste juures, kes neid summast on pidanud määrama. Tagajärg oli see, et läksid asunikude liidule, ja et saada rahu ning teha kirik kesk küla, jätsid ära toetuseandmise keskseltsile. Ei toetatud üldse ei tegevusesummadest ega tuludest, ja selle tagajärjel näeme, et nüüd põllumeeste keskseltsi tulud läinud aasta suhtes ligemale ühe miljoni senti võrra vähemad on eelmiste aastatega võrreldes. Selle vastu aga näeme seda suuremat ja tugevamat poolehoidu põllumeeste keskseltsile seltskondlikkude asutuste poolt, mis jällegi kindlaks tundemärgiks, et seltskond oma algatust maha matta ei taha, vaid et ta igal võimalusel tahab ja püüab aidata. Nii näeme, et toetused seltskondlikkudelt asutustelt on tõusnud ligemale 300 miljonile sendile. Võibolla, et need natuke vähemad on, kuid ümmarguselt võttes umbes see summa. 1927. aastal oli see toetus 3 miljonit senti, kuid nüüd on tõusnud 4.310.000 sendile. Ka töötasud on tunduvalt tõusnud, ja sellest peame jällegi teatava järelduse tegema. Lugupeetud Riigikogu liikmed! Käesoleva eelarve-aasta riigi eelarvet arutades kevadel hääletasite maha pea kõik toetusesummad, mis kuidagi keskseltsi heaks seal olid. Või kui keskselts neid sai, siis ajutiselt ja osaliselt. Loomulik, et selle tagajärjel põllumeeste keskseltsi töötegmine ja tööjõud halvatud sai ja pidi saama. Ja oleks loomulikuks järelduseks olnud, et keskseltsil töötasude summa ka vastavalt oleks vähenenud. Mis meie näeme? Just vastupidist! Keskselts ja ta tööjõud on oma energiat, töötahet ja tööjõudu pingutanud ja on tööde tuludena suurema summa suutnud sisse võtta kui ühelgi eelmisel aastal. See summa on endise 3.900.000 senti asemel nüüd 4.152.000 senti. Ka teised mitmesugused tulud on 100% võrra tõusnud, ja nimelt 221.633 sendilt 449.000 sendile. Kokku tulud 1928. aastal ilma riigi abirahadeta 10.275.000 senti. Riigi abirahad on aga tervelt

$\frac{1}{3}$ langunud, ja neid on keskselts saanud ainult veel 6.580.000 senti.

(Sekretäri kohale asub abisekretär **J. Piiskar**.)

Seega kokku kõiki tulusid ligemale 2.000.000 vähem kui eelmisel, 1927., aastal, kus keskseltsil oli tulusid üle 18 miljoni senti, kuna 1928. aastal on järele jäänud 16.855.000 senti.

Sellest ettekandest, minu härrad, peaks vist küll kõigile jätkuma, et tulla arusaamisele, et ei ole mõeldav riigi toetusele võtta ja ainult riigi abirahadega ülal pidada asutust, kes seltskonna teenistuses peaks seisma.

Esile tuleb veel teine nähtus. Kui selle seaduse maksma panete, siis tingimata tekitab see seltskonnas loidust, aga seda ajutiselt. Inimesed näevad, et nemad oma vabu organisatsioon tegevusevõimelistena hoida ei suuda, nemad ei suuda niipalju abirahasid määrata, kui seda tarvis oleks. Põhjus selleks on ju käesoleva aja ja eelmised ikalduseaastad, mis põllumehi võrdlemisi vaeseks teinud. Aga et agronoomilises nõuandes bürokraatlikust büroost põllumehele jäädava agronoomilist nõuannet ja abi andva asutuse saaks, või ta sellena püsida võiks, siis arvan ma, et selleks kellelgi usku ei tohiks olla ja ei ole, kes küsimust tõsiselt võtta tahab.

Minul on veel terve hulk materjali mõlema põllumeeste keskseltsi osakondade tegevuse üle 1928. aasta kohta, ja kui teil, härrad, püsivust ja kannatust jätkub, siis võiksin ma teile ka need andmed ette lugeda, siis selguks teile sisult kursuste ja nõuande sisuline külg suuremal määral, kui seda vast minu senine ettekanne esitada on saanud. Siit leiata kõik kohad, kus keskseltsi kursusi on pidanud, kelle korraldusel kursused korraldatud, kursuste kestuse aja, lektorite nimed, missugustel aladel ettelugemisi peetud, töötunnid mingi ala üle, kursustest osavõtjate arvu iga päeva kohta ja ka kursuste kulud. Eriliselt huvitav võiks olla teile see viimane rubriik — kursuste kulud. Mina iga-ahtes, härrad Riigikogu liikmed, teie kallist aega sellega raiskama ei hakka, aga üht tahaksin teile öelda, et keskseltsi poolt ja nende tegevlaste poolt korraldatud kursustel suurel määral on kulud kandnud põllupidajad ise, ja et need kulud nende korraldusel kursuste toimepanemiste puhul on olnud minimaalsed. Kui nüüd tulevad aga büroo agronoomid ja tahavad kursusi korraldada, siis teadagi on see ametlik värk, ja siin tuleb ametlikus korras tasu maksta mitte üksi lektoritele ja nende sõidutajaile, vaid ka ruumide eest, kus kursusi korraldatakse j.n.e. Siit leiata jälle, et säärasele teele meie ei tohiks ega võiks asuda, et see tee on tee, mis sünnitab raskusi maksu-

maksjale kodanikule sunniviisil, kuna aga keskseltsi korralduse juures näeme säärestest kulusdest vabatahtlikku ülesaamist — vaesemad ei maksnud pennigi, rikkamad aitasid kanda neid kulusid. Nii on meie põllumajandus suuri edusamme teinud üksteisest arusaamisega. Kui tuleb ametnik vahele, siis tuleb ka kantseleilikord, ja see kord on tingimata halb. Meie leiame seaduseelnõust, et tahetakse luua büroo ametnikkudega, tahetakse ametisse seada kirjade registreerijad j.n.e., aga, minu härrad, ma tahaksin teilt küsida, kes oli põllumeeste keskseltsi instruktoril kirjade kirjutajaks ja postile viijaks? Ta on pidanud seda ise tegema ja on ka suutnud seda ise teha. Ta on ise olnud oma kantseleikirjutaja ja oma jooksupoiss. Nüüd aga tahetakse neile härradele kirjutaja ette seada, masin lauale asetada ja ka jooksupoiss, võibolla isegi lampassides, temale anda. Kui teie nii arvate ja tahate läbi viia, siis on see muidugi teil võimalik, sest teie käes on võim ja teie võite veel kord oma võimu näidata Eesti maale ja armsale Eesti rahvale, aga pikka ilutsemist teil selles suhtes küll olla ei saa. (Paremal pool käteplaksutamine).

Juhataja **K. Einbund**: Kodukorra § 70. põhjal on sõna erakorraliseks teadaandeks rkl. Tonkman'il. (Vahelhüüe keskelt: Aga korra kohta tehtud ettepanek oli ka!) Need on mõlemad sõnavõtmised, mis käivad väljaspool järjekorda, ja kuna see oli varem esitatud, siis andsin härra Tonkman'ile sõna.

K. Tonkman (põl), kohalt: Ei tarvita.

A. Veiler (töer) (korra kohta): Üle 10-ne tunni on Riigikogu kuulunud korrektselt ja äärmise rahuga rahvasaadik Martinson'i nõndanimetatud vaimurikast kõnet. Kahjuks on selle kõne ülesanne säärane, mida kohvikus võidakse arutada. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Seda enam, et kõnet saatis vahete-vahel ka kohvi- ja teejoomine, mis esimene kord Riigikogu kõnetoolil sündinud. Ma arvan, et Riigikogu siiski tarvilikumaks peab seemneviljalaenu seaduse ära otsustada, kui tundide kaupa kuulata Eesti põllumeeste keskseltsi üksikute teenijate tervet elulugu, nagu seda ette kandis siin härra Martinson. Ma arvan, et härra Martinson'i parteikaaslastel peaks põlduhariva rahva huvid südamel seisma, kuid selle asemel lasevad nad noorte linnaneitude elukäike uurida ja Riigikogus ette kanda. Riiklikkudes huvides ei või rahvaesindus lubada sääraseid talituseviise, et tundide kaupa lihtsalt aega viidetakse. Kui need kõned, mis siin täna öösel peetud, kõik ära trükkida, siis läheb see riigile juba suure summa maksma.

(R. Penno, as: Üle saja korra on korra kohta sõna võetud.) Rahvasaadikute töö on seadusi arutada. Me teame, riigi eelarve ootab eelarve-komisjonis arutamist, samuti ei saa alamkomisjonid töötada. Asi on niikaugel, et alamkomisjonid on pidanud isegi Riigikogu koosoleku ajal oma koosolekuid pidama, et saaks vähemalt eelarve, nii nagu iga aasta, umbes 12. märtsi paiku Riigikogule esitada. Selle asemele on arvanud põllumeeste kogude rühm heaks rahvaesinduse kallist aega tundide kaupa raisata.

Et niisugusele vaatamängule lõpp teha, teen ettepaneku,

kodukorra põhjal läbirääkimised selle punkti juures lõpetada, ilma ülesantud kõnelejatele sõna andmata, ja palun see ettepanek nimeliselt hääletada.

Juhataja K. Einbund: Korra kohta on rkl. Tammann teinud sama ettepaneku, mille tegi rkl. Veiler, nii et need kaks ettepanekut langevad ühte.

A. Jürman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! See on meil esimene kord, kus sõnavõtmisele Riigikogus lõpp tahetakse teha. (A. Veiler, tõi: See on teine kord.) Mina ei mäleta, et seda oleks tehtud enne. (A. Veiler, tõi: Üks kord kommunistide vastu, teine kord Teie vastu.) Mul ei ole seda mees. Oleks hea, kui Teie lähemalt seletaksite, millal see oli. (A. Veiler, tõi: See ei ole tähtis.) Miks ei ole? Niikaua, kui Teie ei ole näidanud, mis ajal säärane ettepanek Riigikogus on tehtud ja Riigikogu poolt vastu võetud, niikaua ma ütlen, et minu teada seda ei ole olnud, ja jään oma oletuse juurde. Tähendab, kui siin niikaugale minnakse, et isegi sõnavõtmine Riigikogus ära keelatakse, ja see ärakeelamine tuleb pahema tiiva poolt, siis mina ütlen, et siin tahab pahem tiib sõnavabadust kõige raskemal kujul rikkuda. See ei ole enam demokraatlik rahvaesindus. Härra Veiler ei oleks julenud välja tulla säärase ettepanekuga, kui ta ei oleks teadnud, et säärane häbistav ettepanek toetust leiab pahemalt tiivalt. (E. Schütz, stp: Palagani takistame alati.) Teil ei ole arusaamist parlamendist ega parlamendi tööviisidest ega töötakistamise korrast, mis on vähemuse õigus. Vähemuse õigusi tuleb kaitsta igas parlamendis. Aga teie näitate praegu, et teie õigusi ja vabadust tallate. (A. Schulbach, tõi: Mõne kisakõri võiks välja visata.)

M. Laarman (põl): Mina tahtsin rkl. Veiler'i ettepaneku vastu rääkida. Sel korral, kui mina kõnetooli tahtsin astuda, hüüdis rkl. Pool: Ka üks õiguse apostel! Igatahes,

kui võrrelda mind härra Pooliga, siis olen õiguse apostel. Meie kaitseme demokraatlikku korda, aga mitte niisugust, kus tahetakse vägivallaga vähemust alla sundida. Minu arvamise järgi on käesoleval küsimusel suur, ülemaaline tähtsus. On arusaadav, et ringkonnad, kes lõhkumise peale välja läinud, ja seal hulgas on rkl. Pool esirinnas, on tahtnud meie põllumajandusliku organisatsiooni maha lõhkuda. (Th. Pool, tõi: Mis siis teie olete ehitanud, öelge ära!) Igatahes võib rkl. Pooli taoline mees uhke olla, et ta on suutnud lõhkuda, mis mitmed põlved on ehitanud, ja kui edaspidi meie põllumajanduse edenemisele rist peale pannakse, siis tuleks auraha anda selle eest Teile, „Piistaoja“ pärisomanikule härra Poolile, sest temal on selles suured teened. Kui tulevik ükskord tagasi vaatab sellele arenemiskäigule, siis saab ka härra Pooli tegevus õieti hinnatud. Igatahes on otse hämmastav, kui ringkonnad, kes nimetavad endid vabameel-seks ja tahavad vabameelsuse kuue alla end peita, niisuguse ettepanekuga tulevad.

Tähendan veel kord, et nähtavasti on südamed ühinenud, sest äärmised pahempoolsed on niisuguseks südamlikuks ühinemiseks käe andnud kristlastele. Ja mis siis öelda, kui kristlased ja poolkommunistid on leidnud ühise tee, kus nad saavad oma võimu näidata. Näidaku! Aga võib kindlasti öelda, et sellel käigul on ka oma järelused, ja need mõistavad kindlasti selle hukka.

Juhataja K. Einbund: Rkl. Soots palub kvoorumi kindlaks teha. (Aruandja A. Schulbach: Laske aga jalga, rutem! Üks, kaks, kolm — kiiresti välja!) (Helistatakse kõrvalruumidesse.) (Aruandja A. Schulbach: Härra Rebane, ärge viivitage!) Koos on 50 Riigikogu liiget, seega on kvoorum koos. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Paras jagu! — V. Maaker, as: Soots hoidis kvoorumi alles.)

A. Anderkopp (tõi): Need Riigikogu liikmed, kes kõnelenud selle ettepaneku vastu, mille tegid rkl-d Veiler ja Tammann, (A. Jürman, põl: Seda juba kaitsta ei saa!) härra Jürman ütleb, et seda kaitsta ei saavat — ja on katsunud sellele näidata, et see olevat demokraatliku korra rikkumine, kui praegu vastu võetaks seisukoht, et läbirääkimised katkestada. Olen demokraatlikust korrast nii aru saanud, et see on üks kord, kus vähemuse peab end painutama enamuse tahtmise alla. Kui niisugust sõnavõtmist, mis siin kogu aja maad võtnud, jätkata, siis võin matemaatika abil arvestades öelda, et meie oma riigis võime jõuda tulemustele, et niisuguse töötakistuse 5—6-liikmeline rühm võib kolm kuni neli

päeva Riigikogus läbi viia ja Riigikogu töö seisma panna. Hädalised küsimused võivad riigil ees seista, aga 5 inimest paneb kõik seisma. Peab ütleva, et säärasel juhtumisel, kui meie tehtud ettepanekut vastu ei võtaks, seisaksime olukorra ees, kus 5—6-liikmeline rühm võiks meie seaduseandlikku tööd ajutiselt täiesti takistada ja ei laseks meid ka kõige raskematel rahvaelu silmapilkudel riiklikku tööd teha. Kui nüüd tahetakse piirata läbirääkimisi, ja kui osa parlamendist ei taha seda tunnustada, ei taha neid küsimusi, mis meie maale erilise tähtsusega, arutamisele võtta ... (A. Jürman, põl: Mitte vägivaldaga. Sõna äravõtmine on ka vägivald.) Ka sõna kurjasti tarvitamine on vägivald. Härra Jürman, Teie võite leida ja leiate ka teisi parlamente, kes samal seisukohal kui mina praegu. Võtame näiteks Prantsusemaa, kus avalik elu on arenenud aastasade traditsioonide kohaselt, ja seal on valitsus tihti niisugustel kordadel usalduseküsimuse üles tõstnud, kus nõutakse, et siitsaadik läbirääkimised ja edasi enam ei ainustki sõna. Seda on tarvitanud nii parempoolsed valitsused kui ka valitsused, kust pahempoolsemad rühmad osa võtnud. Enamus peab ometi saama tööd teha, selles seisabki demokraatia mõte. Kui meil aga olukord tõesti niikaugele on läinud, et kõigile katsetele vaatamata kuidagiviisi rahulikku tööd teha ei saa, ja kui inimesed kübeme võrtki head tahet ei näita rahulikuks koostööks, kus tullaakse kõik-suguste tühja- ja kohvijuttudega kõnetoolile, kohvitass kõrval, siis tuleks küll veidi mõelda. Kuidas mujal säärasele asjale vaadatakse, selleks tuletagem meelde mõni aeg tagasi Soome parlamendielus sündinud vahejuhtumist. Seal oli sotsialist juhataja kohal. Sotsialist tuli töötakistuseks kõnetooli ja tõi teeklaasi endaga kaasa. Seal oli sotsialist-juhataja see, kes säärast asja kuidagi ei lubanud ja ütles: „Austatud Soome esinduskonna liikmed, see on kõrge kõnetool ja ei ole seks, et siin teed jooma hakata.“ Ja mis siis oli? Klaas koristati ära. Arvan, et Riigikogu, toetades ja vastu võttes selle ettepaneku, mille ma tegin, ainult ühe põhimõtte, demokraatia põhimõtte järgi käib ja kaasa aitab, et enamuse tahtmine riigis maksma pandaks, aga mitte väikesele enamusele alla eiantaks. (Käteplaksutamise keskel.— A. Jürman, põl: Rahvas nimetab seda shikaneerimiseks.) Janditamiseks nimetab rahvas teie tegelaste tegevust.

J. Vain (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sotsialistlik rühm on Eesti parlamendis pidanud mitmel korral opositsioonis olema, nagu paljudes teisteski parlamentides. Meie saame seepärast ka aru, mis tähendavad

parlamendi kõned ja mis tähendab opositsiooni õigus obstruktsiooni teha. Parlamendi vastasrind tarvitab obstruktsiooni, et oma nõudmisi rahva laiematele hulkadele teatavaks teha. Seepärast on loomulik oodata, et ka obstruktsiooni puhul kõneleja peab jääma asja sisu juurde. Kahjuks ei saanud eelkõneleja, M. Martinson'i, sõnavõtmisel muljest lahti, et siin kõike muud kuulda saab, aga mitte asja sisu. Ega ometi mitme aasta eest kokkuseatud aruanded põhjenda põllumeeste keskseltsi tarvilikkust agronoomilise büroo kõrval. Kõneleja ei näidanud, kuidas töötab keskseltsi paremini kui agronoomiline büroo. Selle keskseltsi tegevust võib ainult 23-liikmelise põllumeeste rühma olemasoluga põhjendada. Senine agronoomiline personaal, olles põllumeeste keskseltsi teenistuses, on suure osa oma tööjõust ja -ajast politikategemiseks kulutanud, ja seda ei jätkunudki enam agronoomilise nõuandmise peale. Et jätkuvad kõned asjasse enam selgust ei too, vaid selle veel segasemaks teevad ning küsimuse otsustamist raskendavad, seepärast leian ettepaneku — läbirääkimised lõpetada — täiesti otstarbele vastava olema. Asja juures on juba küllalt kaua peatunud, ja üksikasjalik arutamine võib II lugemise juures sündida. On räägitud 20 tundi. Kui Riigikogu liikmetel tahtmine on oma mõtteid kokku võtta, siis oleksid nad 20 tunni jooksul kõik jõudnud ära öelda, mis neil öelda oli.

Juhataja K. Einbund: Kodukorra § 72. põhjal on võimalik teha ettepanek, läbirääkimised lõpetada, ilma et üleskirjutatud kõnelejatele enam sõna antaks, ja see ettepanek loetakse tagasilükatuks, kui üks kolmandik koosolevaist liikmeist vastu hääletab. Seepärast võtan aluseks ainult vastuolevad hääled ja palun ainult neid hüüda, kes vastu hääletavad.

M. Laarman (põl) (häälet. motiiv.): Kui käesolev talumajandusnõuande korralldamise seaduseelnõu tuli I lugemisele, esines meie rühma liige härra Päts kõnega, kus ta näitas, et seadus juriidiliselt võimatu ja vastu võtmatu on. Sama näitas ka teine õiguseadlane härra Hasselblatt. Mõlemad õiguseadlased kutsusid üles neid ringkondi, kes selle seaduse vastuvõtmist toetavad, vastu vaidlema, näitama, et need väited, mis siit poolt ette toodi, ei ole põhjendatud. (Th.Pool, tõer: Missugused väited need on?) On kahju, et Teie, härra Pool, ei armasta siin viibida kui räägitakse, seepärast ei tunne Teie neid väiteid. Ja kui üksainus vastasrinna kõnelejatest ilmus siia kõnetooli, nimelt härra Laur, siis ütles ta, et tõepoolest on see seadus halb, aga on ka enne vastu võetud halbu seadusi, ja

tegi sellest järelduse, et ka see halb seadus tuleb vastu võtta. Minu härrad! Kui meie säärase loogika järgi käiksimise, siis on küll neil ringkondadel õigus, kes tahavad vähemust takistada, et see ei saaks näidata, kui vastuvõtmatu see seadus õieti on. Nüüd minnakse niikaugele, et mitte ainult ei tunnustata, et see seadus on vastuvõtmatu, vaid nüüd tahetakse vastasrinnalt vägivaldaga võtta sõnaõigus, et ta ei saaks oma mõtteid avaldada. Kui pahempoolsed ringkonnad härra Anderkopp'i ja härra Vainuga eesotsas nii sõnavabaduse mõistetest aru saavad, siis soovin neile õnne. Igatahes näitab tänane vahejuhtumine väga selgesti, kui õige on see väide, et pahempoolsed ringkonnad ainult niikaua sõnavabaduse mõistetest lugu peavad, kui neil ise sellest mingisugune tulu on. Kui aga keegi teine seda vabadust tarvitama hakkab, siis ütlevad nad, et teile ei sünni see. Nii on see seni olnud, nii kestab see ka edasi.

Ma ei taha vaielda väidete vastu, mida tõi siin esile rkl. Veiler, need olid tuntud „Esmaspäeva“ stiilis välja öeldud, mis meil üldiselt üle maa tuttav, nende vastu ei taha ma vaielda.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Laarman, Teie kõneaeg on läbi.

K. Tonkman (põl) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui mina hääletamise motiivide kohta sõna võtan, siis sundis mind selleks just isiklik tundmine ja arusaamine nimelt sel põhjusel, kui sotsialistide rühm oli opositsioonis ja kui pikki kõnesid sel korral ei peetud, siis ei tahtnud meie kõnelejatelt kunagi hääleõigust võtta. Nii pidas rkl. Jõeäär kord 4½-tunnilise kõne ja keegi ei tulnud teda takistama. II Riigikogu päevil kõnelesid rkl-ed Gustavson, Piiskar ja teised pikalt ning laialt.

Seepärast leian, et praegune ettepanek on ebaloomulik, oleks õige, kui rkl. Veiler oma ettepaneku hääletamiselt tagasi võtaks ja selle likvideeriks.

A. Jürman (põl) (häälet. motiiv.): Rkl. Anderkopp püüdis põhjendada sõnaarvõtmist ja sõnavabaduse takistamist, nagu oleks meie rühma poolt mingisugune takistus loodud hädatarvilikkude seaduste vastuvõtmiseks, kuid see ei ole õige, sest juba algusest peale deklareerisime, (Teedeminister O. Köster: Mis teie naljatate!) ja seda tunnistas ka rahaminister, et seaduseelnõu, kus lubatakse 75 miljonit senti seemneviljalaenuks, otse vastu võetaks. Mina olin see, kes rahaministri seletuse järgi ettepaneku tegi, et pidada kolm Riigikogu koosolekut, ja see seadus võtta esimeseks päevakorra-punktiks. Nüüd jäetakse

aga see seadus arutamata ja paigutatakse päevakorras tahapoolle. Siit teie rühmast tehti ettepanek, mis (M. Laarman, põl: Häbi, häbi!) takistas seemneviljalaenu vastuvõtmist, sidudes hädatarviliku seaduseelnõu niisuguse seaduseelnõuga, mille vastuvõtmine ei ole sugugi nii kiire, mille võib vastu võtta sellele, tuleval või ületuleval aastal.

Tüli algatajad olite teie, kui senise Riigikogu tegevuse vastu päevakorra etteotsa seadsite tüli väljakutsuva seaduseelnõu. Seni ei ole kunagi niivõrt opositsiooni rühma tahtmist püütud tallata. (Teedeminister O. Köster: Ärgu terroriseerigu.) Teie olete tülikäsimuse tekitajad, ja häbi peaks teil olema sõnavabadust võtta... (Paremalt poolt: Häbi, häbi!) See on häbiks teile, sotsialistidele, ja häbi Riigivanemale, kui ta toetab säärast ettepanekut, kui temal ei ole seisukohta, mille rahaminister omaks võtnud. (Riigivanem A. Rei: Jätke juba see võte. — J. Voiman, stp: Härra Jürman, kui Teie riiklikul alusel seisate, siis peate Teie sedasama tegema.) Töötakistust ei oleks tulnud, kui Riigikogu oleks korrektselt talitanud seniste traditsioonide järgi. (Arundja A. Schulbach: Aga mis kõneles härra Vessart? Ta ütles, et selle küsimuse juures tuleb midagi.)

R. Penno (as) (häälet. motiiv.): Toetan hääletamise motiivide kohta sõna võttes rkl-te Veileri ja Tammanni ettepanekut. Rahvaesinduse ülesanne ei ole üksnes... (M. Laarman, põl: Halbu seadusi vastu võtta, vaid häid!) purelemine ja kisklemine. Igatahes sellele teele, millele teie laskunud olete, võin kinnitada, meie rühm kunagi ei lasku. Ükski tõsine demokraat ei saa lubada, et Riigikogus janditatakse. (A. Anderkopp, töer: Päriskõne õigel)

J. Hünerson (põl) (häälet. motiiv.): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina pean selle ettepaneku vastu hääletama, aga enne tahaksin lühidalt puudutada neid põhjusi, mis pärast selle ettepaneku vastu hääletan. Pean aga kahetsema, et mul selleks liiga vähe aega on, kuna neid põhjusi on nii rohkesti, et ei saa nii lühikese ajaga kõiki ette tuua. Kui siin öeldakse, et just nagu ei oleks põllumehed... (J. Vain, stp: Kogupõllumehed!) asja juures, siis pean tähendama, et arutamisel oleva seaduse esitamise puhul juba härra arundja oma poolt kutsus välja seesuguse seletuse, mille siin rkl. Martinson andis. Tema oma poolt ütles, et organisatsioon agronoomilise abiandmise alal on seltskonnalt väga suurt toetust leidnud, ja et nüüd on asi mitmeti edenenud ja paranenud, ei ole nõnda kui enne.

Meie ei saanud teisiti, kui et Riigikogu liikmetele anda selge pildi, ja sellepärast ei võinud härra Martinson teisiti, kuna tal sellekohased andmed on, kui et ta pidi need ette tooma ja maalima pildi sellest, kuidas seisukord enne olnud, nii et Riigikogu liikmetel oleks võimalus otsustada täieliku teadvusega, kas oli endine seisukord parem, või on parem praegune. Seega ühtlasi on võimalik otsustada põhimõtet, mille järgi tuleb korraldada põllumajanduse abiandmise organisatsiooni, kas see peab olema mingisugune büroo või seltskonna asutus. Mina ütlen, on täiesti ekslik säärane arusaamine, kui tahetakse öelda, just nagu tarvitaks vähemus enamuse vastu vägi-valda. Enamuse arusaamine on niisugune, et kui vähemus tarvitab parlamentlikku võitluseviisi, siis on see vägivalda tarvitamine. Selle üle tuleb väga palju vaielda. Meie oleme loonud oma parlamendis kodukorra, ja ei ole seejuures küsinud, kas ühel või teisel poolel ... (Vahelhüüded.) on enamus.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Hünerson, Teie kõneae on läbi.

M. Martinson (põl) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Olete vist kõik kuulnud, vähemalt rühma juhid teavad väga hästi, et targaks tunnustatakse see, kui enamus vähemuse õigusi austab. Eile ei näinud meie aga seda sugugi. Teie ei tulnud välja ega toonud oma põhjendusi ette ja sundisite meid seaduse arutamisele asuma, mille kohta meie oleksime tahtnud heameelega teie arvamist kuulda. Eile tähendas vanematekogu koosolekul rkl. Anderkopp, et tema ka sõna võtab. Täna tullakse aga hoopis teistmoodi välja, tehakse ettepanek, et keegi ei saa sõna võtta. Meie andsime teile eile hulga võimalusi, et kuulda teie poolt seletusi, kuid kuidas teie talitate, täna tulete siia ja teete säärase ettepaneku, ilma et millegagi oma tegu põhjendate, ja ei lase ka meid seletada, et meie teguviisid põhjendatud on. Kui säärased samuga tahate välja tulla, siis põhjendage seda rahva ees, sest rahvas tahab ka teada, kas teie sammul teatud põhjus olemas. Teie ei mõtlegi sellele, vaid tahate siin nagu vägistada, ja teete ettepaneku, et suud sulguda parlamendil ja vähemusel.

Juhataja **K. Einbund**: Ma leian, et Teie viimane väljendus on ebasünnis.

M. Martinson (põl): Loomulik, et avalikkuses ollakse iga sammu eest valvel, mis parlamendis sünnib, ja kui teie seda ei sõanda teha, siis ei ole midagi parata. Aga ma pean kindlasti konstateerima seda nähtust, et kõik

seadused, mis põllumehetele vajalikud, teie poolt vastuseisumist leiavad, ja seepärast püüate nende seaduste teokssaamiseni igapidi takistusi otsida. Meie teame väga hästi, kuidas seisab rahaasjanduse komisjonis üks seadus. Teame, kuidas härra rahaminister on nõudnud füüsiliste isikute tulumaksu seaduse muutmist, ja kuidas rahaminister selle päevakorrast ära võttis, et ümber töötada, kuid mis seni veel tagasi tulnud ei ole.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Martinson, Teie kõneae on läbi.

V. Vessart (põl) (häälet. motiiv.): Ma imestan, et tööerakonna poolt tehti täna ettepanek, sõnaõigus Riigikogu liikmetelt ära võtta, ja et sotsialistide rühma liige Vain seda sotsialistliku rühma nimel pooldas. Ma olen ka järjekorras sõna palunud, et näidata ja tähelepanu juhtida neile puudustele, mis selles seaduses olemas. Kuid ma asun alati seisukohal, ja jään ka sellele seisukohale, et Riigikogu liikmete suud mitte sulguda, ja hääletan selle vastu, kui tahetakse sõnaõigust kitsendada, kuigi seda tehakse demokraatia kaitse ette-
kändel.

G. Ottas (põl) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Praegusel momendil on põllumeestele väga tähtis seemneviljaküsimus, sellepärast tuleb see ikka kõige enne vastu võtta. Ma pean veel kord siit kõnetoolilt sedasama meelde tuletama, mis ma eile rääkisin. Meie saatkond maalt, ühisuste esindajad käisid härra rahaministri ja põllutööministri juures. (Vahelhüüe.) Kui öeldakse, et see ei olevat küllalt eluline küsimus, siis ütlen, see on maale eluline küsimus. Ja kui see on juba maale eluline küsimus, siis on see teile eluline küsimus. Kui meie eile käisime härra rahaministri pool, siis härra rahaminister soovitas vastu võtta selle seaduse rutuliselt ja tegigi vastava ettepaneku. Kuid Riigikogu enamus takistab seda. Siis peab veel tähendama, et rahaminister ütles, et rahaasjad olevat väga rasked, rahapuudus olevat igalpool. Ma tähendasin, et ka põllumeestel nüüd rahapuudus on ja raske aeg, siis saime mõlemad aru, kui raske aeg on põllumehel. Ja kui vaevaks ei võeta kredüüdiandmisega rutata, siis, lugupeetud Riigikogu liikmed, meie ei seisa sel kõrgusel, nagu meie peaksime seda olema. Meie, põllumeeste kogude liikmed, katsume seda niipalju kui see meie väikeses enamuses võimalik, läbi viia, aga teie takistate. (J. Vainu, stp vahelhüüe.) Ma arvan, et Teile see seemnevili ei ole nii tähtis, vaid Teile on teised küsimused tähtsamad. Aga seda teab kogu

rahvas, et riigi põhi on siiski põllumajandus, ja seda ei saa ka teie, härrad asunikud, eitada.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Ottas, Teie kõneaeeg on läbi.

H. Rebane (põl) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma ei oleks sõna võtnud hääletamise motiivide kohta, aga vaa-dake, minu härrad, need motiivid, mis siin ette toodi, mispärast enamus õieti tahab vähe-must kitsendada, ei ole kedagi veenduma pannud, isegi lugupeetud härra Anderkopp'i seletused parlamendi ajaloost. Kui teie tahate nimetada seda obstruktsiooniks, siis peate tun-nustama, et obstruktsioon parlamendis parla-mentlike abinõudega on lubatud. Ma olen alati aru saanud, kui tarvis on üldse obstruk-tsiiooni teha, aga millest ma aru ei saa on see, mispärast praegu sotsialistide rühm seda ette-panekut toetab. Kas ta arvab, et ta igavesti koalitsiooni jääb? Ma arvan, et tuleb aeg, kus sotsialistid opositsiooni jäävad, ja kui nad seal on, siis on nad enesele halva pretsedendi loonud. Võibolla ei ole härrad sotsialistid selle üle hästi järele mõelnud, ja võibolla, et neil homme juba piinlik on. Ma hoiatan väga just neid rühmi, kes parlamendi õiguste eest tahavad võidelda, et nad nüüd kergemeelselt mingisugust pretsedenti ei looks. Räägitakse, et vähemus peab painutama end enamusele, aga ka see painutamine peab sünidma teatavas piiris, ja kui teie sellest piirist üle lähete, siis ei ole see parlamentlik kord. On ääretu vahe sõ-naõigusel miitingul ja sõnaõigusel parlamendis. Seda vahet peaksite ometi teadma. (A. Veiler tões: Aga need on rebase pisarad.)

H. Martinson (tp) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kes vähegi meie parlamendielu on jälginud viimasel ajal, see on ka aru saanud, et põllumeeste kogud on täiesti pea kaotanud sest saadik, kui nad valitsuse eneste käest ära mängisid. Meid nimetatakse äärmisteks pahempoolseteks, meie ei ole ka kunagi oma riigitruudusega kelkinud, nagu põllumehed, kes oma isamaa-armastust nagu kuldset õuna hõbevaagnal rahvale pre-senteerivad. Niikaua on nad riigitruud, kui-kaua neil riigi käest midagi võtta on, niikaua on nad isamaa-armastajad, kuikaua nad saa-vad isamaa nimel äri teha, meie ei ole niisugust demagoogiat ialgi teinud. Meie austame par-lamenti, aga niisugust janditamist, nagu siin viimasel ajal olnud, meie küll õigeks ei tunnusta. Seepärast hääletame meie selle poolt, et kõnelejate nimekiri kinni pandaks ja sellele janditamisele lõpp tehtaks.

Juhataja **K. Einbund**: Asun selgita-misele, kas nimelise hääletamise nõudmist

toetab tarvilik arv Riigikogu liikmeid. (Helis-tatakse kõrvalruumidesse.) Palun koos-olevate Riigikogu liikmete arvu kindlaks teha. Ma palun Riigikogu liikmeid, kes soovivad nimelist hääletamist, käe üles tõsta. Konsta-teerin, et kaugelt üle ühe kolmandiku soovib nimelist hääletamist, seega hääletan nimeli-selt.

Hääletamisele tulevad rkl. Veiler'i ja rkl. Tammann'i ettepanekud korraga kui ühtelange-vad. Palun Riigikogu liikmeid, kes ettepane-kute vastu, hüüda „vastu“. Adamson, Mart; Anderkopp, Ado; Arras, Konrad — vastu; Ast, Karl; Baars, Kaarel; Baranin, Peeter; Eilman, Bernhard; Einbund, Karl; Elisson, Hendrik; Freiberg, Karl; Fuks, Johannes; Grigorjev, Vassili; Gustavson, Oskar; Hassel-blatt, Verner; Hellman, Mihkel; Holberg, Johan — vastu; Homin, Jakob; Hünerson, Jaan — vastu; Johanson, Ado — vastu; Jo-hanson, Leopold; Joonas, Erich; Juhkam, Mihkel; Järve, Peeter; Jõeäär, Aleksander; Jürman, August — vastu; Kaal, Karl; Kal-bus, Tõnis; Kask, Oskar; Kerem, August; Kink, Eduard; Klesment, Johannes; Korjus, Voldemar; Kornel, Karl; Kornell, Aleksan-der; Krents, Mihkel; Kurtschinsky, Mihail; Kärner, Aleksander; Köster, Oskar; Laarman, Mats — vastu; Laidoner, Johan; Lattik, Jaan; Laur, August; Leesment, Hans; Lehtman, Johannes; Liigand, Oskar; Loosalu, Jakob; Lorenz, Gustav; Maaker, Villem; Martinson, Hans; Martinson, Märt — vastu; Martna, Mihkel; Maurer, Theodor; Mälberg, Jaan; Mõttus, Alfred; Mürk, Johannes; Oinas, Aleksander; Ottas, Georg — vastu; Penno, Rudolf; Pesur, Eduard; Piiskar, Jaan; Pool, Theodor; Pukk, Otto; Päts, Konstantin; Pöhl, Hans; Raudkepp, Leopold; Rebane, Hans — vastu; Rei, August; Rosenberg, Ernst; Saar, Jakob; Schilling, Carl; Schulbach, Arnold; Schütz, Peeter; Sepp, Johan; Sikkar, Johan-nes; Soonberg, Karl-Johannes; Soots, Jaan — vastu; Sprenk, August; Sulg, Edgar; Sternfeldt, Aleksander; Tallmeister, Theodor; Tamm, Karl — vastu; Tammann, August; Teetsov, Jaan; Teemant, Jaan; Tief, Otto; Tiks, Jaan; Tonkman, Kustas — vastu; Toomel, Alek-sander-Rudolf; Tupits, Artur — vastu; Tõ-nisson, Jaan; Tõllassepp, August; Usai, Aug-ust; Vain, Jaan; Veiler, Aleksander; Veiss, Konstantin; Vessart, Villem — vastu; Voi-man, Jüri; Vomm, August; Vreeman, Richard; Zimmermann, Johannes.

Koos on 67 Riigikogu liiget, vastu hääle-tas 14 Riigikogu liiget, see on vähem kui $\frac{1}{3}$ koosolevaist Riigikogu liikmeist, seega on otsustatud lõpetada läbirääkimi-

sed. (M. Laarman, põl: Häbi! — A. Jürman, põl: Üks häbiplekk jälle juures!)

§ 72. põhjal on rühma esindajana sõna rkl. Tonkman'il.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Martinson kõneles ja näitas põhjalikult, kuidas ja missugusel viisil on agronoomilist abi antud põllupidajatele. Seda abiandmist on seni teostatud Eesti põllumeeste keskseltsi poolt, ja seniajani sai keskselts riigilt abiraha. Suur töö on agronoomilise abiandmise alal tehtud. Isegi vastased, kui nad tahavad ausameelsed olla, peavad tunnistama, et viimase 20 aasta jooksul on palju tehtud. Ei ole põhjusest, kui pikemalt neile põhijoontele tähelepanu juhin, kuidas tekkis ja kuidas teostati agronoomilist abiandmist, ja kuidas tahetakse seda abiandmise küsimust korraldada käesoleva seadusega. Siin on põhjalikud lahkuminekid. Need lahkuminekid on niivõrt suured, et neist ei saa vaikides mööda minna. Kuigi Riigikogu enamusega taheti põllumeeste kogude suud sulguda, kuid leidis siiski paragrahv, mille põhjal mina oma mõtteid täiel määral Riigikogu kõnetoolilt väljendada võin. (E. Joonas, stp: Kassiauk oli kodukorras. — Vahelhüüe keskelt: Kuikaua mõtlete kõneleda?) Kaksteist ja pool tundi, kui tervist on ja haigeks ei jää. (E. Joonas, stp: Kui lagi ülevalt kaela kukub, muidugi Teie selle eest ei vastuta.)

Agronoomiline abiandmine on poliitilisse keerdu viidud, niisugusesse poliitilisse keerdu, et selle all tulevikus meie põllumajandus ja rahvas kannatada saab. Selle korralduse juures, mis nüüd tahetakse läbi viia, ei saa see abiandmine küllalt ajakohane olla, seda ei saa üldse öieti agronoomiliseks abiandmiseks nimetada. Väga kahju, et Eesti põllumees niimoodi peab võitlema oma põllumajanduslike kasude ja parema tuleviku eest. Kui me tuletame meelde Vene aega, kuivõrt raske oli siis eestlasel põllumajanduslikku haridust saada, tuletame meelde aega, kui Eesti rahvas suure vaimustusega hulga raha kokku kogus ja tahtis seda raha põllumajandusliku hariduse peale kasutada, kuid sellele astus Vene võim vahele, ja eestlased pidid oma ilusast ettevõttest loobuma. Pidid loobuma seepärast, et Vene võim nägi selles suurt hädaohtu, ta nägi selles isegi suurt riiklikku hädaohtu. Kuid ajad muutusid niivõrt, et Eesti põllumees võis ennast natukehaaval organiseerima hakata. Eesti ärkamisaja tegelased hakkasid põllumeeste seltse asutama, Eesti ärkamisaja tegelased nägid ja tundsid, et Eesti põllumajanduses seisab Eesti rahva tulevik. Algu-

ses oli põllumeeste seltside asutamine väga raske. Nende asutamine muutus mõnel pool isegi nii raskeks, et aastaid, isegi mitmeid aastaid tuli oodata ja tööjõudu kulutada, enne kui põhikirjad kinnitamist leidsid. Kuid siiski saadi edasi. Kui vähegi vabamad tuuled puhuma hakkasid Vene valitsuse põllutööministeeriumis, siis avanes ka Eesti põllumehele võimalus end põllumajanduslikult korraldama hakata. Peab ütleva, et Vene võimud ei eksinud, kui nad Eesti põllumehe ühinemisest tundsid hädaohtu. Vene riigi langemise ajal oli Eesti põllumeeste keskselts üks neist, kes kohe tuli ja hakkas rahvalitsust ja riigivõimu teostama. Põllumeeste keskselts oli ülemaaline organisatsioon, kelle kaudu võidi kokku tulla ja kelle kaudu võidi kokkutulnud isikute läbi ka seda suurt ülesannet teostada, mis sel ajal revolutsiooni päevil teostada oli. Mina olin tol korral põllumeeste keskseltsi juhatuse liige, olen üks neist keskseltsi tegelastest, kelle selleaegne Eesti kuberner, kadunud Poska, oma juurde kutsus ja ütles: Tulge ja aidake, Teil on organisatsioon, aidake miilitsat korraldada. Põllumeeste keskseltsi tegelased tulid appi ja valgusid üle maa laiali, korraldasid miilitsa, ja selle kaudu seati kord jalule, mis lagunemisel oli, ja Eesti põllumees kui ka tema varandus ja kodanikkude julgeolek ei olnud enam hädaohus. Need keskseltsi teened unustatakse nüüd. On arusaadav, sest iga korraldus, igasugune kodanlik ollus on sotsialistile hirmus. Selles nähakse hädaohtu, kuid sellejuures unustatakse, et sotsialism on võinud edeneda just kodanliku olluse kaitse all. Kui härra Piiskar selle üle naerab, siis lubatagu temale see selgeks teha. (Abisekretär J. Piiskar: Mul on heameel ainult.) Tooksin näite, kuidas Saksamaal keiser Vilhelmi ja Bismarcki ajal suuremad sotsiaalsed seadused teostati, ja sotsialism laiali lagunes.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **R. Penno.**)

Härra Piiskar, kui sotsialist peaks teadma seda, ja kui ta naerab, siis ta naerab oma teadmatuse üle. Kuid see oleks ainult lühike ülevaade poliitilisest ja riiklikust seisukohast sel korral, kui poliitilised ja revolutsioonituuled üle maa puhusid. Näitab selgesti, kuidas keskseltsi organ aitas Eesti riiki luua ja aitas korda majja tuua. Kuid minu kõne eesmärk ei ole mitte ainult selles, et neid vahekordi selgitada, vaid selles, mis keskselts põllumajanduse nõuande alal teinud. Tahan neid vahekordi paralleliseerida, mis tahetakse luua käesoleva seaduse alusel. Lubatagu mulle paari sõnaga tagasi minna selle juurde, kuidas tekkis meil agronoomiline abiandmine, mille kallal praegu

politilised rühmad lahinguid löövad. 1902. a., olles Kullamaa põllumeesteseltsi esimees, tuli põllumeesteseltsi koosolekul kõne alla, kuidas oleks põllumehel võimalik oma majapidamisi paremini korraldada. Põllumajanduslikku haridust oli sel ajal võimata saada, sest puudusid põllutöökoolid, kuid ometi oli põllumeesteseltsidele selge, et talumajapidamised tulevad paremale järjele seada, sissetulekuid tuleb suurendada ja tulukust tõsta. Kõneldi Taani, Rootsi, Soome põllumajapidamise edenemisest ja põllumajanduse instruktoritest, ja kuidas seal põllumajanduse instruktorid käivad talust tallu ja annavad põllumeestele õpetust. Tõusis mõte, et ka Eesti põllumeestel tuleb põllumajanduse nõuandjaid — instruktoreid — ametisse panna. Kuid selleks puudus aineeline jõud. Samal ajal tekkis Virumaal põllumeesteseltsides säärane mõte, et tuleksid ka säärased põllumajanduse nõuandjad ametisse panna. Niisugune mõte tekkis ka Tallinna põllumeesteseltsil. Kui Tallinnas Eesti põllumeesteseltsi näitus 1903. aastal peeti, siis peeti samal ajal ka ühine ülemaaline põllumeeste koosolek, kuidas oleks võimalik põllumeestele peale põllutöönäituste ka kodus nende majapidamistes nõu ja juhatus anda. Sel ajal jäid need jutud ainult juttudeks. Sõnadest ei jõutud tegude juurde. Hiljem pandi Virumaal ühe põllumeesteseltsi eestvõttel ametisse karjakasvatuse instruktor, nimelt kadunud Voldemar Brindfeldt. Sellest hakkas arenema põllumajanduse nõuanne, kuigi

Eesti põllumees väga tagasihoidlik oli, iseäranis haridusetegelased, kes põllumeesteseltsi eesotsas seisis. Kuid siiski lõi vool läbi, ja isegi rüütelkond määras 2.000 kuldrubla kahe instruktori palkamiseks. Sellest sai alguse, ja võeti kaks instruktorit ametisse. Need olid: praegu meie seas viibiv härra Ado Johanson ja teine Voldemar Brindfeldt.

Sellest lühikesest ülevaatest selgub, et põllumehed on ise põhja pannud agronoomilisele abianndmisele, mitte keegi muu. Tegevus paisus aasta-aastalt niikaugele, kuni muutus suureks organisatsiooniks.

Juhataja **R. Penno**: Kui kaua arvate veel kõnelema?

K. Tonkman (põl): Umbes 12 tundi.

Vaheaeg kl. 15.45 min. — kl. 16.03 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

6. Koosoleku lõpetamine kvoorumipuu-dumisel. Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tonkman palub kvoorumit kindlaks teha. (Helistatakse kõrvalruumidesse.) Koos on 41 Riigikogu liiget, kvoorumit ei ole.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 16:05 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.

Abiesimees **R. Penno**.

Sekretär **A. Tammann**.

Abisekretär **O. Liigand**.

Abisekretär **J. Piiskar**.

